

NATIONAL INTEREST

MAGAZINE FOR NATIONAL AND STATE ISSUES

01/2005 год. I vol. 1 UDK 323.1(=163.40) ISSN 1452-2152

ЧАСОПИС ЗА НАЦИОНАЛНА И ДРЖАВНА ПИТАЊА

Национални интерес

Слободан Дивјак
НОРМЕ И НАЦИЈЕ

Миломир Стјејић
ТЕРИТОРИЈАЛНО И ГЕОПОЛИТИЧКО У СРПСКОМ
НАЦИОНАЛНОМ ИНТЕРЕСУ

Милош Кнежевић
НЕУСПЕХ ЈУГОСЛОВЕНСТВА И СРПСКО
ИСТОРИЈСКО ИСКУСТВО

Срђа Трифковић
СРПСКИ НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС И ИЗАЗОВИ
XXI ВЕКА

Дијана Вукомановић
ПОЛИТИЧКЕ СТРАНКЕ И СРПСКИ
НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

Јан Еберџ - Александар Мишић
КОСОВО И МЕТОХИЈА - ПЕТИ ЧИН ДРАМЕ

Џејмс К. Бенет
УМРЕЖАВАЊЕ ДРЖАВА - НАЦИЈА

Јасна Милошевић Ђорђевић
ОБЕЛЕЖЈА НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА

Јирџен Елзесер
ТАЈНЕ СЛУЖБЕ И АЛ-КАИДА

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

ЧАСОПИС ЗА НАЦИОНАЛНА И ДРЖАВНА ПИТАЊА

ISSN 1452-2152 UDK 323.1(=163.41)

Број 1/2005 год. I vol = 1 стр. 1-239

Часопис покренут поводом 200 годишњице савремене српске државности.

Часопис излази три пута годишње.

Издавач: Институт за политичке студије

Адреса: Савски трг 7а, Београд

Телефон: 642-042, 36 13 240; Факс: 645-490

Е-mail=sni@eunet.yu

Оснивачи часописа

Милан Матић, Живојин Ђурић

Главни уредник

Милан Матић

Одговорни уредник

Живојин Ђурић

Редакција

Милан Матић

Миломир Степић

Милош Кнежевић

Зоран Петровић-Пироћанац

Живојин Ђурић

Обрада текста:

Смиљка Пауновић

Светлана Јовановић

Прелом:

Петар Милановић

Штампа

ЧИГОЈА штампа, Београд

Тираж: 500 примерака

Радове објављене у овом часопису није дозвољено прештамповати, било у целини, било у деловима, без изричите сагласности издавача. Оцене изнесене у чланцима лични су ставови њихових писаца и не изражавају мишљење нити уредништва, нити установа у којима су аутори запослени.

САДРЖАЈ

УВОДНИК 3-10

ЧЛАНЦИ

Слободан Дивјак

НОРМЕ И НАЦИЈЕ 13-28

Миломир Стјејић

ТЕРИТОРИЈАЛНО И ГЕОПОЛИТИЧКО У
СРПСКОМ НАЦИОНАЛНОМ ИНТЕРЕСУ 29-56

Милош Кнежевић

НЕУСПЕХ ЈУГОСЛОВЕНСТВА И СРПСКО
ИСТОРИЈСКО ИСКУСТВО..... 57-90

Срђа Трифковић

СРПСКИ НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС И
ИЗАЗОВИ ХХІ ВЕКА 91-98

Дијана Вукомановић

ПОЛИТИЧКЕ СТРАНКЕ И СРПСКИ
НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС..... 99-128

СТУДИЈЕ

Јан Еберџ

Александар Миџић

КОСОВО И МЕТОХИЈА - ПЕТИ ЧИН
ДРАМЕ (1) 131-148

Џејмс К. Бенет

УМРЕЖАВАЊЕ ДРЖАВА - НАЦИЈА..... 149-170

ИСТРАЖИВАЊА

Јасна Милошевић-Ђорђевић

ОБЕЛЕЖЈА НАЦИОНАЛНОГ
ИДЕНТИТЕТА 173-194

Јирџен Елзесер

ТАЈНЕ СЛУЖБЕ И АЛ-КАИДА..... 195-202

ВИЂЕЊА И КОМЕНТАРИ

Тема прва: О СОЦИЈАЛНОЈ БЕДИ И БЕСКРИВАЊЕ ИЗАБРАНИКА.....	205-217
Тема друга: МАГЛЕ	217-208

ИНТЕРВЈУ

ГЕНЕРАЛ КРИСТИЈАН КЕНО (Зоран Петровић Пироћанац).....	211-218
---	---------

РЕЦЕНЗИЈЕ И ПРИКАЗИ

Милош Кнежевих

РАСКРИВАЊЕ ПРИСУТНЕ ПРОШЛОСТИ...	221-225
----------------------------------	---------

Јелена Срећковић

Волфганг Петрич и Роберт Пихлер: ДУГИ ПУТ У РАТ	226-230
--	---------

Винко Ђурић

ДЕСЕТ ГОДИНА ЧАСОПИСА СРПСКА ПОЛИТИЧКА МИСАО.....	231-238
--	---------

ТЕЗЕ за програмску оријентацију часописа "Национални интерес"	229-232
--	---------

У В О Д Н И К

*Идеја о покрепању часописа **Национални интерес** настала је крајем 2004. године у кругу вансврначких интелектуалаца окуљених око Института за политичке студије у Београду. Била је то година у којој се навршило два века модерне српске државности, дајума неупоредиве вредности и значаја за национални идентитет и историјско биписање српског народа, за падаше ослободилачке покрепе балканских следбеника српске револуције, као и за тријумф демократског духа грађанске Европе у свим њеним деловима. Очекивано достојно славље овог великог националног јубилеја, међушим, овог пута је изостало; шачније речено, олако је замењено импровизованим фолклорним свечарењем праћеним узгредним и прилично малодушним написима у дневним новинама и другим медијима. Све оно што је било вековна нада, постојана вера и понос поникао из душе устаничке и слободарске Србије, данас је зашло у сенку мучног стања у земљи и њеног пониженог међународног положаја. О томе најбоље сведоче себичне сврначке зађевице, поделе и бесомучна надгорњавања око власти и ћара. Званична Србија као да се ушлаила и пошидела своје прошлости и славне историје која је надахњивала многе српске нараштаје у опору моћним завојевачима и задуго оштајала издашно врело снаге и ослонац у борбама против сила које су угрожавале националну слободу и независност, оног духовног и моралног пољета који је крунисан славним победама, признањима и дивљењем Европе и целог слободног света. Тако је велика годишњица ушемељења српске државности жалосно деградирана у својврсно поширање колективног самоамћења српског народа. Боље речено, у породжено поспрање и узмицање српске политике пред силама разиорије, у којој нам преши да будемо "од заорава засуши" (проша Машија Ненадовић) и шим самим лишени персекутиве и будућности.*

Иницијатива за нови часопис поударила се и са осам и по деценија од свварања вишенационалне државе Југославије. Вишесврчки распадаше државе, уз безусловне покушаје њеног обнављања поком XX века и то на све већу штепу срп-

ских националних и државних интереса, недвосмислено су појачали да је са Југославијом на делу била најкобнија и самоскривљена српска заблуда, која је довела до пољубних српских страдања и губића крајем прошлог миленијума. Није то реч о вредностима југословенске идеје по себи, чије је остварење (теоријски и појединачно), могло бити од животног значаја за мале словенске етнице на европском Југоистоку. Ради се о реалним историјским чињеницама. Само је Србија, без икаквих условљавања и егзистенцијалних мотива, у Југославију уложила све тековине своје уједињене националне борбе у XIX и почетком XX века, укључујући у то и оно највредније, своју државу. Према се са том својом државом после Првог светског рата могла појединачно легијимно проширити на све српске земље и просторе у већини насељене српским становништвом. Остале јужнословенске етнице, којима је под вековном стезом освајачких царства прешло историјско шчезавање, у Југославију нису унеле ништа, осим заједничких и припадних наука будућег општељеза и стварања независних и етнички чистих држава. Залутавши у Југославију, Србија је напустила своје националне идеологије и државне интересе, отишавши се беспућима XX столећа. После тога су је упуштање издаје и предаје, а поштом и ненаклоном "међународне заједнице", пре свега Вашингана и "велике Немачке", принудили на зајорне историјске поразе у последњој деценији минулог века. Пре тога, односно између два светска рата, српске илузије о "оствареним" националним циљевима у Југославији и одустајање од националних програма и стравења, ослабили су осећање за српске националне и државне интересе у политичком вођству и народу. У тим условима лако је дошло до породора и касније намењања шућинских идеологија, пре свега комунистичке, која је у српској средини била прихваћена шире и појединачно нешто у другим деловима Југославије, како су већ показали догађаји и распореди политичких снага током Другог светског рата.

Уједно огромним српским жртвама и савезништву са великим демократским земљама Запада пре и током два светска рата, у Титојој Југославији је настављено са политиком сузбијања српских националних и државних интереса, овога пута под паролом Коминтерне о "сједињавању хегемоније највећег народа". Смисљено кројење "административних граница" занемаривањем српских етничких простора; увођење аутономија и социјално повећавање њихових државних атрибуција и асимилација; приварање мешовитих и неоформ-

љених етничких сујсправа у нације; јачање државности република и планско припремање будућег распада Југославије на штељу Србије, поуздани су показатељи антихрватске пољитике диктаторског Титоовог режима, који је поштрајао четвори и по деценије. Сви ови "дарови" Коминтерне и Титоовог режима су, нажалост, признати од стране демократских држава заједног света у време распада "друже Југославије". Као највећи и усамљени улазач у две југословенске државе, Србија је у њима једино и могла бити губитник, што се крајем прошлог века до краја и на трагичан начин озбиљило. Остали, који у Југославију нису унели ништа осим сејаристичких примисли, распадом те државе нису могли ништа ни изгубити. Напоштив, захваљујући међународној неправди и моћној пропаганди прожетом предрасудама, лажима и мржњом према Србији и српском народу, неочекивано су остали велики добитници. Смешеним издајама југословенства, шућом снагом и српским жртвама, остварили су своје "очишћене" етнонационалне државе, чак и на оним деловима бившег југословенског простора о којима нису могли ни сањати, осим у буновним кошмарима остварених националних фанатика. Самовоља и незаконита пољитика "међународне заједнице" сизгла је чак до апсурдне могућности стварања посебне државе једне националне мањине (албанске) која већ има своју матичну државу. У исто време је српски народ, геноцидним акцијама у Хрватској, БиХ и на Косову и Метохији највећим делом, прогнан на уже подручје овог државног простора. Због тога је Србија данас једина земља у Европи у којој живи преко пола милиона српских и осталих изгнанника, односно жртва етничког чишћења спровођеног уз подршку и под окриљем војних снага западне алијансе.

Украјко, на простору бивше Југославије догодило се регресивно понављање историје Другог светског рата, остварењем добро познатих фашистичких планова о Србији и српском народу у оквиру "новог европског поретка". Озбиљно се историјски парадокс: српски народ који је међу балканским народима први довршио своје национално формирање створивши независну националну државу у XIX веку и који је ту државу zaloжио у остатанак Југославије, после њеног распада је угрожен у основним националним и државним интересима. С друже стране, сви остали народи који уочи стварања Југославије нису имали било какву државност, у њој су уз српску помоћ и самопорицање стekli независне државе и уни пољитички субјективнишћей. Истопоставило се да су Срби,

који су у прошлости односили победе у одбрани од надмоћних непријатеља, били неуспешни у одујирању социјалним слабостима пред задацима очувања и унапређења националних тековина и интереса. И то, пре свега због својих унутрашњих раскола и лаковерности, односно просјодушног веровања у брајство сродних етница и дужну подршку својих традиционалних демократских савезника у Европи и свету. Због тога се могло десити да су у XX веку Срби практично изгубили тековине својих животних борби и стваралачких прејнућа у XIX и првим деценијама XX века, и ипак се у освић пређе миленијума нашли пред сличним задацима и овореним питањима, као и на почетку XIX столећа.

Побуде покретања часописа **Национални интерес**, међу тим, нису само у историјским и непосредним поводима које смо украјко назначили. Данашње унутрашње стање у Србији, које је од пресудног значаја за ооравак земље и очување основних националних и државних интереса у будућности, крајње је неовољно. Србија се налази у великој кризи која се наставаља, а у неким видовима чак погоршава и после смене ауторитарног режима 2000. године. Та криза није само економска, политичка и државна, већ и духовна, културна и морална, украјко егзистенцијална. Она се огледа у прогресивном опадању биолошке репродукције српског народа, иселавању најспособнијих младих људи у друге земље, стагнацији у развоју и све већој заштености и загађењу животне средине. Уместо очекиване енергичне обнове разорене земље, нове власти су после смене аутократског режима олако присилале на пасиван и споља диктирани модел либералних реформи (пржиште, дерегулација, приватизација), који је довео до кризе институција и растуће зависности према међународним финансијским институцијама и иностранству. Тај модел, које се због слабљења државе и ширења нестабилности данас одричу и његови творци (М. Фридман, С. Хантингтон, Ф. Фукујама и др.), пошито је заобишао позитивна искуства аутономних реформских стратегија у земљама успешне транзиције (Словенија, Чешка итд.), уштемељене на максималном активирању социјалних ресурса и праведној расподелу друштвеног капитала на све грађане, што је за тим подстигло економски и друштвени развој и обнову предузимљиве средње класе. Уместо тога, у Србији је у процесима политизоване и великим делом љачкашке и корумпиране приватизације, дошло до огромног раслојавања у друштву, на узак слој привилегованих, политичких новобогаташа и огромну већину све

сиромашнијих грађана. Стоја незајослености је већ премашила прећину радно активног становништва, а социјална заштитија угрожених грађана је све оскуднија и подврћнута даљој редукији и спољашњим условљавањима. У Србији се успалио бесплодни монетарни трансакционизам, заснован на очекивању сираних донација и кредитија, најчешће под понижавајућим условима, уместио динамичније привредно развоја соистивеним снажама и специфичним потенцијалима земље. Због доминантног утицаја разних неформалних сирежа новобогаћаша и популистичких "полицитичара", Србији недостијае компетенција и креативна предузетничка елита, која би била у стању да суштински преобрази привреду и друштво.

Стање у политичком организовању Србије у коме се налазе главни енципери свеукупне друштвене кризе, још је недовољније него у економији. И даље се одржава хронични дефицит ауторитета, права и консензуса у раду државних и других јавних институција. Тенденције сираначког својања, персонализације и узурпације јавних устанаова нису превладане, а координативни и контролни механизми у систему су недовршени, немоћни и неефикасни. Док привреда стагнира и заостаје, већ предимензионирана сфера паразитског политичког организовања се стално шири и увећава. Србија данас има више стојина политичких сиранака, од којих је највећи број без чланства и подршке у друштву; и више хиљада невладиних организација, од којих се добар део бави проблематичним делатностима финансираним из различитих, па и Србији ненаклоњених, центара моћи изван или унутар земље. У исто време, државна регулатива у области политичког организовања није уређена тако да се шокови политичког организовања и удруживања сведу на разумну меру и доведу у склад са опшћедруштвеним потребама и интересима.

Несређено стање у политичком организовању и заостајање у изградњи институција правне државе у највећој мери погдоје новобогаћашким профитерима и њиховим политичким кшторима и покровитељима. Премало је оних који су морално чисти, да би јавно стали у одбрану Србије. Ошуда су и све реформе у области политичког система, почев од уставних надаље, успорене или блокиране. С друге сиране, сираначки партикуларизам и разне коалиционе наодбе ради очувања власти, сиречавају деловање неопходних механизма централне државне регулације, који би имали довољно ауторитета и средстава да омогуће остваривање опшћедру-

шћивених циљева и јавних инћереса, умесћо садашњег демаћошког намећања ћарћикуларних, ћрућних и личних ћроћшева и калкулација. Још увек нису усаћлашене кључне сћраћегећје државне ћолицћике у обласћи економске и социјалне реформе и модернизације, највећим делом збоћ конзервативног оћћора и оћћрукције ћовлашћених и од друшћива оћћућених ћолицћичких ћрућа, као и збоћ недосћаћка ширих демократћских сћоразума о ћућшевима даћег друшћивеног ћреобраћаја и наћрећка земље.

Прићиснућа унућрашћим ћоделами и несрећеним унућрашћим сћањем држава Србија још увек оклева са ефикасноћом зашћићћом и осћваривањем мноћих вићалних и лећћимних ћрава од националног инћереса. Насућротћ добро орћганизованим и финансираним ценћрима ћроћаћанде у корисћ албанских и друћих сечаратћисћичких и аућономашких ћрућа које ћеже даћем комадању срћске ћеритћорије, Србија нема развијену сћраћегећју и мрежу јавног ућићаја у земљи и свећу која би се сућроћсћавила све аћресивнијем ћроћаћандном раћу ћроћив срћских инћереса. У ћој сфери нису обједињене активносћи разних субјектаћ: државних орћана, ућледних личносћи, срћске дијасћоре, невладиних орћанизација, научних усћанова и сћраних улаћача и комћанија у земљи. Срћска држава, за разлику од друћих држава бивше Јућославије, није довољно одлучна у ћодношењу захћева за ресћићуцију оћромних шћећћа нанећћих Србији и срћском народу, од Друћог свейског раћћа до данас, ћроисћеклих из незасћаривих раћћних злочина и ћеноцидних актаћ над срћским сћановнишћвом у Хрваћској, БиХ и друћим крајевима некадашње Јућославије. Није оћворено ни ћићћање ресћићуције консћићућивних ћрава срћског народа из Хрваћске, Далмације, Словеније и Барање, ћризнаћћих актћима о оснивању ћрве Јућославије. Није разраћена сћраћегећја зашћићће срћске кулћуре и духовне башћине као и остћалих ћековина срћског народа, иако су се многа обележја срћског националног и кулћурног идентћићећћа, од цркве и вере, до језика и кулћурних усћанова и добара, у ћојединим крајевима бивше Јућославије, укључујући и Црну Гору, нашли ћод ударом националистћичких и вандалских ћрућа које ћа добра унишћавају, осћоравају или својаћају.

Изнеће чињенице, које ћек малим делом одсликавају да­нашње кризно сћање и неизвесне ћерсћекћиве срћског друшћива, довољно ућућују на неоћходносћ максималног анћажовања инћелектуалних и друћих снаћа друшћива ради одбране,

али и политичке афирмације и промоције угрожених српских националних и државних интереса. Као што смо већ напоменули, велика искушења и изазови пред којима се Србија налази нису само плод несрећеног унутрашњег стања и економских и политичких прилика. Највеће опасности по српске националне и државне интересе и по будућност српског народа проистичу из систематског производњења, ширења и пројектовања предрасуда, лажи и мржње против Србије, од стране неких конзервативних кругова у свету, који своја деструктивна уоришта имају и унутар земље. Главни интерес тих група је поништавање историје и успостављање доминације старих и нових освајачких сила на Балкану и то на основу давно скројених планова о разбијању Србије и свих оних снага које су се на Балкану вековима жртвовале и бориле за ствар европске слободе и демократије. Отуда је кључна интенција часописа **Национални интерес**, да насупрот тој ствари неистина и мржње која се обрушила на Србију, сабира, објављује и преноси ауθενичне и научно аргументоване истине о српској земљи и њеном народу у прошлости и савременом свету. Дубоко уверење покретача часописа је да без правде истине нема ни правде за српски народ, ни изгледа за обнављање његове моралне снаге, демократске самосвести и дојанства, који су основни предуслов остваривања и напредака у будућности. Жеља оснивача је да заједничким напорима најширег круга сарадника различитих политичких уверења и професионалних оријентација, преко новог часописа допринесу јачању и ширењу демократске свести у земљи и изван ње и да насупрот оштрам неистинама пружи веродостојна сазнања о Србији и стварности света у коме живимо. И да у том духу припомогне уклањању стора, збуњености и дезоријентације српског народа у разумевању значајних појава и судбинских збивања који су у току или нас очекују у ближој и даљој будућности.

Може се на крају поставити питање о смислу и сврси издавачког и интелектуалног подухвата који се намењује реafirмацији националних и државних интереса једне земље која је на том плану веома ослабљена и оштећена огромним губицима од којих се ни издалека није опоравила. Насупрот фаталистичким сумњама и мирењу са садашњим стањем ствари, иницијатори часописа сматрају да је управо теешко стање које је створено дугорочним разарањем српске државе и националних интереса српског народа, истински морални изазов за правдољубиве и демократски ангажоване људе у на-

шој земљи и свећу. Већ на сѣраницама првог броја нашег часописа чииаоци ће добити прилику да се упознају са мало познатим збивањима око распада Југославије, истинама о Косову и Мейхохији, присуству Ал Каиде у нашој околини и њеној повезаности са антихришћким центрима у западним земљама, порукама једног француског генерала упућених хришћким пољитичарима, геополитичком ситуацијом Србије и другим веома значајним питањима из пера неколико сѣраних и више домаћих аутора. У свећу има на хиљаде умних, честих и добронамерних зналаца савремених пољитичких и других процеса, истинословаца и искрених пријатеља Србије, који нису имали прилике ни простора да искажу своја сазнања и виђења данашњих и будућих збивања у свећу. Посебно о збивањима око Србије, који су од животног значаја за демократску обнову наше националне и државне пољитике. Свима њима, па и онима који имају веома критичка ставовишта о Србији и њеној пољитици у минулим деценијама и данас, или пак алтернативна и друкчија гледишта и оцене о пројеклим догађајима и будућим расцелима, сѣранице часописа **Национални интерес** остаће отворене, што се, надамо се, потврђује и садржајем овог броја. Намера издавача је да у следећим бројевима нашег тромесечника објави прилоге бројних сарадника из наше земље и других крајева свећа, од Јапана и Канаде, до Велике Британије, Русије, Кине и многих других, који су већ исказали велику заинтересованост за сарадњу са нашим часописом.

О програму по коме ће ова значајна сарадња бити реализована, читаоце молимо да се упознају из садржаја програмске оријентације и задатка нашег часописа, који се као прилог објављују на крају првог издања.

**НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST**

ЧЛАНЦИ

<i>Слободан Дивјак</i>	НОРМЕ И НАЦИЈЕ	13-28
<i>Миломир Стјеић</i>	ТЕРИТОРИЈАЛНО И ГЕОПОЛИТИЧКО У СРПСКОМ НАЦИОНАЛНОМ ИНТЕРЕСУ	29-56
<i>Милош Кнежевић</i>	НЕУСПЕХ ЈУГОСЛОВЕНСТВА И СРПСКО ИСТОРИЈСКО ИСКУСТВО	57-90
<i>Срђа Трифковић</i>	СРПСКИ НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС И ИЗАЗОВИ ХХІ ВЕКА	91-98
<i>Дијана Вукомановић</i>	ПОЛИТИЧКЕ СТРАНКЕ И СРПСКИ НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС	99-128

УДК : 316.356.4

Примљено:

30. 04. 2005.

Прихваћено:

20. 06. 2005.

Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Година I, vol=1

Бр. 1 / 2005.

стр. 13-28

*Слободан Дивјак**

НОРМЕ И НАЦИЈЕ

Резиме

Аутор указује да новијом историографијом о нацији доминирају две персепктиве које се уобичајено именују као примордијалистичка и цивилна, односно либерална. Обе те персепктиве налазе одјека у филозофским разматрањима националног идентитета. Национални идентитет се с једне стране може посматрати као нешто што је укорјењено у историјским својствима персоналног идентитета. Такав идентитет се у извесном смислу може сматрати даштим, што значи постојећим пре његовог изражавања у политичким и правним појмовима. То је нешто што проистиче из различитих облика колективне меморије засноване на заједничком пореклу, сродству или локалности.

С друге стране, цивилни или либерални појам нације је чисто политички концепт у коме није изражена нека посебна култура, већ заједничке обавезе изнад култура, до политичких принципа демократије и слободе. Права политичка заједница на тај начин не придаје значење идентитетима, већ пре свега расправља о принципима. Национално самоопредељење је зато равно сагласности индивидуа о припадности одређеној држави. Нације имају право да одреде политички и правни поредак државе чију власћ прихватају.

Овим различитим врстама нације одговарају две различите врсте норми, које нису на истом концептуалном плану - либералне норми које нису онтолошки и емпиријски умемељене, и приморадијалне норми које су повезане са конкретном културном традицијом као неопходним кондикцијом за поимање доброг живота, социјалне правде, личног

* Писац у области филозофије и директор Радио-Београда. Објавио четвори књиже и четрнаест превода са енглеског и немачког на српски језик

идентитетски и политичке легитимности. Прве заборављају на контекст, друге су њиме ојседуше.

Кључне речи: *Нација, примордијалистички концепт, либерална концепција, норме, политички принципи, политичка обавеза, идентитетски, културни контекст.*

У нашој интелектуално-културној јавности постоји знатна конфузија у вези са одређивањем појма моралних и правних норми. То проитиче пре свега из тога што наши јавни посленици немају јасан увид у дистинкције које постоје између две врсте норми универзалног карактера, те отуда не приводе свести разлику између либерално и антилиберално схваћених универзалних норми. Тако, они неретко бркају конкретним културним контекстом детерминисане норме и оне надконтекстуалног карактера, третирајући их као нешто што припада истој концептуалној равни, мада то није случај. Та недовољна дистинктивност на базичном појмовном плану потом имплицира прави метеж на плану схватања појмова нације, државе, грађанина, идентитета правне (апстрактне) особе и особе као носиоца партикуларног идентитета, и томе слично. На самом почетку овог текста покушаћу да што прецизније укажем на суштинске разлике између поменутих норми и да, у вези с тим, покажем да оне припадају различитим концептуалним равнима.

Кад је реч о универзалним нормама, треба разлучивати две основне њихове врсте: оне традиционално-метафизичког и оне либералног типа. Прва велика универзалистичка концепција традиционалне метафизике јесте Платонова. Она је реалност редуковала на хијерархијски структурисани универзум статичних и супстанцијално одређених суштина. На самом врху те хијерархије идеја као праслика ствари стоји идеја трансцендентног, садржински одређеног добра. У дијалогу *Парменид* се каже да се без двоумљења може тврдити да правично само по себи, добро само по себи, лепо само по себи и све што је такво заслужује да носи назив идеје (130б). Оно "по себи" значи да идејама не можемо назвати нешто што је условљено нечим другим, што за своје постојање захваљује нечем другом. Напротив, све друго треба одмеравати према идејама. Јер, све друго само је сенка поменутих идеја. Другим речима, Платон идеје посматра као супстанцијализоване критеријуме за процену искуствене правде, доброг, лепог. Филозоф је тај који, уздижући се изнад "пећине сенки", тј. изнад света којим влада *doxa*, досеже до истине. У оквиру оног *doxa*, што преовлађује у

"пећини", *episteme*, тј. филозофско знање истине не може се досегнути.

По Платону, држава је оваплоћење опште идеје добра, која, највиша идеја, претходи правди и праву. Као таква, она пребива у сфери чистог идеалитета, што ће рећи да је она апсолутно мерило које служи за оцену вредности емпиријских држава. Пошто Платоновој држави претходи садржајно одређена концепција добра, закони те државе морају бити позитивно одређене норме које, као такве, садржајно одређују живот и понашање њених припадника. Дакле, у Платоновој универзалистичкој концепцији захтева се идентитет између садржаја норме и садржаја "света живота". Дајући супстанцијалистички схваћеном појму добра статус идеје по себи, Платон је оспорио могућност плуралитета концепција доброг живота.

Платонистички и сваки други метафизички схваћен универзализам, као заснован на есенцијалистички детерминисаном уму, имплицира свеобухватну телеологију, због чега унапред искључује свако суштинско раздвајање објективног и нормативног света, садржаја и форме, добра и права, онтолошких и нормативних аспеката валидности. Начелно гледано, метафизички схваћена супстанција је суштина последње реалности на којој је све друго утемељено. Утолико је метафизичка супстанција основа свега постојећег, па и нормативног поретка: о овом последњем не може се ништа битно рећи без позивања на суштину објективног света, као на његову супстанцијалну основу.

Традиционална метафизика доживљава своју кулминантну тачку у Хегеловом апсолутном идеализму. Полазну тачку овога идеализма Хегел најјасније изражава пишући о Спинозином систему: "Супстанција тога система јесте *једна суйсџанција*... Нема ниједне одређености која у том апсолутном не би била садржана и разрешена; и довољно је важно да све оно што се природним представља или одредбеном разуму појављује и чини као нешто самостално јесте у ономе нужном појму потпуно сведено на пуку постављеност" (Хегел, *Историја филозофије II*, Култура, Београд, 1970, стр. 148). Познато је да је Хегел настојао да докаже да је та апсолутна, *једна* супстанција истина, али не још и цела истина; она се мора замислити као делотворна моћ у себи, па да се отуда одреди као дух, тј. као супстанција-субјект која својим кретањем, на основу принципа противречности, производи сваку посебност као свој појавни облик демонстрирајући на тај начин да оно посебно нема вла-

стити постојање. Тиме дух као супстанција-субјект ствара тоталитет који обухвата све и не оставља ништа изван себе. У таквом тоталитету влада логика унутрашњих, нужних односа, јер дух као универзална, једна супстанција прожима свако посебно и појединачно. Ниједна сфера унутар тога тоталитета, не може имати ни релативну аутономију (јер релативна аутономија подразумева постојање спољашњих односа између релата), поготово безусловну аутономију. Норме Хегелове универзалне модерне државе само су нужни израз реализације универзалне обичајносне идеје која је *in nuce* била садржана у етру оне још безразличне супстанције као апсолутне подлоге свега истинитог, тј. стварног.

Посебан облик супстанцијалистичког приступа нормама јесте "чисти" партикуларизам који посебне облике живота и њима примерене норме не посматра као појавне облике једног јединственог универзалног принципа (рецимо хегеловски схваћене обичајности, *Sittlichkeit*), те отуда инсистира на *несводливом плурализму* концепција морала, права и рационалности, тј. на томе да правне и моралне норме не могу бити независне од конкретног контекста (од особених култура и традиција). Овом контекстуализацијом правде и рационалности (постоје само правде и рационалности у плуралу), контекстуалисти (комунитарци, мултикултуралисти) оспоравају могућност универзализације моралних и правних норми, тј. могућност њиховог одвајања од "света живота". Тако један од најистакнутијих комунитариста Аласдер Мекинтајер истиче да је "средњиша димензија просветитељства била ... да обезбеди стандарде и методе рационалног оправдања помоћу којих се може пресудити о томе који су правци деловања у свакој сфери живота праведни, рационални и просвећени, а који неправедни, ирационални и непросвећени. Наиме, постојала је нада да ум може заменити ауторитет и традицију. Рационално оправдање значи само позивање на оне принципе које не би могла оспорити ниједна рационална особа... Оно за шта нас је просветитељство учинило слепим и што сада откривамо, јесте концепција рационалног истраживања отеловљеног у традицији, концепција по којој сами стандарди за рационално оправдање проистичу из историје чији су део..." (MacIntyre, Alasdair: *Whose Justice? Which Rationality?*, University of Notre Dame Press, 1988, str. 6. и 7, Notre Dame, Ind.).

Мекинтајер сматра да разлог неуспеха просветитељског пројекта лежи у томе што је немогуће да ум сам из себе, неза-

висно од партикуларних културних традиција, установи универзални критеријум помоћу којег би се оправдавале моралне и правне норме јер ум, тежећи за успостављањем своје *безусловне аутономије*, мора апстраховати од оног што му нужно претходи, тј. од засебне традиције, и тако створити непрестиви јаз између чињеница и норми.

Партикуларисти се често позивају на Аристотела јер је доводио у нужни однос обичаје (*ethos*) неке посебне заједнице и њен формално-институционални поредак.

За разлику од премодерног доба у којем је постојало јединство између норми и фактицитета, утолико што су норме биле условљене посебним облицима живота у тадашњим партикуларним заједницама, у модерно доба, бар у режимима либералног предзнака, долази до тенденције успостављања битне дистинкције између норми и фактицитета, у том смислу што се норме одвајају од садржаја друштвеног живота, испражњавају од сваког идеолошког и културолошког садржаја и отуда се деонтологизују. Другим речима, у модерним, либерализованим друштвима, норме се одвезују од конкретног садржаја различитих ставова према животу. Отуда се норме морају утемељити изван претходног разрешења питања о вредностима. У том контексту, универзализам норми значи претензију да се произведу норме, правила, институције и принципи неутрални у односу на вредности, културе и историјску ситуацију - тј. који су такви да их сваки актер, без обзира на то како био ситуиран, мора прихватити као валидне. Такав универзализам не може бити на телеолошком уму утемељени универзализам, већ стриктно формални универзализам чије су норме отуда нужно нетелеолошке норме.

Примера ради, правним нормама усмереним на регулисање религиозног живота, члановима модерног друштва не налаже се коју религију треба да следе већ се установљава право слободе вероисповедења, захваљујући којем они могу да следе било коју религију осим оних које би довеле у питање саму норму о којој је реч. Другим речима, то су негативно одређене норме којима се не прописује садржај религиозног живота на нивоу друштва, већ се њима забрањују једино оне религије које би могле довести у питање сам принцип слободе вероисповести, чиме се нужна веза између онога што је записано у норми и садржаја онога што се дешава на нивоу друштвене реалности, прекида. Слично томе, средишња идеја модерне теорије морала и права, тј. идеја слободе није концепција позитивне већ негативне слободе као слободе од спољашњег мешања у

сферу индивидуалних слобода било да је реч о мешању државе или о мешању других појединаца. Граница ове индивидуалне, супстанцијално неодређене слободе одређује се тако да слобода сваког може коегзистирати са слободом свих других. Тиме се укида нужна веза између онога што је записано у норми и садржаја онога што се дешава на нивоу друштвеног живота, тј. метафизичко јединство нормативног и објективног света и успоставља строга дистинкција између норми и фактицитета. Фундаментална разлика између "јесте" и "треба да" могла би се формулисати на следећи начин: "из чињенице да нешто јесте следи да је оно постојало - или да ће постојати - али никад да оно треба да буде. Нешто може бити а да при томе никад није постојало, нити сада јесте нити ће икад постојати" (Kietz, *Sein und Sollen*, Frankfurt, 1869, стр. 74.). За разлику од посебних концепција добра и садржајно одређених правних норми које могу имати свој корелат у објективном свету утолико што могу бити отеловљене у посебним облицима заједничког живота, модерне, негативно одређене норме представљају "форме без садржаја" које не могу имати никакво утемељење у објективном свету. Модерни принципи морала и права управо зато што су стриктно формални, тј. детелеологизовани, могу имати универзалну валидност. Као пример постметафизичког односа према нормама може се навести и Келзенова чиста наука о праву по којој је правни поредак аутономна нормативна структура која се ни на који начин не може доводити у везу са друштвеним реалитетом и са његовим етичким оправдањем. Правни систем је затворен и самоутемељен утолико што правне норме могу проистицати само из других правних норми. Управо том тврдњом: да се правне норме могу изводити само из других правних норми, одриче се релевантност чињеница за норме и социологије за чисту теорију права.

Две основне концепције нације

Из битно различитог карактера норми следе суштински различити појмови нације: либерално схваћена нација везана је за формално-универзалне, нетелеолошке, деонтолошке норме, док је примордијалистички појам нације неодвојив од телеолошки интерпретираних и супстанцијално утемељених норми. Док први појам нације апстрахује од сваког културно-етничког, историјско-традицијског садржаја будући да се исказује нормама чији садржај нема порекло у ваннормативној сфери, дотле је суштина другог појма нације дата управо ван-

нормативним садржајем, тј. опосбљеном традицијом сублимираном у неком засебном систему обичаја и вредности.

Примордијализам посматра нацију као преполитичку категорију и утолико је нужно доводи у везу са колективном меморијом заснованом на заједничком пореклу и култури која се тумачи као производ заједничке историје. Другим речима, из перспективе те концепције, национални идентитети се посматрају као датост, створена дуготрајним посредовањем особене традиције, која може постојати и пре него што нађе свој израз у политичким појмовима. Отуда се појмом нације могу обележити и оне заједнице људи истог порекла које су интегрисане географски и културно путем заједничког језика и обичаја, дакле заједничке традиције, али које још нису интегрисане политички у форми државне организације. Организовање нације у државу, ако се следи логика примордијалистичког схватања, не тумачи се као нешто што би могло довести у питање овако схваћен појам нације; штавише, на државу се ту гледа као на институцију која ће формално-правно штитити особену традицију која је у основи дате нације. Пошто се оваква држава ставља у функцију заштите дате традиције као нечега што је нужно партикуларно, она себе не може изразити у чистим формално-правним терминима, јер би тада задобила универзални облик који би морао бити неутралан према партикуларним традицијама. Наравно, у својим еластичнијим варијантама, она се може у мањој или већој мери отворити према елементима универзалне државе, али никад радикално, јер би у том случају морала одустати од заштите особене традиције као свог супстанцијалног темеља. Традиционалном филозофском терминологијом речено, примордијалистичка теорија не може ни у једној својој верзији прихватити становиште о радикалном раздвајању *ethos* и *nomos*.

Саобразно томе, њој одговара партикуларна концепција персоналног идентитета, тј. становиште да особе развијају своје саморазумевање, сопствене концепције добра и правде и своју способност за нормативне судове једино у *контекстима* посебне заједнице, тј. посебне традиције. Оно што је, међутим, одлучујуће за разумевање примордијалистичке теорије јесте чињеница да она ту партикуларистичку концепцију особе нужно доводи у везу са критиком становишта о неутралности правних принципа у односу на *ethos*. По њој су, дакле концепције особе, морала, права и рационалности неодвојиве од супстанцијалних хоризоната одређеног начина живота, одређе-

ног *ейџоса*. Као што не могу постојати бесконтекстуалне, "имперсоналне" особе, исто тако не могу постојати ни према одређеном контексту неутрални или непристрасни морал, право и разум.

Отуда је са становишта примордијалистичке концепције сопство увек ситуирано, за конкретну заједницу везано сопство. С тог становишта, "контекст правде" мора бити нека заједница која захваљујући својим историјски развијеним вредностима, праксама и институцијама - дакле, захваљујући свом идентитету - образује нормативне хоризонте који су конститутивни за идентитет њених чланова а по томе и за норме правде. Једино *унуџар* тих вредносних хоризоната могуће је поставити питања као што су: шта је добро и валидно за дату заједницу и одговорити на њих. Принципи правде који се изводе из дате заједнице као контекста, валидни су само унутар њега и могу се реализовати само у том контексту; сви покушаји оправдавања норми на основу давања приоритета индивидуалним правима или формалним процедурама неутемељени су, јер се показују као спољашњи и туђи било ком контексту; они постулирају неконтекстуализовану, неситуирану "апстрактну особу" за коју се претпоставља да одлучује о питањима правде на "имперсонализован" и "непристрасан" начин, независно од свог у заједници конституисаног идентитета.

За разлику од примордијалистичке концепције која у свом чистом виду не имплицира дистинкцију између обичајносне заједнице и политичке заједнице, јер ову другу посматра као нешто што има своје утемељење у оној првој, либерално схватање усмерено је управо ка томе да политичку заједницу ослободи ове њене зависности од обичајносне заједнице. То подразумева успостављање радикалне разлике између ових заједница кад је реч о начинима њихове конституције. Пошто се обичајносна заједница, као што је већ назначено, интегрише на основу заједничког порекла, традиције и језика, то онда значи да политичка заједница свој идентитет не може изводити из заједничких етничких и културних обележја својих чланова, тј. да се њени конститутивни принципи не могу доводити у везу са културно-етничким терминима. Доследно истрајавање на том захтеву нужно води дефинисању политичке заједнице у чисто формалним терминима, тј. њеном постављању као заједнице чија је бит дата универзализованом процедуром. Само уколико се конституише на тај начин, њен облик неће бити условљен културно-етничким критеријумима као супстанцијалним критеријумима. Јер само тако, она се може поставити као ин-

станца која ће се односити неутрално према културно-етничким идентитетима својих чланова. Таквом одређењу политичке заједнице, наравно, може одговарати само културно-етнички неутралан појам нације, тј. чисто државно-територијалан појам нације. Свака скупина људи, без обзира на њихову културно-етничку структуру, представља нацију под условом да су они постигли консензус, експлицитни или прећутни, о облику владавине под којим ће живети. Кад би се којим случајем сви људи света определили за један заједнички облик владавине - што је, наравно, утопистичка претпоставка - они би, без обзира на различиту расну и културно-етничку припадност, представљали једну нацију. Другим речима, либерални појам националности одређен је држављанством, тј. припадношћу одређеној држави као еминентно политичко-правној категорији - сви чланови једне државе припадају једној те истој нацији. Утолико је, ту заправо, реч о чисто правном појму нације из чега следи да нација, према либерализму, не може постојати као датост пре њеног формално-правног конституисања.

Јасно је да из радикалне либералне дистинкције између политичке и преполитичке заједнице која је производ потпуног одвајања *номоса* од *еѣмоса*, произлази неспојивост либерализма са било којом партикуларистичком концепцијом персоналног идентитета, односно концепцијом тзв. "везаног" сопства. Либерална теорија упућена је нужно на "невезано сопство", тј. на сопство које није везано ни за каква преполитичка, примордијална обележја. И то отуда што особа којом барата либерална концепција не може бити носилац културно-етничког идентитета, већ носилац формалних права, правни субјект.

Многи примордијалистички настројени критичари либерализма превиђају да основна разлика између либералне и примордијалистичке концепције особе проистиче из чињенице да оне нису лоциране на истом концептуалном нивоу. Разлика у концептуалним нивоима, пак, може се одредити разликом између нормативистичке и онтолошке перспективе.

Она прва - нормативистичка - не настоји да постави било коју етичку вредност или посебну концепцију живота као свој идеал; њен идеал је пре постављање правног оквира који ће сваком појединцу гарантовати могућност да сам одабира, развија и ревидира властити идентитет и властиту концепцију доброг живота. Јемчењем те могућности не даје се унапред никакво супстанцијално одређење онога што би требало сматрати добрим, тј. вредним животом. Управо зато што либерална концепција правне особе даје легалитет свим могућним пројектима доброг живота, под условом да ти пројекти не доводе у

питање њу саму, она не може бити одређена ниједним од тих посебних етичких пројеката; тј. либерална концепција правне особе је независна од било којег од њих. Отуда либералну "правну особу" треба посматрати као нешто што претходи партикуларним идентитетима и што их омогућује. Али, то претхођење правне особе треба схватати нормативно, а не онтолошки: не постоји ниједна посебна културна и етичка вредност која може, објективно или у универзално обавезујућем смислу, имати примат у односу на деонтолошке - у овом случају формално-правне - норме. Фундаментални интереси и циљеви нису толико темељни, да би се унапред искључивала могућност њихове промене.

За адекватну интерпретацију разлике између примордијалистички схваћеног субјекта као лингвистички, културно и историјски одређеног субјекта и либерално схваћеног субјекта као десупстанцијализованог субјекта, битно је уочити да они припадају различитим типовима заједница, или, ако се хоће, различитим врстама контекста.

Заједница којој припада либерално схваћена правна особа јесте правна заједница у којој владају другачији типови односа и признања него у обичајносној заједници. Право обавезује особе да делују не на морално исправан начин, већ на начин који је у сагласности са законом. Као особе у праву људи су адресати институционализованог права које је закон политичке заједнице. Као грађани, они су истовремено творци тог права. Разлика између особе као носиоца формалних, негативно-правних слобода и особе као носиоца партикуларног идентитета, јесте разлика између институционалног и неинституционалног (приватног) идентитета. Онај први је формално-правна гаранција слободе стварања, развијања и мењања оног другог идентитета. Унутар либерално схваћене правне заједнице влада логика универзалног и једнаког признања појединаца, без обзира на њихов партикуларни идентитет.

Одвајање *номоса* од *етјоса*, тј. носиоца права од носиоца партикуларног идентитета (чиме се десупстанцијализује, деонтологизује правна норма) само је други израз за одвајање права од традиције. Одвајање права од традиције не имплицира њено растакање, већ само то да она остаје без институционално-правне заштите. Традиција, заправо, тиме бива препуштена себи самој: меру комуникације неке са другим традицијама и меру динамике њених промена одређиваће она сама. То што традиција губи у либералном моделу непосредну нормативну снагу не значи да она тиме губи и своју интегративну функцију - ствар је једино у томе што њена интегративна

функција узима облик социјалне интеграције, интеграције на нивоу друштва, пошто је функцију нормативне интеграције преузело право. Дакле, раздвајањем права и традиције раздвајају се и два типа интеграције која се у чистом примордијалистичком моделу налазе у односу тесне повезаности - нормативни и социјални. Први тип интеграције конституише и јача правно-политички идентитет државе и заједнички грађански идентитет који је неодвојив од јединственог, неиздиференцираног грађанског статуса. Други тип интеграције представља базу друштвене солидарности и патриотизма.

У досадашњем тексту изнео сам сажето два основна модела нације и из њих два происходећа односа према традицији. Наравно да треба правити разлику између чистих модела (заправо сам њима баратао) и реално-историјских творевина које по правилу у мањој или већој мери одступају од оних првих. Та одступања нису ништа друго до сведочанства о томе да под притиском реалног живота долази до извесног *компромиса* између ових различитих нормативних перспектива, што ће рећи да се сваки од тих модела отвара према елементима оног другог.

Навешћу пример увођења мањинских права у либерални модел. Кажем увођења, јер не постоји начин да се мањинска права признају на основу либералних принципа; она се могу признати само на основу културно-етничког принципа, зато што се либерално схваћена права стичу *независно* од културно-етничког припадништва. Другим речима, то припадништво не може бити основа за либерално схваћена права, јер уколико би то био случај онда не би могло доћи до одвајања политичко-правног од културно-етничког обрасца; док се мањинама као културно-етничким групацијама права могу додељивати само на основу културно-етничког припадништва. Уосталом, оне саме тим разлозима оправдавају своје захтеве за мањинска права. Услед тога, између либералних и мањинских права нужно постоји латентна напетост: у којој мери ће се она манифестовати зависи од самог карактера мањинских права, заправо од тога да ли она угрожавају заједнички правно-политички идентитет дате државе, слободно кретање људи, капитала, новца, услуга итд. Када би се у некој држави индивидуална права стицала искључиво по основу културно-етничког припадништва то више не би била грађанска држава. Дакле, у свим модерним државама у којима постоје мањинска права - захваљујући животним налозима контингентног односа снага - на делу је одређени *компромис* између два наведена нормативна моде-

ла нације, између либерално-грађанског и културно-етничког принципа. Уношење мањинских права у уставни аранжман представља, у ствари, *џримордијалистичку иншпервенцију* у либералну, неетничку концепцију нације.

Наравно, уколико је реч о демократијама либералног типа, онда овај компромис са културно-етничким конституционалним принципима не би смео довести у питање минималистичку либералну концепцију, тј. конституционалне услове без којих не може бити либералне државе: примат индивидуалних права над заједничким добром и минимум јединствених правила игре. Иста логика, само са обрнутим предзнаком, важи и за државе засноване на културно-етничком принципу.

Мултикултурализам који увек у овој или оној мери доводи у питање либерализам само је умерена или радикална варијанта примордијализма. Имплицитна претпоставка мултикултуралиста је да је неетнички појам нације мит, јер се у стварном животу огромна већина људи понаша у складу са културно-етничким схватањем нације, не само на нивоу приватног већ и на нивоу политичког домена (рецимо, велика већина људи ће, по мултикултуралистима, испољавати тенденцију давања гласа кандидатима који потичу из њиховог културно-етничког "бекграунда"). Ако је то тачно, онда ће институционализација неетничког појма нације која подразумева стриктно поштовање начела један човек - један глас, ићи на руку већинској културно-етничкој групи јер ће се том институционализацијом замаскирати оно што се на нивоу фактицитета стварно дешава: то јест чињеница, да ће се чланови већинске нације, при гласању, руководити не политичким, већ, пре свега, критеријумима културно-етничке припадности, чиме ће кандидати који по своме културно-етничком идентитету припадају мањинским групама доћи у подређен положај. Тако ће принципи који инсистирају на културно неиздиференцираном грађанству, једнаком третману свих, на раздвојености културно-етничког и државно-политичког, тј. на културно-етничкој неутралности државне инстанце, заправо служити као формално-правно покриће за мајоризацију мањинских нација од већинских нација. Речју, грађанска држава заснована на принципу радикалног индивидуализма постаје, по схватању мултикултуралиста, у реалном животу инструмент за доминацију већинске културно-етничке нације. Треба, сматрају комунитаристи, признати политичке импликације потребе највећег броја људи да се везују за своје културно-етничке заједнице, или нације схваћене у културно-етничком смислу. То значи да, овим зајед-

ницама ваља прибавити јавно признање тако што ће им се доделити посебна културна и политичка права. Пошто већинска нација има све претпоставке за развој своје властите културе и за упражњавање својих политичких права већ самим тим што је већинска, ова посебна права треба резервисати за мањинске етносе и нације. Дакле, мултикултурни покрет је неодвојив од тенденција реафирмације културно-етничког појма нације: што је радикалнији, и та тенденција је радикалнија.

Полазна методолошка слабост комунитарне критике либерализма лежи у њеној неадекватној интерпретацији теорије друштвеног уговора и с њом повезаних појмова предруштвеног човека и природног стања на којима почива либерални постулат о примату индивидуалних права над заједничким добром. Ова неодговарајућа интерпретација произлази из дескриптивног читања кључних појмова теорије друштвеног уговора на основу којег се либерална теорија оптужује за апстрактност и атомистичку концепцију појединца и друштва. Међутим, кључни појмови уговорне теорије нису дескриптивни и емпиријски, већ нормативни. Апстракцију предруштвеног човека не треба доводити у везу ни са једним видом емпиријске егзистенције човека из простог разлога што емпиријски човек увек егзистира у овом или оном склопу друштвених веза. Утолико теза присталица друштвеног уговора да је појединац оно прво, што претходи успостављању друштва, не имплицира тезу да појединац онтолошки претходи друштву. Лок је, свакако, знао за баналну чињеницу да човек не може постојати у изолацији од других људи, тј. у друштвеном вакуму. О томе, између осталог, сведочи и његов изричит исказ да појединчева уверења произлазе из друштвене комуникације. Уосталом, сами либерални идеали и институције (религиозна толеранција, представничка власт, слобода удруживања, тржишна економија) незамисливи су у одсуству густе мреже друштвених односа. Међутим, језик Локове теорије друштвеног уговора није језик конкретног и стварног искуства друштвеног живота, већ језик универзалних права који мора појединца посматрати у изолацији од конкретних улога и идентитета које он може имати у друштву као таквом, јер само на тај начин може сваки појединац, без обзира на његову посебну друштвену улогу и друштвени идентитет, задобити статус носиоца једнаких права. Без ове апстрактности, индивидуална права се не могу поставити као оно што претходи вршењу друштвених улога, тј. успостављању конкретног идентитета, при чему примат индивидуалних права ваља схватити као право појединца да слободно бирају

коју ће друштвену улогу вршити, тј. какав ће бити њихов културно-етнички идентитет. Када се, на пример, неки појединац изјашњава у једном тренутку као Немац који је присталица конзервативне идеологије и католичке религије, не значи да он нема право да се у неком другом моменту, уколико то жели, декларише као космополита који је наклоњенији атеизму и левичарској идеологији. Дакле, категорије као што су предруштвени човек или апстрактни грађанин нису емпиријске категорије, већ нормативне конструкције којима се одређује изворни носилац права чији идентитет мора бити апстрактан уколико се настоји да се овај статус прошири на све појединце, независно од њихових конкретних разлика. Универзалност права налаже његову апстрактност. Немајући јасну свест о овој дистинкцији: између правне норме и реалног живота, коју либерали праве, мултикултуралисти упућују на адресу либерала низ неоправданих приговора. Тако тврде да либерална концепција особе, апстрахујући од историјских контингенција, апстрахује управо од онога што одлучујуће утиче на стварање идентитета људи, при чему се овде посебно циља на примордијалне везаности. Овај тип приговора надовезује се на тип аргументације који је демонстрирао конзервативни антилиберал Де Местр тврђом да је он срео Французе, Италијане и Русе, али не и човека као таквог: "Што се тиче човека као таквог, изјављујем да га нисам никад у животу срео; уколико он постоји, мени је непознат". Међутим, овде се губи из вида да сасвим сигурно не постоји ниједан либерал који би порицао тривијалну чињеницу да човек као такав емпиријски не постоји; то јест да човек увек егзистира као конкретни појединац са конкретним атрибутима који може бити - најчешће то и јесте - везан и за примордијалне идентитете и утолико постојати, по саморазумевању, као етнички Француз, етнички Италијан, Рус и слично, али и као космополита. Остављајући по страни питање: шта је већа апстракција Француз или Бретонац, као и питање по ком основу би космополити стицали грађанска права у свету, у којем би њихово стицање било нужно посредовано припадништвом етничкој групи, овде ваља истаћи да либерали, при постављању појма апстрактне особе као правног субјекта, не узимају у обзир историјске случајности. Не зато што занемарују њихов значај за формирање личног идентитета реалних људи, већ управо зато да би се обликовао модел по којем сваки појединац, без обзира на свој, захваљујући дејству историјских контингенција, формиран идентитет, може задобити статус изворног носиоца права, укључив и оног појединца који

је, по саморазумевању, везан за примордијалне идентитете. Либерална концепција правне особе која не претпоставља ниједну посебну концепцију врлог живота има строго политичко и правно значење, и она није усмерена на то да негира очиту реалност примордијалних везаности у друштвеном животу. У случајевима у којима је та везаност толико јака да припадници неке етничке скупине у огромној већини захтевају посебна политичка права, тешко је, уколико се следи начело слободног пристања, тај захтев игнорисати, јер се његовом реализацијом, ма колико да би она значила одступање од либералне логике, не доводи у питање примат индивидуалних права. Међутим, уздизање стицања права по основу културно-етничког припадништва на ниво општеважећег правила, на ниво модела, било би за све либерале неприхватљиво, јер би то разорило темељни либерални принцип - примат индивидуалних права над заједничким добром.

Добра одлика мултикултурализма је што он чисте, апстрактне либералне принципе суочава са конкретним историјским контекстом, тј. са реалним животним проблемима чије је разрешење често могуће једино неком комбинацијом либералне и примордијалистичке концепције. Међутим, његова централна противречност може се исказати питањем: ако је тачно да се највећи број људи везује за властиту културу, зашто онда та логика не би важила и за припаднике већинске културно-етничке групације?

Slobodan Divjak

NORMS AND NATION

Summary

The author attempts to show that recent historiography of nations has been dominated by debate between two differing perspectives - commonly called the primordialist and the civic. These perspectives have counterparts in philosophical consideration of national identity. On the one hand, national identity can be regarded as rooted in pre-political features of personal identity. Such identity must be in some way regarded as given, that is, constituted prior to its expression in political and legal concepts. It is something concerning some form of collective memory based on common ancestry, kinship or locality.

On the other hand, the civic or liberal conception of nation is a purely political conception reflecting not some distinct culture but common commitments, across culture, to the political principles of democracy and freedom. A true political community would not, on this account, involve the ascription of identities, but rather a discourse abo-

ut principles. National selfdetermination is therefore equivalent to consent by individuals to membership in particular states. Nations have a right to determine the political and legal order of the state whose authority they wish to recognize.

To these different kind of nations correspond two different type of norms that are not located on the same conceptual levels - the liberal ones which must not be understood as ontologically or empirically based norms; and primordialist ones which are connected to concrete cultural tradition as inexorable context for conceptions of good life, social justice, personal identity and political legitimacy. The former are forgetful of context; the latter are obsessed with context.

Key words: *Nation, primordialism, liberal concept, norms, political principles, political obligation, identity, cultural context.*

УДК : 321.3(=163.41)
Примљено:
25. 05. 2005.
Прихваћено:
15. 06.2005.
Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST
Година I, vol=1
Бр. 1 / 2005.
стр. 29-56

*Миломир Сћеић**

ТЕРИТОРИЈАЛНО И ГЕОПОЛИТИЧКО У СРПСКОМ НАЦИОНАЛНОМ ИНТЕРЕСУ

Резиме

*Теоријско и практично поимање значаја просјора крета-
ло се између две крајности - од дуготрајне физичко-географ-
ско-дејтерминистичке ајсолутизације до нихилистичког
присуја у савременој технолошко-дејтерминистичкој епо-
хи. Иако је његова улога трансформисана, просјор је остао
један од кључних чинилаца моћи. Будући да српски просјор
има највећу површину и ванредно важан геополитички поло-
жај, он би могао да представља стрављиви важну српску
компаративну предност на Балкану и полазиште у реализа-
цији националних интереса. Да би се српски национални ин-
терес територијализовао интегрално, неопходно је враћени
у употребу појам српске земље који је постојао после
1918. године. Актуелизација овог појма има смисла јер од
1990-их година траје процес нове балканизације. Њен циљ је
устављање вештачке и орочене (псеудо)равнотеже на
глобално важном југоистоку Европе, и то стварањем ипакве
политичко-територијалне структуре која ће подразумевати
насилно сузбијање просјорне димензије појеницијално
важне српске улоге у будућим евроазијским геополитичким
сучељавањима.*

Кључне речи: Територијализација, геополитички циљеви, симби-
оза интереса, српски етнички просјор, српске зе-
мље

* Професор Географског факултета у Београду, аутор три књиге у својој научној области

Од детерминистичког прецењивања до
декларативног поцењивања простора

Човеково поимање узајамности простора и просторних процеса, на једној страни, и људских индивидуа и људског друштва, на другој страни, развијало се упоредо са еволуцијом цивилизација - од инстинктивног, интуитивног и сакрално-географског, до философског у најширем смислу тога појма, односно до савременог специјализовано-научног (политичко-географског, геополитичког, геостратегијског, геоекономског...). Изражена зависност од природних својстава простора, како појединца, племена и народа, тако и њихових најстаријих друштвених и политичко-територијалних формација, учинила је да "прото-геополитичке" спознаје имају готово потпуно *географско-детерминистички* карактер. Географски детерминизам остао је доминантан теоријски став и у каснијим поимањима међусобних односа просторног и политичког - од преантичких, античких и постантичких мислилаца, до родоначелника и класика геополитике у првој половини XX века. Ако је (физичко)географско-детерминистичко¹ "прецењивање" значаја простора раније и могло на неки начин да се разуме и оправда, потоње истицање природних одлика простора као *појединачно одређујућих* чинилаца у формирању народа, раса, религија и националних карактерологија, у фаворизовању политичких и економских концепата, у биологистичким схватањима о "држави као организму" који има право на раст и територијалну експанзију, те у различитим појавним облицима идеја о "великим просторима" унутар којих ће хегемонистички доминирати велике силе као (наводно) природно предодређена "језгра" или, пак, једна, глобална сила - са становишта савремене науке било је теоријски и практично неодрживо. Међутим, оно не само да је било доминантно у светски утицајној немачкој антропогеографској, политичко-географској и геополитичкој "школи" XIX и XX века и изродило се у псеудогеополитичког мутанта у време немачког нацизма, резултирајући катастрофалном демографском, економском и политичко-територијалном деструкцијом, него је и до данас, мање или више

1 *Географски детерминизам* превазилази размере теоријског правца не само у географији као интегралном научном систему, већ се односи на пространији "ареал" гео-наука, па и науку уопште. Будући да модерно "географско" у свом опусу садржи још антропогеографско (и друго), прецизности и тачности ради, требало би употребљавати термин *физичко-географски детерминизам*.

отворено, остало присутно као "оправдање" и "аргумент" за конкретне геоекономске и геостратегијске циљеве (Стејић, 2004б).

У квалитативној људској спознаји планете Земље и њених простанстава као места сопственог живљења идентификована су два основна полазишта и два кључна геополитичка појма - *земља* и *вода*, тј. *копно* и *море*. Копно се "учитава" као симбол и синоним чврстине, статичности, стабилности, фиксираниости и земаљске пространости, а море представља оличење покретљивости, флексибилности, прилагодљивости, мекоће и динамичности. Копно предодређује пољопривреду (касније и индустрију) као доминантну делатност и извор богатства, а осваја се и контролише пешадијом и коњицом. Море, пак, јесте природна датост која инспирише путовања и трговину, а у геостратегијском смислу налази се у домену (ратне) морнарице. Из глобалних геополитичких пројекција "принципа копна" и "принципа мора" изведени су појмови *шелурокраијија* ("моћ посредством копна") и *шаласокраијија* ("моћ посредством мора")². Тежња за наметањем сопственог "принципа", тј. дуализам и конфронтација "номоса Копна" и "номоса Мора" симболички представљених старозаветним чудовиштима Бехемотом и Левијатаном³, може се сматрати покретачем светске историје, а територијалност (акваторијалност) самом суштином сваког националног интереса.

Међутим, улога физичког простора (природне средине) не може се сматрати апсолутном. Искључивости укорененог детерминистичког приступа немачке географске и геополитичке школе у теоријском смислу се почетком XX века супротставио француски географски посибилизам⁴, утемељен у ставу да физичко-географске одлике јесу само "могућност"

2 У новијој литератури термине *шелурокраијија* и *шаласокраијија* детаљно дефинише и објашњава челни геополитички теоретичар руског неоевроазијства Александар Гељевич Дугин (Дугин, 2004: 26-29).

3 Концепција "номоса" и појмови-симболи који представљају сва копнена створења (Бехемот) и сва морска бића (Левијатан) дело су немачког политиколошког, правног, философског и историографског мислиоца Карла Шмита (Carl Schmitt, 1888-1985), који је готово све своје идеје постављао у геополитичкој матрици. Видети његове радове: *Politische Theologie* (1922); *Der Begriff des Politischen* (1928); *Raum und Grossraum* (1940); *Land und Meer* (1942); *Der Nomos der Erde im Völkrecht des jus publicum Europaeum* (1950); *Die planetarische Spannung zwischen Ost und West* (1959)...

4 Творац посибилизма је Пол Видал де ла Блаш (Paul Vidale de la Blache, 1845-1918), оснивач француске антропогеографске школе (*géographie humaine*). Видети његова дела: *Tableau de la géographie de la France* (1903); *Principes de géographie humaine* (1921)...

(фр. *possibilité*), коју тек деловање човека ("носиоца иницијативе") може, али и не мора, да претвори у истински (гео)политички чинилац. У односу на онечовечену природну средину, предност се даје "човековој околини", тј. географској средини као нераскидивој симбиози физичко-географског и антропо-географског. Посибелизам је тиме учинио велику услугу не само географији, него и геополитици, отварајући им нове путеве, спасавајући их од догматизма, модернизујући их и амнестирајући од доктринарне (зло)употребе. Иако се, уз извесне дилеме, може прихватити оцена да је био на антинемачкој линији француске таласократске (атлантистичке) оријентације (Ду-џин, 2004: 61), истина је да посибелизам није негирао значај природних елемената простора, али их јесте релативизовао. И док се на специфичан начин немачка детерминистичка оријентација одржала и све до слома нацизма се вулгарно-катастрофално конкретизовала, западно и источно, и унутар америчког и унутар совјетског пола моћи, утемељено и на таласократским и на телуократским геополитичким начелима, базирано како на либерално-капиталистичким, тако и на комунистичким идеолошким принципима, отелотворено и у америчком и у совјетском (над)човеку који су "победили природу" (у ствари, Бога) - почела је кампања ниподаштавања простора. Али, она је била само декларативна, пропагандна и намењена "вазалима" и на једној и на другој страни. У стварности, борба за физички простор, ширење интересних сфера, запоседање кључних геостратегијских зона и тачака, локални сукоби усмерени на потискивање "оног другог" и тежње за глобалним тријумфом који би се наплатио простором као апсолутом, не само да нису престали, него су били све интензивнији. Биполаризам и хладни рат имали су изразиту геополитичност, иако су били само мање-више вешто камуфлирани идеологијом. И на Балкану је постојало вољом великих сила успостављено прецизно поштовање простора и геополитичка (псеудо)равнотежа - прво Јалтска формула, која је после југословенског и албанског "искакања" из интересне сфере СССР, "фино подешена" *Формулом два+два+два*.⁵

Иако изгледа парадоксално, громогласно вербално и геополитички утилитарно ниподаштавање и маргинализовање значаја простора достигло је свој врхунац у последњој деценији XX века. То се, не случајно, поклопило са победом "Запада"

5 Две балканске државе су биле у НАТО (Грчка и Турска), две су биле у ВУ (Румунија и Бугарска) и две су биле ван блокова (Албанија и /формално/ СФР Југославија) (Пејковић, 1996: 167-175).

у хладном рату и са његовом *и*ерииоријалном експанзијом у централној и источној Европи, на Средњем Истоку и у бившим совјетским централноазијским републикама. Ангажовани теоретичари су похитали да са окончањем сукоба идеологија неоригинално прогласе "крај историје" (Fukuяama, 1992), тј. "дезисторизацију" (укидање времена), а са тријумфом глобализације Маклуан (Marshall Macluhan) је најавио чак и "крај географије", тј. "дегеографизацију" (укидање простора) као последицу информационе револуције и експанзије електронских медија који "смањују свет" и Планету претварају у "глобално село", а националне границе и улогу државе чине анахроним (Оцић, 2003: 22-23). Информатичка револуција и модерна средства комуникације извршили су "*компресију времена и и*росиора"⁶, тј. постигле су "*анулирање и*росиора иомоћу времена" (Harvey, 1994: 80). Као да је некадашњи дуговладајући физичко-географски детерминизам коначно поражен од *тех*нолошког *деи*ерминизма. Али, својеврсни просторни ниҳилизам само је варљиви привид створен у сврху мондијалистичке идеологије и са очигледно селективном геополитичком употребном вредношћу. Простор је остао "*есенцијални референ*ијни оквир свих начина мишљења", а у поимању његове суштине и формирању различитих концепција простора "*можемо размишљаи*ти као о континууму који иочиње иерцеицијом, на*с*тавља се дескрипцијом, а завршава анализом и евалуацијом. Те категорије, наравно, нису независне. Оно иито оиажамо зависи делимично од иога како вреднујемо, анализирамо и оисујемо, а наши оииси, вредновања и анализе свакако зависе од наших оиажања" (Sack, 1994: 53).

Сходно томе, *и*ерцеиција интегралног српског простора која је раније мање-више постојала не само код интелектуалног слоја, него и код слабо образованог, махом сеоског српског становништва, после уједињења 1918. године почела је да се систематски сузбија ради очувања наводног заједништва "једног, а троименог народа". После 1945. године постала је још и идеолошки анатемисана ("братство и јединство"; "слаба Србија - јака Југославија"), да би до деструкције "друге" Југославије потпуно нестала, са минималним покушајима да се актуелизује током рата за постјугословенско наслеђе и ново политичко-територијално прекрајање Балкана. Без перцепције целине српских земаља неостварив је био и следећи корак -

6 М. Печујлић детаљно објашњава улогу електронских комуникација у процесу глобализације и шематски приказује "компресију времена и простора" (Печујлић, 2002: 56)

њихова дескрипција. О вишедимензионалној анализи и евалуацији није могло бити ни говора, а нарочито не о комплексном геополитичком вредновању простора као *чиниоца моћи* српског етно-демографског и територијалног фактора на југоистоку Европе. Супротно томе, у складу са ставом Анри Лефевра (Henri Lefevre) да је "*владање њпростором фундаментални и свејрисуйни извор друштвене моћи*" (Harvey, 1994: 72), српски супарници на Балкану и ван њега настојали су да редукују и фрагментирају српски простор и тако обуздају потенцијалну српску (пре)моћ. Будући да је српски геополитички чинилац континуирано и систематски лишаван или никада и није располагао тзв. новим ("недодирљивим" или "меким") чиниоцима моћи, преостало је да посредством "симбиозе интереса" експанзивних српских суседа и њихових за Балкан заинтересованих алохтоних сила - буду сузбијени и српски тзв. традиционални ("додирљиви" или "тврди") чиниоци моћи⁷, међу којима један од најважнијих јесте *њпростор*.

Српски национални интерес и дилеме њеџове њтериторијализације

Кључни српски национални интерес јесте решавање српског националног питања. Велика је заблуда да је оно поново отворено упоредо са процесом растакања "друге" Југославије. То би значило да је оно стварањем заједничке српско-хрватско-словеначке државе 1918. године било затворено и решено јер су од тада "сви Срби били у једној држави". Али, то није била српска национална држава која је својим границама обухва-

7 Џошуа Голдштајн (Joshua Goldstein) дели моћ на "додирљиву" (*tangible*) и "недодирљиву" (*intangible*), а Џозеф Нај (Joseph S. Nye Jr.) сматра да структуру моћи чине "тврда" моћ (*hard power*) и "мека" моћ (*soft power*). У тзв. традиционалне ("додирљиве", "тврде") чиниоце моћи сврставају се пространост и квалитет територије (површина, положај, природна богатства, геодиверзитет, маритимност...), становништво (број, размештај, структуре, миграциона обележја, етнопсихичке особине...), ниво технолошког развоја, економска снага, војна моћ итд. Као интегрални показатељ који репрезентује све појединачне најчешће се користи *укућан друштвени њпроизвод*. У савременим односима све израженију геополитичност показују тзв. нови ("недодирљиви", "меки") чиниоци моћи, међу којима су најважнији: национална воља, дисциплина и пожртвовање, међународни утицај и дипломатско умеће, подршка коју официјелна власт има у народу, снага идеја, привлачност одређеног погледа на свет, достигнутог културно-цивилizacionског нивоа, система вредности, идеологије итд. *Пропаганда*, тј. *медијска моћ* није више само инструмент, него је постала један од главних чинилаца не само "меке", већ и укупне моћи. Феномен моћи је вишедимензионалан и има кључну улогу у формирању светског поретка (Смит, 1999: 223-232).

тила целину (или већи део) само српских земаља. Упркос српском ратовању на савезничкој страни, блиставој победи и енормним жртвама, она није била, понајмање искључиво, одраз српске државотворне воље. Западне таласократске силе-победнице су је створиле, (п)одржавале, реконструисале и помагале ради сопствених геополитичких интереса - да између Алпа и Солунског залива буде држава-препрека и држава-тампон експанзионизму телурократских сила: на једној страни, продору "германизма и аустро-германизма" према југоистоку и, на другој страни, руским топлеморским амбицијама трансбалканске оријентације. Када је деведесетих година та њена геополитичка мисија завршена, уследила је деструкција југословенске државе. Упркос својој бројности, пространости, историјском наслеђу и државотворним традицијама, укупни српски етно-просторни ентитет на Балкану остао је без сопствене интегралне националне државе. Стога је исправан закључак да је нерешено српско национално питање у суштини државно питање и да се оно *"своди на питање усвојивања државе која би обухватила целину српског народа, као и њеног уређења и односа са другим државама и народима"* (Базић, 2003: 15). С обзиром на југословенско искуство, томе би требало додати да би та држава требало да буде *српска национална држава*.

Истина је, такође, да *"низ историјских, политичких, међународних, географских и других околности није погодно долазило стварању такве државе"* (Базић, 2003: 15)⁸. Српски национални интерес да се формира српска држава у границама интегралног српског простора није био компатибилан са интересима српских суседа да на рачун српских историјских и етничких територија створе или прошире сопствене државе, као ни са потребама великих сила да Балкан буде расцепкан и да унутар тако геостратегијски важног простора не постоји пространа, национално компактна и потенцијално снажна држава. То, даље, имплицира да српско национално питање није једнозначно одређено само као територијално и државно (или, према Добрици Ћосићу, демократско), већ је далеко комплексније - геополитичко питање (Стејић, 2004а). Међутим, разлог што није створена модерна интегрална српска национална држава не

8 Јован Базић у својој књизи даје исцрпну, систематизовану и критички интонирану анализу различитих опција и концепција решавања српског националног питања у XIX и XX веку. Он их групише у уставобранитељску, либерално-демократску, социјалистичку, радикалну, комунистичку и мондијалистичку концепцију.

може у потпуности бити "иревасходно итеријоријална разбијеноси еиничког бића српског народа, која је иоследица великих сеоба Срба, нарочијо за време надирања Турака на Балкан и иоком њихове владавине", због чега је "увек било веома иешко објединији и бранији разбацане српске итеријорије" (Базић, 2003: 15). Процеси територијалног сажимања и фрагментирања српског простора су иоследица вишевековног настојања да се онемогући српско политичко-територијално и државотворно конституисање. Управо то је произвело појмовно-категоријалну конфузију у дефинисању, територијализацији и омеђавању српског простора. Заблуде и (псеудо)научне манипулације важе како за историјске, тако и за српске територије у савременим просторним габаритима. У изворном географском смислу "разбијеност етничког бића српског народа" и "разбацаност српских територија" не постоје. Оне не само да су вековима практично наметане из антисрпских кругова, него су и систематски пропагандно усађиване у српски етнопсихолошки склоп и колективни дух. Ствар је националног интереса, колективне воље, образовног система, научне истине и одважности, информационо-пропагандне објективности, да у употребу буде враћен термин - *српске земље*.

Како је настао појам *српске земље*, шта он значи, на који простор се односи, зашто се користи, у каквом је односу са другим мање или више сличним појмовима и који су разлози за његово потискивање...? Термин *српске земље* употребљава се ради интегралног дефинисања националног идентитета простора који је у процесу еволуције српских држава не само улазио у њихов састав, већ у мањој или већој мери остајао неприкључен државној територији. Њиме се најадекватније превазилазе вештачке и насилне промене етно-демографског карактера простора које су настале било масовним ликвидацијама и прогонима Срба, затим колонизовањем страног етничког елемента у испражњене, а изворно српске области, било историјски континуираним принудним преверавањем, однорођавањем и асимиловањем, у које спадају и новији наметнути "етноинжењеринг" процеси расрбљивања током друге половине XX века. Целовито просторно димензионисање *српских земаља* не може се постићи једноставним поистовећивањем са српским историјским територијама, чак ни онда када се оне односе на време највеће експанзије српске феудалне немањихке државе. Она некада јесте делимично обухватала и несрпске етничке колективитете, али чак и када је имала своју максималну пространост или када је истовремено постојало више српских по-

литичко-територијалних јединица - никада њиховим границама није био обухваћен читав *изворни српски етнички простор*. Османлијским продором, њиховим вишевековним стабилизовањем на Балканском полуострву и формирањем савско-дунавског трансгресионо-регресионог фронтнијера дуж којег су осциловале аустријске и турске експанзионистичке амбиције, српски етно-просторни ареал претворен је у аморфну целину лишена српског војног, политичког и државног титулара. Уследили су ратови, страдања, сеобе, преверавања и расрбљивања, поделе административним границама, српски регионализми... Али, упркос непостојању државе, свест о етнопросторној целини и њеним зоналним границама је ипак опстала. Да би се сачувала до обнове српске државе територијално је дефинисана појмом *српске земље*⁹.

Како се целовито просторно димензионисање *српских земаља* не може постићи њиховим једноставним поистовећивањем са *српским историјским простором*, тако *српске земље* није могуће територијално поистоветити ни са *српским етничким простором*. А то се веома често чини. *Српски етнички простор* може се сматрати територијално идентичним са *српским земаљама* само у свом изворном облику, када је уобличена свест о српској етничкој и просторној посебности у односу на окружење, а пре него што су почели дуги историјски процеси сажимања и фрагментације који су условили да је савремени *српски етнички простор* *знајно* смањен у односу на онај аутентични. Просторни обриси и апроксимативне границе *српских земаља* могли би се добити "преклапањем" *српског историјског простора* и *српског етничког простора*, иако и ово дефинисање није без дилема и питања која би требало разрешити. Једно од тих круцијалних питања јесте који историјски "пресек" се сматра релевантним за територијализацију *српског историјског простора*. Али, чини се да је са становишта данашњег националног интереса и важније и теже на основу јединствених критеријума одредити контуре *српског етничког простора*. Статистички подаци о националној припадности у званичним пописима становништва би могли бити објективан извор података за утврђивање просторног ареала у коме су Срби у апсолутној већини (што би се могло сматрати и

9 Суштина историјски наслеђених процеса српске популационе, географске и административно-територијалне подељености сажета је у самом појму *српске земље* (множина), а не *српска земља* (једнина). Супротно српском примеру, руска паралела је *руска земља* (једнина), а не *руске земље* (множина).

српским етничким њросѿором) да није сумњи у њихову тачност и сугестивно предложених могућности за изјашњавање¹⁰.

Наслеђе друге половине XX века и свих у том периоду предузетих "етно-инжењеринг" експеримената оставило је неколико могућих схватања територијализације *српског етничког њросѿора*¹¹:

- *Српски етнички њросѿор у најужем смислу* јесу територије где становништво које је у званичним пописима евидентирано као *Срби* чини апсолутну демографску већину (50% + један становник у укупној популацији).
- *Српски етнички њросѿор у ужем смислу* представља територија где становништво које се у пописима изјаснило као *Срби* и оно које се изјаснило као *Црногорци* заједно чини апсолутну демографску већину.
- *Српски етнички њросѿор у њроширеном смислу* чинио би просторни ареал у коме је у апсолутној демографској већини становништво које је пописима регистровано као *Срби, Црногорци и Југословени*.
- *Српски етнички њросѿор у ширем смислу* је територија где би корпус пописаних *Срба, Црногораца и Југословена*, заједно са њима слободним изјашњавањем прикљученим *Македонцима* и (м)*Муслиманима*, чинио апсолутну етно-демографску већину.

Српски етнички њросѿор у најширем смислу чинила би територија унутар које апсолутну демографску већину има збир пописаних *Срба, Црногораца, Југословена, Македонаца* и (м)*Муслимана*, заједно са Србима који су током дуге историје балканских репресија подлегли верско-националном конвертитству - похрваћени, помађарени, поарбанашени, понемчени, порумуњени, бугаризовани, хеленизовани...¹².

10 У пописима становништва после Другог светског рата понуђене "рубрике" за национално изјашњавање омогућиле су да се из српског националног корпуса издвоје "Македонци", "Црногорци", "(м)Муслимани" (2002. године и "Бошњаци"), "Југословени" и разне регионалне припадности. Истовремено, иако би то било много реалније, таквих могућности у хрватском и словеначком случају није било.

11 Детаљно о појму српског етничког простора, свим његовим варијантама, територијализацији, границама, картографској визуелизацији, литератури и изворима на основу којих је могуће утврдити његову динамичност - видети у књизи *У врѿложу балканизације - ѡлоитичко-географски ѡложај и фрагментираност српских земаља* (Стјешић, 2001: 247-261).

12 У односу на *српски етнички њросѿор у најужем* и *у ужем* смислу, који би се могао са великом прецизношћу територијализовати и омеђити, *српски етнички*

Спознаја различитих варијанти *српског етничког просјора* и различитих територијалних домета сваке од њих јесте веома важна за "опросторење" српског националног интереса. Међутим, само коришћени етно-демографски критеријуми свакако нису довољни као недвосмислен, сигуран и потпуно одређен принцип за дефинисање појма и омеђавање *српских земаља*. На пример: на Косову и Метохији савремени *српски етнички просјор* редукован је на релативно мале и раштркане енклаве, и то делом арбанашењем¹³ и масовним, систематски спровођеним прогоном, а делом арбанашким досељавањем и геополитички циљном демографском експлозијом, тако да је то данас углавном *арбанашки етнички просјор*. Упркос томе, Косово и Метохија су и даље један од реперних дело-

простор у проширеном, у ширем и у најширем смислу могао би се утврдити само апроксимативно. Разлози су следећи:

- Као *Јужословени* изјаснило се становништво у контактним етно-верским зонама (Бачка, Славонија, Барања, Банија, Кордун, Лика, Далмација, Бока Которска, читава Босна и Херцеговина), а нарочито у градовима. Према ауторима који су истраживали тај феномен (Ј. Илић, С. Комазец...), у некадашњој СР Хрватској (пре почетка рата 1991. године) више од 70% *Јужословена* били су, у ствари, Срби. У Босни и Херцеговини ("најјугословенској републици") изјашњавање као *Јужословен* било је "формула" успеха у каријери и било је масовно, али не може се сматрати ексклузивном појавом само код српско-православне популације, већ и код муслиманске. У Сарајеву, на пример, број *Јужословена* у попису 1981. године био је двоструко већи од броја *Хрвати*.

- Становништво које се од пописа 1971. године у националном смислу изјашњавало као (*м*) *Муслимани* је словенског порекла и готово у потпуности потиче од исламизованих Срба, а у малом броју и од других. "Етно-инжењеринг" захваљујући коме су као нација арбитарно проглашени из верске групације и више пута мењали свој идентитет и име - траје и данас.

- Процес идеолошки наметнутог и геополитички циљаног расрбљивања до трагично опасног апсурда доведен је у случају *Црногораца*. Последњи попис показао је знаке реверзибилности у изјашњавању - од укупног становништва Црне Горе готово 1/3 изјаснила се поново као *Срби*, док огромна већина (преко 60%) као свој језик сматра *српски*.

- Територијалне домете *српских земаља* у најширем смислу најтеже је одредити јер је у данашњим условима веома тешко разликовати који простори су насељени поарбанашеним Србима, а који "правим" Арбанасима; који помађареним Србима, а који "правим" Мађарима; који похрваћеним Србима, а који "правим" Хрватима... Процеси верске и националне конверзије били су дуготрајни, систематски спровођени и масовни, а трају и данас. Територије које су тако лишене српског националног титулара и преведене у не-српски су веома стране и геополитички непроцењиво важне.

- 13 Процес репресивног исламизовања и арбанашења српског становништва у козовско-метохијском делу северне Старе Србије трајао је све до ослобођења у Првом балканском рату. Поарбанашени Срби називали су се Арнауаташи, дуго су у својим кућама чували српско-православне обичаје, чак су и делови породица остали у православној вери (жене, деца), али до данас су се њихова свест о српском пореклу и трагови српског идентитета потпуно изгубили.

ва српских земаља. Отуда Б. Крстић оправдано уводи и критеријум *архијектлонског наслеђа* (световног и сакралног) као идентификациони просторни чинилац за одређивање историјских земаља и разграничење културно-цивилизацијских ареала, при чему категоризација, а не бројност тих објеката - има пресудан значај (Крстић, 1994: 44-45). Уважавајући ово, просторна спознаја српских земаља могла би се добити корелацијом више објективних критеријума (етно-географских, историјско-географских, археолошко-географских, архитектонско-географских...). Сходно томе, српским земљама се могу сматрати:

- Области са *ајсолујном српском демографском већином*, било да је она резултат српске етно-просторне аутохтоности, било да је настала као последица њиховог досељавања у пределе изван изворног српског ареала, при чему је суштински важно да је то српско досељавање било *ненасилно*;
- Области које су Срби напустили *јринудним миграцијама* које су проузроковане како непосредним ратним дејствима, посредним ратним прогонима и владавинама репресивних окупационих режима, тако и плански пројектованим верским и етно-националним трансгресијама, притисцима политичких номенклатура и анти-српским одлукама ауторитарних власти у мирнодопским и неокупационим временима;
- Области где је српско становништво *џеноцидним физичким уништавањем* потпуно или делимично елиминисано (или значајно проређено), захваљујући чему је некада малобројнији не-српски етно-национални елемент унутар истог простора (одмах или, због очуваних репродуктивних популационих потенцијала - касније), постао већинска популација;
- Области где је српско-православно становништво било изложено масовној и посредно или непосредно спровођеној *јринудној верској и националној конверзији*, услед чега је пространим територијама где се то догађало временом насилно мењан национални идентитет и оне превођене у не-српске, а потомци некадашњег српско-православног становништва постајали изразито анти-српски индоктринирани;
- Области за које постоје кредибилни *јисани документи* (нарочито опште и тематске географске карте) о

њиховом српском популационом, историјском, културном, верском и политичко-територијалном идентитету, а потичу од аутора чија објективност не може да се релативизује политичком, религијском, геостратегијском или другом пристрасношћу и интересима;

- Области чија су *археолошка налазишћа* и високо категоризовано *архијектјонско наслеђе* (световно и духовно) недвосмислено српски, било да су у конкретном простору једини или изразито доминантни, било да се српски "слој" формирао преко ранијих "слојева" чији етнички, културно-цивилизацијски и државни идентитет више не постоји, али не као последица српске војне или популационе трансгресије (на пример: Римско царство, Византија...);
- Области које су суштински одредиле српску националну посебност, оне без којих би се читава "вертикала" српског идентитета срушила или била значајно поремећена, области за које је везано српско историјско памћење и колективни етно-психолошки склоп, и то као *једино* или као *најизразитије (најснажније)* од свих етникума у српском суседству, а који би, заједно са Србима, на исте те просторе хипотетички могли да претендују (*Стејић*, 2001: 261-263).

Посматране интегрално, ове области, од којих се само мањи број не поклапа, чиниле би целину *српских земаља*. Њихове апроксимативне границе дуж контактних појасева са суседним етнитетима требало би да представљају домете територијализације српских националних интереса и конзистентно постављених геополитичких циљева. Колективно памћење српског народа и његова свест о тим границама успели су да се очувају вековима и пренесу са генерације на генерацију чак и усменим предањем. Како су се појачавале тежње и приближавао час националног ослобођења од дуготрајне аустријске (угарске) и турске окупације у XIX и почетком XX века, српска интелектуална елита је писаном и изговореном речи, а често и географским картама, ширила у народу просторну перцепцију српских земаља и њихових међа¹⁴. Иако је 1918. године уместо српског националног програма реализован југословенски, а ради "мира у кући" термин *српске земље* систематски потиски-

14 Детаљна анализа зоналних граница српских земаља и геополитички мотивисаних покушаја да се оне помере, а српски простор на Балкану сведе на најмању могућу меру, налази се у књизи *Српско питање - геополитичко питање* (*Стејић*, 2004: 223-235).

ван из употребе, просторни габарити и границе српских земаља нису се променили све до краја Другог светског рата. Уместо да због ратног ангажмана на пораженој нацистичко-немачкој страни, стварања квислиншке и марионетске НДХ као великодржавног пројекта на рачун српских територија, те геноцидног физичког уништавања, масовног планског прогона, насилног покатоличавања и хрватизације српског становништва ради преузимања њихових територија, после 1945. године просторним редуковањем и фрагментацијом буду кажњени Хрвати, у реконституисаној југословенској држави управо су тако кажњени Срби, и то због наводног великосрпства (иако је у рату било реализовано великохрватство) и монархизма (иако су у револуционарним партизанским формацијама далеко најбројнији били Срби).

Геополитичка димензија дејтерийоризације српског њињања

Током друге половине XX века, тј. у "другој" Југославији, *српски еџнички ѡпростор* (у *ширем* и *најширем* смислу) и његове границе претрпели су највеће поремећаје, поделе и сажимања, а српске земље готово у целини - доведене у питање (чак и у неким областима централне Србије). Мада на први поглед изгледа парадоксално, али у просторном и демографско-геополитичком смислу највећи српски губици настали су не толико услед физичког уништавања и принудних миграција током Другог (и Првог) светског рата, већ услед "етно-инжењеринга". Тако су из српског националног корпуса издвајане идеолошко-политичким проглашавањем ("декрет-етногенезом") стваране "инстант-нације" на основу верског ("м/Муслимани") и лажног регионално-географског ("Македонци"¹⁵) идентитета, те обласне и историјске ("Црногорци") или нове политичко-територијалне припадности ("Југословени"). Сагласно томе, оне су са собом одвајале и "припадајуће" територије, чији губитак је за српске геополитичке позиције имао тешке последице. На удару се нашао средишњи (босанско-хер-

15 У историјско-географском и регионално-географском смислу област Македонија је пространо, низијско, шире залеђе Солуна, чијом северном границом се обично сматра Демир Капија. После Другог светског рата појам *Македонија* је "транспониран" далеко према северу, њиме је обухваћен јужни део Старе Србије, тј. много већа просторна целина од оне која одговара аутентичном географском појму, да би, тако, као идеолошко политичке творевине, биле створене: федерална јединица Македонија, македонска нација и, нешто касније, неканонска православна црква.

цеговачки) део геостратегијски важне "Динарске тврђаве" као језгра балканског *Heartland*-а; јужни део Старе Србије унутар кога је био повардарски део моравско-вардарске удолине као главне балканске проходнице од Панонског до Егејског басена; црногорско-брдски и старорашко-полимски транзитни и посреднички простор који централносрбијански *Hinterland*, укључујући главни град Београд и Панонски басен, повезују са Јадранским басеном; пространу етно-контактну зону која опасује готово читав изворни српски етнички простор и која има функцију тампонског појаса који вековима прима ударе најснажнијих етно-верских и геополитичких потреса.

Са оваквим фактичким територијалним губицима и геополитичким редуцијама Срби су дочекали нужност новог "опросторења" националних интереса у постхладноратовском реструктурисању Балкана и рату за постјугословенско наслеђе. После више од осам деценија проведених у "златном кавезу" заједничке државе актуелизовано је српско питање, али поново дефанзивно и као реакција на јасно просторно дефинисане циљеве осталих (старих и нових) конституената. Неспремност и неартикулисани покушаји да се управо српско питање постави као најзначајније у некадашњој Југославији која је нестајала и да се ово доведе у симбиозу са интересима главних актера на европској и глобалној сцени резултирала је трагичном позицијом. У балканској арени укрштања разностраних геополитичких и геостратегијских вектора, српске земље су се затекле у аморфном политичко-територијалном облику, у брисаном простору безбедносног вакуума, без дипломатске иницијативе и стратешког савезништва. И док су сви остали из дезинтегришуће СФР Југославије агресивно испољили настојања да територијализују своје националне интересе, не устручавајући се да то учине на антисрпској матрици и на рачун српских територија, Србима је сугерисано, убеђивани су и на крају сурово приморани да их се одрекну и да их виртуелизују *јер простор у свешу као глобалном селу неће више бити важан и јер ћемо ионако сви бити у Евројској Унији где границе неће иосиојати*. Док су други формирали сопствене националне државе (неки први пут у историји, а већина мање или више узурпирајући делове српских земаља), аналогне српске тежње да границама своје националне државе омеђе већину српских земаља проглашаване су великосрпством, идеологијом "крви и тла"¹⁶ и анахроним геополитичким пројектом који би треба-

16 Термин "крв и тло" поједини припадници политичке класе у Србији позајмљују из класичне немачке (Хаусхоферове) геополитичке школе, приписују га својим

ло спречити спровођењем новог циклуса сажимања и фрагментације територије која је раније већ сведена на габарите *српског етничког простора у најужем смислу*. Упоредо са све изразитијом и међународно подржаном националном хомогенизацијом, унутрашњом политичко-територијалном интеграцијом и унитаризацијом старих и нових српских суседа, подстицани су унутарсрпски партикуларизми, регионализми, повећање степена баријерности међусобних граница, интерне економске блокаде и други центрифугални процеси. Насупрот великодржавним пројектима које отворено испољавају, систематски пропагандно промовишу и мање или више директно усмеравају ка српским земљама (и већем делу Србије) сви из околних држава, територијализација српског националног интереса све више се, чак и аутосугестивно, своди на "једино прихватљиву", "пожељну", "безопасну", "не-великосрпску", "само у таквој величини демократску" - тзв. предкумановску Србију.

За јерес великодржавља осумњичени и међународно анатемисани Срби, српске земље и Србија изложени су (дуго)трајној и фрустрирајућој политичко-дипломатској, војној, економској и пропагандној пресији да, информбироовским речником речено, "ревидирају" ставове, да своје наводно великосрпство потру просторно-нихилистичким и правоверним "малосрпством". Да би "међународну заједницу" уверили да се "одричу лукавога" и да више нису реметилачки фактор новог светског поретка, на сугестивно питање: *шта ће вам простор (?)*, морали би самоубилачки безалтернативно да одговоре и стално понављају: *не треба нам простор!* У "београдизованој" Србији траје процес трагикомичног самоубеђивања да је простор "непотребни баласт", да "има и мањих држава од Србије, али су развијеније и демократскије", да би "Србија требало да се ослободи простора који не може да контролише и чије становништво не жели да живи у Србији", да би српско "суочавање са прошлошћу" требало да буде крунисано "катарзом" потпуног одрицања од српских земаља западно од Дрине "јер то никада није било Србија" ... Саобразно томе, следи "прагматична препорука" да би, наводно геополитички далековидо и у духу новог схватања националног интереса, са стварним, опипљивим, физичким српским простором - требало трговати. Оформљен је читав низ различитих комбинација

супарницима и користе га за међустраничка сучељавања, перфидно сугеришући да одређене политичке опције (и велики део бирачког корпуса) базирају своје програме на нацистичком наслеђу.

трампе простора¹⁷ за краткорочне, апстрактне и релативне "добитке":

- *Просптор за време* - Супротно оваквој врсти размене која је карактеристична за руска стратегијска повлачења пред агресијама са запада, српско препуштање, повлачење и губици територија нису били краткотрајни, привремени и само ради консолидације која ће претходити "реконквисти", већ обично дугорочни или трајни (у почетним фазама југословенске кризе: Македонија, српске области у бившој СР Хрватској ван Републике Српске Крајине, већи градови у Босни и Херцеговини...). На примеру препуштања простора Републике Српске Крајине показало се да је "куповина времена" била "промашена инвестиција" - рат, бомбардовање од стране НАТО, прогон српског становништва и територијални губици за мање од четири године стигли су до Србије.
- *Просптор за мир* - Искуства размена *просптора за мир* обично се везују за мукотрпне блискоисточне мировне иницијативе према којима би Израел за повлачење са тзв. окупираних територија добио сатисфакцију каквог-таквог пацификовања палестинских Арапа. За разлику од израелских просторних уступака који се односе на *заузеће арапске шеријорије*, Срби су приморавани да се одрекну углавном сопствених етничких територија које су војно контролисали и бранили (у свим мировним плановима за Босну и Херцеговину 1992-1995. године тражени су српски уступци; у име српско-хрватског мира и нормализације односа жртвована је Република Српска Крајина; у име Дејтонско-париског споразума Република Српска је имала да буде смањена са 64% на 49% територије Босне и Херцеговине; ради заустављања рата 1999. године Србија је била приморана да простор Косова и Метохије препусти неизвесном протекторату УН, тј. фактичкој арбанашкој управи...).
- *Просптор за "имиц"* - Будући да је српски међународни положај, статус и углед од почетка југословенске кризе систематски срозаван посредством пропагандно уобличене тезе о "великосрпској агресији" и "територи-

17 Могућности и неке од варијанти просторне и геополитичке трговине идентификовао је М. Кнежевић у тексту *Косово и Метохија - сценарији будућности* (Кнежевић, 1997: 140).

јалном експанзионизму"¹⁸, сматра се да би до побољшаног третмана Срба дошло само када би се они коначно *дойали* "међународној заједници". Једини начин да се то оствари види се како у декларативном и стално понављаном, тако и практичном одрицању од било какве територијализације српских националних интереса. Подразумева се да се то односи на Црну Гору и све делове српских земаља западно од Дрине, али се превентивном геополитичком инхибирању "српске империјалне свести" приступа већ и унутар саме Србије, препознавањем великосрпства у свакој њеној активности која се односи на Рашку област, Војводину, Косово и Метохију, бујановачко-прешевски крај...

- *Просјор за демократију* - Као што се деведесетих година од Србије ултимативно тражило да своју приврженост демократији која је заплуснула европски (југо)исток "докаже" пристајањем на останак српских територија унутар отцепљених република и дезинтеграцију СФР Југославије по "Бадинтеровим принципима", тј. по партијско-титоистички установљеним границама федералних јединица, тако се петнаестак година касније и даље тражи да још увек "сумњива" Србија поново докажује своју демократичност пристанком на отцепљење Косова и Метохије као интегралног дела своје територије. То се, тобож универзално и непристрасно, образлаже "демократским правом тамошњег већинског (арбанашког) становништва"¹⁹, које се "недвос-

18 Тезу о српском територијалном експанзионизму аргументовано оповргава готово потпуно поклапање линија фронта српских војних формација (Српске Војске Крајине и Војске Републике Српске) и граница *српског етничког просјора* у *најужем смислу* западно од Дрине (Сјеић, 2004: видети карту на стр. 201). Чак се у неким случајевима и конкретним областима, зонама, коридорима и тачкама које су остале незапоседнуте пре може говорити о српској геополитичкој кратковидости, дилетантзму или политикантском калкулантству тадашњих владајућих номенклатура (на пример: пропуст да се за РСК оствари партиципација на мору између Масленице и Шибеника, иако је под хрватском контролом све време рата остао само појас ширине 6-10 км).

19 Б. Крстић идентификује Косово и Метохију као простор где се сукобљавају два права - историјско право Срба и етничко право Арбанаса (Крстић, 1994). Тако, свесно или несвесно, упада у замку - историјско право може се довести у питање (Арбанаси су пропагандно пласирали теорију да су на Косову и Метохији пре Срба јер су као самопроглашени потомци Илира - аутохтони), док је релативизовање етничког права неупоредиво теже (Арбанаси данас имају изразиту и недвосмислену демографску већину, на основу које полажу право на простор). При томе, овај аутор заборавља да Косово и Метохија није *terra nullius* и потпуно

мислено изјаснило да не жели да остане у саставу Србије" (пренебрегава се чињеница да се, без обзира на бројност, ради о националној мањини). Такве доследности није било када се радило о "демократском праву" већинског српског становништва у Републици Српској Крајини и Републици Српској које се "недвосмислено изјаснило" да не жели да остане у саставу сепаратизмом створених Хрватске и Босне и Херцеговине (Срби су имали статус конститутивног народа). Уз то, наводно добронамерно, Србији се сугерише да ће задржавањем Косова и Метохије у свом саставу имати само проблеме, да ће са евентуалним арбанашким учешћем на републичким изборима у Скупштини бити велики број њихових посланика који би својим монолитним наступом (а претпостављеном српском страначком расцепканашћу) могли да постану најјача групација којој се поверава премијерски мандат... Све то, пак, може изазвати националну хомогенизацију на другој (српској) страни, што ће "крхку српску демократију довести у смртну опасност". Да ли то Србија жели? - питају се бројни стараоци за лепшу будућност Србије. Да се то не би десило, "на олтар демократије" и ради стварања "модерне Србије" ваљало би, ето, жртвовати простор и "ослободити се"²⁰ Косова и Метохије. А зашто

пренебрегава круцијални српски аргумент - *државно право*, тј. да је Косово и Метохија интегрални део територије Србије (у време објављивања књиге међународно признате СР Југославије).

- 20 Добраца Ђосић у својој књизи "Косово" (Ђосић, 2004) пише: "Косово као интегрални део Србије је најтрајичнија национална заблуда" (стр. 217), а "Чишћавање данашње Косово и Метохија у српској држави представљало би канцер Србије" (стр. 255), те сугерише: "Данашња српска поколења треба да се ослободе борбе за Косово и Метохију, али и да одбране бићине националне интересе (подвакао М. С.), свесно прихватајући нејовољне исходе историјских збивања..." (стр. 252). Он констатује да Косово и Метохија јесте света, али и "кобна и проклетна српска земља" (стр. 227), те се залаже за "давање Шиптарима права на самоопредељење", за "поделу Косова" и "ослобађање Србије од Косова". За статус српских манастира на Косову и Метохији (кога би се Србија "ослободила") предлаже атоски модел (аналогија са Светом Гором у хришћанско-православној Грчкој, али овде у милитантном арбанашко-исламском окружењу?!). Замерајући што се српска национална свест после слома југословенства манифестовала као православно-српска и што је, захваљујући томе, "национализовала и регионализовала оштрихришћански и европски карактер своје духовне баштине, грађињелства и уметности, манастире и цркве зграђене у XIII, XIV и XV веку, у доба немањихке Србије", Добраца Ђосић је 24. априла 2004. године изнео предлог о "универзализацији културне баштине на Косову и Метохији" (стр. 231). Годину дана касније, међународна управа настоји да српско културно наслеђе

тај приступ онда не би важио и за део Рашке области (Муслимани), део југоистока Србије (Арбанаси), север Бачке и Баната (Мађари)...? - све у име безгранично (и безпросторно) демократске Србије.

- *Просјор за новац и економски развој* - Ослањајући се на историјско искуство ширења државне територије САД, инструисан арбанашки великодржавни покрет давно је саопштио идеју *кујовине Косова*. Појавиле су се и различите опције вредности и новчане понуде које би релативно лако могли да се реализују делом помоћу богатих бизнисмена са Косова и Метохије, из Албаније, Македоније, европских и прекоокеанских земаља, а делом помоћу неке врсте масовног "самодоприноса" међу национално дисциплинованом и мотивисаном арбанашком дијаспором, какав је раније већ спровођен за финансирање свих облика сепаратистичког деловања. У цену је улазила вредност још некупљеног српског земљишта, кућа и станова, државних и приватних српских предузећа, инфраструктуре, природних богатстава (у првом реду лигнитних и олово-цинканих лежишта), па чак и српских манастира, за које су својевремено стизали сулуди предлози како није технички и финансијски проблем њихово демонтажање и преношење у Шумадију, "када они Србима већ тако много значе". Такође, Србија се "добронамерно опомиње" да је довољно економски исцрпљена ратовима од 1991. године и да би се добровољним одрицањем од Косова и Метохије "ослободила баласта" који кочи њен привредни развој и прети да је поново повуче у економски суноврат. При томе се становништву осталих делова Србије систематски пропагандно сугерише да су за њихово сиромаштво криви финансирање опстанка преосталих Срба на Косову и Метохији, обнова њихових кућа и порушених манастира, функционисања војно-полицијских снага дуж тзв. административне линије, мали износ страних инвестиција и лоша позиција у међународним финансијским институцијама као последица "несигурног амбијента" због латентне кризе коју изазива нерешен статус Косова и Метохије. Тако се систематски ствара анимозитет према Косову и Метохији као на-

на Косову и Метохији укључи у интегралну *косовску културну баштину* о којој ће се старати *косовске институције*, а обнову срушених српских цркава и манастира спроводити са маргиналном улогом Српске православне цркве и Србије.

водном кривцу за државне и националне недаће и врши пропагандно-психолошка припрема да се евентуална ампутација тог "канцера Србије" (Д. Ћосић) прихвати не само мирно, него и са коначним олакшањем.

- *Просјор за стабилности Србије и Балкана* - Апострофирање Срба и Србије као најодговорнијих за дестабилизовање не само Балкана, него и сопствених територија траје већ од раних 1990-их. Оно се заснива на потпуно изокренутим поставкама - за дестабилизовање се амнестирају они који су нелегалним сепаратизмом расточили једну међународно признату државу и у оквирима својих новопризнатих држава насилно задржали велики део српских земаља, а оптужују се Срби и Србија који су се томе супротставили и настојали да своју уставно дефинисану конститутивност територијализују. Од српског фактора се од почетка тражи да се, супротно стварном етно-просторном размештају и сопственим националним интересима, сталним просторним уступцима уклопи у нову геополитичку "формулу стабилности" (Западног) Балкана која подразумева вештачки успостављен баланс величина територија као "тврдог" чиниоца моћи. "Правила" која су успостављена територијалним одрицањима у случају Републике Српске Крајине (ради стабиловања Хрватске) и Републике Српске (ради стабиловања Босне и Херцеговине), сада се преносе даље у облику констатације како "нема стабилне Србије са нерешеним статусом Косова (и Метохије)". Та сугестија/захтев имплицира, *de facto*, нове просторне уступке јер се подразумева да "у дефинисању будућег статуса Косова (и Метохије) нема повратка на стање пре 1999. године". У супротном, постоји претња да ће милитантни и разобручени арбанашки покрет, који се наводно отео контроли снага НАТО и за који се тврди како је "фрустриран чињеницом да је на корак од званичног отцепљења", угрозити стабилност како других у региону (Албанија, Грчка, Македонија, Црна Гора, па чак и Италија), тако и саме Србије. И уместо да се тај узрок дестабилизације сузбије и пацификује, поступа се управо супротно - готово ултимативно се тражи да Србија "одговорно поступи" и жртвујући део сопствене територије тренутно утоли глад великоалбанске немани.

- *Просјор за евроатлантске интеграције* - Српска евроатлантска оријентација промовише се не само као орочен и прагматичан интеграциони геополитички циљ, већ као "питање свих питања", "питање националног опстанка", "цивилизацијски чин", "примарни национални интерес" ... Догматизму склона српска политичка класа то сматра безалтернативном и трајном опцијом²¹, за коју ни једна, па ни територијална жртва, није узалудна. И као да Срби нису имали негативно искуство претходне (југословенске) интеграције и њених унутрашњих граница (као наводно небитних), нихилистички просторни однос у схватању националног интереса експлицитно се испољава у ставу "сви ћемо у евроатлантске интеграције", где, тобоже, није важно где су границе и коме нека територија припада. То се поткрепљује сталним иностраним "препорукама" и ултимативним захтевима:

а) Према Републици Српској - да је она препрека евроатлантском интегрисању Босне и Херцеговине јер тобоже има висок степен самосталности, уставних, економских и безбедносних (војска и полиција) прерогатива и да је неопходно извршити њену фактичку ("пузећу"), а потом и формалну (уставном ревизијом и "прилагођавањем Дејтона новим реалностима") детериторијализацију "утапањем" у унитаризовану Босну и Херцеговину;

б) Према Косову и Метохији - да са фактички подељеном територијом, активним кризним жариштем, страном управом и мировним трупама, те нерешеним статусом дела своје државе, Србија (и Црна Гора) не може у Партнерство за мир, НАТО и Европску Унију. Из званичних и незваничних америчких и европских кругова се код нас трансплантира дилема: "*Или Косово (и Метохија), или Европа*". Остаје необјашњиво зашто не би принцип пријема Кипра (војска Турске на делу територије, "Зеленом линијом" подељена држава и глав-

21 Код нас се готово не запажа да западноевропска таласократска трансатлантска оријентација петнаестак година после пада Берлинског зида и окончања Хладног рата доживљава лагану, али видљиву и фундаменталну трансформацију од америчког мостобрана на западним обалама Евроазије ка све аутономнијем полу моћи који настоји да сопствене интересе артикулише интензивирајући евроруске, па чак и телурократске трансконтиненталне евроазијске везе. "Осовина Париз - Берлин - Москва" (са потенцијалним продужетком до Пекинга и Токија) и мега-геополитичка концепција (нео)евроазијства више нису јерес не само руске (*Дугин, 2004а, б*), него и западноевропске (*Grossouvre, 2002, 2004*) геополитичке мисли.

ни град Никозија, међународне трупе за раздвајање) и за Србију био могућ као: "И Косово (и Мејтохија), и Европа".

в) Према Војводини - да је њен што већи степен аутономије у односу на централне власти у Београду, државолике ингеренције (законодавна, судска и извршна власт), готово потпуна економска самосталност, симболи и иконографија засебне политичко-територијалне јединице и статус "европске регије" - у ствари у српском националном интересу. Српски "одбрамбени механизми" и "имунолошки систем" територијалног интегритета и просторне кохезије умртвљују се псеудоаргументима да је Војводина својом географском близином, подунавском партиципацијом, вишим степеном привредног развоја, израженим утицајима централноевропске културе и мултиетничношћу - "економска локомотива" и "европска трансмисија" која ће убрзати прикључење Србије Европској Унији.

- *Простор за јасно утврђене границе* - Као препрека свеколиком просперитету, бржој европеизацији, укључивању у евроатлантске интеграције, нормализацији односа са суседима, маргинализовању екстремизма и национализма, грађанском и демократском профилисању унутрашње политичке сцене, те несметаном доношењу новог Устава - потенцира се недефинисаност граница Србије. При томе, мање се мисли на недефинисану граничну линију и нерешена питања на Дунаву (са Хрватском), Дрини (са Босном и Херцеговином) и делимично са Македонијом (изузимајући обележавање на свим секторима, спорови су углавном решени), а највише опет на питање статуса Косова и Метохије. Од Србије и њене политичке номенклатуре се тражи "храброст", "реализам", "прагматичност", "погледу будућност, а не у прошлост", "ново схватање националног интереса" и "државног разлога", који би подразумевали својевољно прихватање и признавање "чињенице" да граница више није на Проклетијама, Јуничкој планини, Паштрику и Коритнику, већ да се у границу претвара тзв. административна линија на Мокрој гори, Рогозни, Копаонику, Преполцу, Мердару, Гољаку и Кончуљу. Само такав, "нексенофобичан", "релаксиран", "модеран", територијализацијом "неспутан" и "међународној заједници прихватљив" приступ је наводно исправан и води Србију напред. У официјалном "вокабулару" многобројних страних дипломата, хуманитараца, емисара, делегираних бирократа, експерата и

"добронамерних" саветодаваца већ одавно се употребљавају формулације "Косово и Србија", "прелазак преко границе са Косова у Србију", "концентрација српских војних и полицајских снага на граници Србије са Косовом"..., а њиховој свакодневној заглашујуће медијски промовисаној, пропагандно-психолошкој обличеној и посредно геополитички циљаној примени одолео је веома мали број српских званичника.

*

* *

Вишедимензионално фрагментирање и смањивање какво је усмерено на српске земље није намењено ни једном од осталих етно-просторних и политичко-територијалних ентитета на Балкану крајем XX и почетком XXI века. То је очигледан резултат балканске "геополитичке транзиције", која је почела са окончањем биполарне поделе Европе и хладноратовске "равнотеже страха", потом се од деведесетих година конкретизовала у виду деструкције Југославије као тампонске државе чија се геополитичка и геостратегијска мисија започета 1918. године завршила, а траје и данас као дуготрајан и још недокончан процес успостављања нове, привремене и главним "нумерама" глобалне и европске моћи потребне "равнотежне формуле" (не)моћи унутар западнобалканског простора. Силом наметнутом "компресијом" српског простора у целини, па и релативизовањем територијалне целовитости саме Србије, на једној страни, а вештачком етно-просторном консолидацијом, политичко-територијалним интегрисањем, арбитрарним унитаризовањем и свеколиким снажењем Хрватске и Босне и Херцеговине, на другој страни, препознатљива је (утопистичка?) тежња да се постигне баланс снага у "троуглу" хрватски-босанско-херцеговачки - србијански чинилац у ех-југословенском геопростору, и то мимо реалних потенцијала сваког од њих. Да би се постигло додатно стабилизовање нове балканске геополитичке "конструкције" форсира се стварање "четвороугла", што подразумева уградњу још једног ослонца - државно (не)формализованог великоалбанског мутанта.

Креиране државолике творевине ("балканиде") постигле би приближни просторни "ниво 50.000 км²² (Кнежевић,

22 Појам "балканиде" за протекторатски зависне политичко-територијалне јединице на Балкану предлаже М. Кнежевић. Исти аутор уводи и неколико изведеница - исламиде (Кнежевић, 1997: 124), американоиде, натоиде

1999: 248)... " и чиниле би суштински редефинисану политичко-географску карту Балкана. Она ће имати ограничено трајање и послужити садашњим "великим силама" као стратегијска аквизиција за будућност у коме их очекује промена глобалног геополитичког контекста и поретка у хијерархији (транс)континенталне (евроазијске) моћи. Будући да САД, прва и за сада једина глобална сила, има опсесивни страх од "поновног империјализма Русије" (*Кисинџер*, 2003: 81), тј. од њених геополитичких и геостратегијских амбиција евроазијског (значи и балканског) карактера, а да су Срби у шематизованом фокусирању Запада "кодирани" као *балкански Руси*, интерес да се просторним сажимањем српских земаља дугорочно ослаби геополитички квалитет те потенцијалне руске трансмисије у једном од кључних региона - постаје сасвим јасан. А геополитички квалитет због кога би компактност српских земаља могла да представља априорни "реметилачки фактор" и проблем за балканске интересе САД и (за сада) још неких западних сила - несумњив је. Сагласно важећој и систематски спровођеној америчкој глобалној концепцији велике "евроазијске шаховске табле" (*Бжежински*, 2001), српске земље простиру се на југоисточном ободу круцијално важног *Западног ѓросѓора*, и то у зони где се он спаја са *Јужним ѓросѓором*. Заједно са *Источним ѓросѓором*, њихова заједничка функција јесте да у новој епохи преузму хладноратовску улогу *Rimland*-а, тј. да окруже и потисну *Средњи ѓросѓор* (Русију). Циљеви "будуће, опорављене Русије" (З. Бжежински) су, пак, дијаметрално супротни. Оријентисани су на демонтирање *сѓрајшеѓије анаконде*, што подразумева кидање осетљивих спојева три велика *ѓросѓора*, којима је Русија окружена. Положај српских земаља у зони "карике" која везује два од три наведена окружујућа *ѓросѓора* у будућности може поново бити "мостовски" и веома деликатан у сучељавањима за контролу Евроазије. Али, ако се критичан износ њихове компактности очува и валоризује у смислу територијализације и геополитичности националног интереса - српске земље имају шансу не само да се коначно конституишу у интегралну политичко-територијалну јединицу, већ и да постану субјект, лидер и фаворит нове геополитичке стварности на југоистоку Европе.

Milomir Stjepić

THEORETICAL AND GEOPOLITICAL ASPECT
IN SERBIAN NATIONAL INTEREST

Summary

In current technological-deterministic age, theoretical and practical comprehension of significance of the space (the region) has been fluctuating between two extremes - from the long term natural geographic-deterministic absolutism till the nihilistic approach. Though its role has been transformed, the space has remained one of the key factors in determination of power. Since the region of Serbia, as the largest territory in the area, holds extremely important geopolitical position, for Serbia it could signify a strategically important comparative advantage in Balkan and a starting point in realization of national interest. In order to achieve its territorial integration, it is necessary to put back in use the term "Serbian states", which had been neglected after 1918. Actualization of that term makes sense in the light of the process of new Balkanization which has been taking place since 1990-s. Its goal is the creation of artificial and marked (pseudo)balance on globally important Southeast of Europe, by creation of political-territorial structure which would imply forced suppression of the space dimension of possibly important role of Serbia in future Euro-Asian geopolitical encounters.

Key Words: *Territorialization, Geopolitical Goals, Symbiosis of interests, Serbian Ethnical space, Serbian states.*

Литература

- ✦ Базић, Јован (2003), *Српско њишање* - политичке концепције решавања српског националног питања, ЈП Службени лист Србије и Црне Горе, Београд.
- ✦ Бжежински, Збигњев, *Велика шаховска табла*, ЦИД, Подгорица; Романов, Бања Лука.
- ✦ Grossouvre, Henri de (2002), *Paris - Berlin - Moscow: la voie de l'indépendance et de la paix*, L'Age d'Homme, Paris.
- ✦ Grossouvre, Henri de (2004), *Paris, Berlin, Moscow: Prospects for Euroasian Cooperation*, World Affairs, Vol. 8, No 1, Jan-Mar. 2004.
- ✦ Дугин, Александар (2004), *Основи геополитике I*, Екопрес, Зрењанин.
- ✦ Дугин, Александар (2004), *Основи геополитике II*, Екопрес, Зрењанин.
- ✦ Кисинџер, Хенри (2003), *Да ли је Америци њојребна сјољна њолишка* - у сусрет дипломатији XXI века, БМГ, Београд.

- ⌘ Кнежевић, Милош (1997), *Косово и Метохија - сценарији будућности*, "Косово и Метохија - изазови и одговори", Институт за геополитичке студије, Београд.
- ⌘ Кнежевић, Милош (1999), *Крстарећа демократија*, ДП "Ђуро Салај", Београд.
- ⌘ Крстић, Бранислав (1994), *Косово између историјског и етничког права*, Кућа Вид, Београд.
- ⌘ Оцић, Часлав (2003), *Увод у региономику*, Знамен, Београд.
- ⌘ Петковић, Ранко (1996), *XX век на Балкану - Версај - Јалта - Дејтон*, НИУ Службени лист СРЈ, Београд.
- ⌘ Печулић, Мирослав (2002), *Глобализација: два лика свећа*, Гутенбергова Галаксија, Београд.
- ⌘ Сак, Роберт Давид, (1994), *Концепти просјора у друштвеној мисли*, "Економика", бр. 4-6/1994, Економика, Београд.
- ⌘ Симић, Драган (1999), *Поредак свећа*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- ⌘ Степић, Миломир (2001), *У вријелоу балканизације - политичко-географски положај и фрагментираниост српских земаља*, Службени лист СРЈ; Институт за геополитичке студије, Београд.
- ⌘ Степић, Миломир (2004), *Српско ишћање - геополитичко ишћање*, Јантар-група, Београд.
- ⌘ Степић, Миломир (2004), *Демографски елементи кључних геополитичких теорија*, "Демографија", књ. 1, Географски факултет Универзитета у Београду, Београд.
- ⌘ Ђосић, Добрица (2004), *Косово*, Новости, Београд.
- ⌘ Fukuyama, Francis (1992), *The End of History and the Last Man*, Free Press, New York.
- ⌘ Харви, Давид (1994), *Просјор и моћ*, "Економика", бр. 4-6/1994, Економика, Београд.

женом дезинтеграцијом јужнословенског, односно српског просјора и отвореним, а нерешеним српским питањем.

Кључне речи: Србија и Црна Гора, Југославија, Југословени, Јужни Словени, југославизација, дејугославизација, Балкан, балканизација, европеизација, интегрализам, сејаратизам, федерализам, Ватикан, евроинтеграције

"У Југославији је пред нама и пре комунизма стајао тежак конструктивни посао. После комунизма ће тај посао бити још тежи. Конструктиван посао обично није толико скопчан са опасностима, колико са тешкоћама. Динарска идеологија, њено бунтовништво, њен пркос свету, и њено презирање смрти било је добро за херојско доба опасности. За доба тешкоћа потребно је више реализма и самокритике".

Слободан Јовановић

Висока цена југословенског бившива

Европска потражња Југославије у XX столећу је расла и опадала. Југославија је на тржишту европских држава имала и високу и ниску цену. Колебљивост спољашњег доживљаја југословенског постојања је међу Европљанима била упадљива још од настанака и потоњег живота прве Југославије. С почетка Југославија је била на великој цени; велика цена је одржавана и током хладног рата да би напослетку, у посткомунистичком раздобљу, Југославија отишла у бесцење. За обарање цене југословенске државне егзистенције поред Југословена постарала се и Европа. Европљани су на различите начине доживљавали, фаворизовали или дискриминисали веће и мање југословенске народе. Најизразитије уважавање изазивали су Срби као савезници и политичка окосница највеће и најсложеније мултиетничке државе не само на Балкану него и у Европи. Али, прва југословенска држава је по политичкој форми била централистичка и унитарна монархија. Неподударност између етно-националне, религијско-црквене и културне комплексности и унитарног државног модела довела је до дуге и тешке политичке кризе која се окончала у ратном слому и окупацији прве југословенске државе. Ни федерални републикански комунистички модел, успостављен у грађанском рату и револуцији, није успео да отклони наслеђене антагонизме који ће се при крају века довршити у скоро потпуном разлагању државе. Ни унитарни ни федерални модел нису, дакле, задовољили по-

требу успостављања и учвршћења националног и државног јединства.

Српско искуство југословенске интеграције било је све само не једноставно. Политичке и геополитичке идеје имале су историјску цену. Остварење југословенске идеје у облику заједничке државе свих Јужних Словена прескупо је коштало српски народ. Забележено је да је у Првом светском рату на јужнословенском простору било 1.900.000 мртвих. Србија је притом претрпела 65,63% свих забележних губитака. По налазима *Завршног извештаја* за мировну конференцију у Версају, Србија је изгубила 1.247.000 људи, 845.000 цивила и 402.000 војника. У оквиру предратних граница Србија је имала 2.9000.000 становника, што значи да је изгубила 43% укупног броја становништва. Историчар Милорад Екмечић подвлачи да је у европској историји такав демографски колапс постојао само у немачким и западним словенским покрајинама у време Тридесетогодишњег рата (1618-1648). "Требало је неколико столећа да се тај потенцијал обнови, а у међувремену су целе покрајине промениле етнички карактер" пише Екмечић, уз обесхрабрујућу констатацију: "Уједињење 1918. било је Пирова победа српског народа."¹ У сличном духу, али са горким зачином историјске ироније, књижевник Душан Ковачевић је повезао почетак и крај XX столећа: "Првог децембра 1918. створена краљевина СХС. У нову државу српски народ је уложио трећину изгинулог становништва и уништену земљу. То је учињено да се два братска народа не би осећала непријатно због учешћа у ратним операцијама против Србије. О границама српске државе као победника није се одмах одлучивало. Питање граница остављено је за нека боља времена. Те 1918. године нико из српске владе није знао да негде у свету постоји град Дејтон."²

1. Збуњујућа сложеност

Југославија је у много чему била сложена и занимљива европска творевина. Посматраче и истраживаче је југословенска сложеност истовремено и привлачила и одбијала. Понеки - нарочито међу политички заинтересованима странцима - Југославију су исувише добро разумели, чак боље и самих Југословена; понеки су разумели да је суштински не разумеју и то су радо истицали.

1 Екмечић Милорад, *Стварање Југославије 1790-1918*, други том, глава "Историјске последице уједињења Југославије 1918.", стр. 837-838, Просвета, Београд, 1989.

2 Ковачевић Душан, "Календар за године које су прошле", недељник *НИН*, стр. 49, 26. новембар 1998.

Опчињен магичном игром бројева британски историчар хладног рата Ричард Кремптон је, на пример, навео оно што су и многи пре њега опазили: "Југославија је била држава са једном идеологијом, два писма, три главне религије, четири устава, пет главних етничких групација, шест република, седам суседних земаља, осам чланова председништва, девет парламената и десет комунистичких партија."³ Бројне чиниоце замршене сложености југословенског друштва и реалну могућност сукоба у партикуларним тежњама ка остварењу њених унутардржавних циљева, наводили су и многи други познаваоци југословенских прилика. У жељи да што боље представи склоп околности Кремптон је додао још неколико разлога који су поспешили југословенски "распад". Он сматра да су југословенски устави постали синоним "сплеткарења и нејасноћа"; да су постојеће институције постале неуклопљиве и дисконтинуалне; да се у њима није испољавала тежња ка миру; да су се функционери у врховима власти пречесто мењали; да нису постојале јаке политичке личности од угледа и ауторитета, итд.

Ипак, Југославија није била само природно остварење снова јужнословенских занесењака и романтичара него и изнуђена стварност на почетку европског XX века. После пропасти подунавске монархије Југославија је, уз Чехословачку, манифестовала постаустроугарску мултинационалну јаву бар пет словенских народа Средње Европе и Балкана (Чеси, Словаци, Словенци, Хрвати и Срби). Постимперијално стварање прве Југославије је попунило упражњени простор две вишевековне европске окупације у којима су обитавали раштркани Јужни Словени. Са унутрашњег историјског становишта настанак прве Југославије у државном облику краљевине није био само изнуђен поратним уређењем односа сила победница, него и довршетак еволутивног тока српског ослобађања хрватског и словеначког народа и других јужнословенских етноса на балканском подручју.

стицај једновековних околности буна и ратова упутио је ојачалу српску државу на историјску улогу јужнословенског Пијемонта, као што је у сличним оквирним околностима ослободилачки потенцијал изостао код мањих јужнословенских народа. Стогодишњи развој српске државе упућивао је на сабирање свих Јужних Словена у једну државну творевину.

Српско стремљење јужнословенског и свесрпског окупљања имало је и још увек има бескомпромисне критичаре. Најзначајнији и тешко обориви приговори упућују се очиглед-

3 Кремптон Ричард, *Балкан после Другог светског рата*, глава "Нестанак старе Југославије", стр. 352, Слио, Београд, 2003.

ности сукобне природе новостворене државе. Пре свега, реч је о непобитном увиду да су обе Југославије образоване после светских ратова српским ослободилачким спајањем са јужнословенским народима који су се претходно борили против Србије. У послератном југословенском животу рат нижег политичког интензитета, на жалост, није престајао. Унутрашњи сукоби интегралиста и сепаратиста у облику "тихог рата" за првенство, издвајање и самосвојност обележавали су политички живот све три југословенске државе.

2/ Ограничења и илузије интегрализма

Европски геополитички консензус је представљао спољашњи оквир југословенске целовитости према коме су се самеравали унутарјугословенски чиниоци. Геополитичку "пра-норму" југословенског државног утемељења и механизме њеног поштовања засновале су велике силе, што се пречесто забораваљало. Из заборавности метаправних узрока југословенског бивства уследио је шокантан след догађаја. Нестанак друге Југославије је био у много чему специфичан, чега је свестан и филозоф Светозар Стојановић: "У периоду од две године, 1990-1991, клатно западноевропске и америчке подршке померило се са територијалне целовитости Југославије на њено растурање. Пошто ни та Југославија, као и претходна, није била створена спољашњом окупацијом, колонијалним освајањем или империјалном силом, такву праксу није могуће схватити ако се полази од начела Уједињених нација и међународног морала."⁴

Историјски догађаји с почетка XX века указали су, међутим, да је базична српска ослободилачка оријентација тада била изразито европска и да се временски и просторно уклапала у британске, француске и америчке замисли преуређења Европе тога доба. Краљевина Југославија не само да је припадала него је и репрезентовала Нову Европу изниклу на рушевинама Првог светског рата. Прва Југославија је настала на хетерогеном простору две пропале царевине као етнонационално, верски-црквено и културно композитна држава у унитарном монархијском облику. Уједно, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, односно Југославија преузела је важну улогу у антисовјетском ланцу прозападних држава. У геополитичком смислу Југославија је била постколонијални и постимперијални надоместак на "упражњеном простору", у сфери интереса великих европских сила на Балкану. Одатле је Југославија то-

⁴ Стојановић Светозар, "Пређутана порука Патријарха", наднаслов "Колико су Срби неодвојиви од евроатлантске цивилизације?", дневник *Данас*, 21. јун. 2004.

ком читавог свог трајања била неминовно високо функционализована па и инструментализована држава. Континентална телеологија југословенског постојања се одражавала, колико на њен лабилан међународни статус толико и на њену неконзистентну унутрашњу политику. О унутрашњим тешкоћама југословенске изградње пише историчар Љубодраг Димић. Констатујући да се српство развијало у три раздвојене зоне - два царства и зони две самосталне српске државе уједно - Димић је приметио како је од раздобља националног препорода, језичких реформи и интеграције, изграђивања политичког идентитета о себи, промене у социјалној структури традиционалног друштва, израстања националних установа, и елите формиране на европским узорима и обликоване европским утицајима, до стварања заједничке државе Јужних Словена, пређен веома дуг пут. Димић је, међутим, очуо и препреке процесима првобитне југословенске интеграције: "Политичкој вољи стварања јужнословенске државе супротстављали су се структура друштва које није било модерно, географија тла, економија, култура, историја."⁵

Географ Миломир Степић је, такође, запазио несавладану геополитичку контрадикцију постојања Југославије: "Како је југословенска држава била многоструко хетерогена, крхка, само привидно интегрисана и центрифугално предиспонирана, у њој се формирао дуалитет геополитичких положаја. Егзо-геополитички положај сматрао се српским приоритетом, иако његова конкретизација у 'другој' Југославији фактички није имала и српско персонално обележје. Остали етникуми су егзо-геополитичке положаје простора које сматрају својим оформили сепаратно у односу на заједничку државу, чак против њене територијалне целовитости и српских земаља као државотворног стожера. Томе су доприносили и југословенски суседи и силе у чије геополитичке пројекте се нису уклапали нити тако велика и јединствена сложена држава, нити самостална српска држава која би у својим границама обухватала све српске државе."⁶

Мањкавости хетерогеног састава Југославије биле су, дакле, наслеђене и утолико почетне. Било је очекивано и разумљиво да се српски чинилац труди да их коликогод може неу-

5 Димић Љубодраг, *Срби и Југославија. Просјор, друштво, пољитика. (Поглед с краја века)*, глава "Полазиште", стр. 18, Стубови културе, Београд, 1998.

6 Степић Миломир, *У вртилогу балканизације. Пољитичко-географски положај и фрагментирани српских земаља*, глава "Парадокс егзо и ендо-геополитичког положаја ...", стр. 112, Службени лист СРЈ - Институт за геополитичке студије, Београд, 2001.

тралише и отклони. Срби су у заједничкој држави одлучно заступали интегрализам спречавајући дејство центрипеталних и сепаратних сила. Исто тако, није било неочекивано да се северозападни незадовољници начином и циљевима југословенског уједињења децембра 1918. чим пре, заправо у првом повољном склопу прилика, ставе на страну снага реванша и ревизије балканског исечка геополитичке слике версајске Европе. На истим оним местима где се антијугословенско расположење изражавало 1918. и 1941. године, оно се кроз сецесиони рат испојило и 1991. године. Битна места антијугословенског незадовољства остала су непромењена, заправо веома су ојачана.

3. *Изојачени федерализам*

Мало ко оспорава да је читавим током седмодеценијског постојања обе Југославије српски чинилац упорно заступао интегралистичку националну и државну идеју. Српски интегрализам је најчешће изједначаван са државним унитаризмом и политичким хегемонизмом. Неке веће разлике између разумне потребе одржања југословенске државе и политичког екстремизма поменутог типа, нису прављене. Највећи јужнословенски народ је скоро природно оптерећиван бременом сумње за намере доминације. Целокупна југословенска унутрашња политика током седам деценија била је обележена стереотипним сумњичењем српске политике за "великосрпски хегемонизам". Штавише, та сумња је преживела нестанак велике Југославије и успостављена је према постсецесионо омањеној, заправо *малој Србији*. Српски политичари Милошевићевог раздобља су, по свој прилици, до последњег даха настојали на заједничкој југословенској држави. У томе их није омела ни титоистичко/кардељистичка визура југословенских односа, која је била изван и против матичне српске политичке традиције.⁷ Пројугословенску позицију Срба, пре тога, није нарушило ни редефинисање уставног положаја Србије у комунистичкој федерацији република. Незадовољство српског чиниоца било је тим веће што југословенски федерализам није био стандардан него атипичан, тачније речено асиметричан, са много отворених и скривених конфедералних премиса. Југословенски значај српског чиниоца у другој Југославији умањен је, наиме, троделним устројством Републике Србије. Но, и поред тог крајње неповољног, заправо инфериорног положаја,

7 Упоредити: Магић Милан, *Српска политичка традиција*, поглавља "Обележја српске политичке традиције", стр. 15-113, и "Српска политичка традиција на крају XX века", стр. 373-385, Институт за политичке студије, Београд, 1998.

српска политократија је без примисли заступала Југославију, онакву каквом се она кроз Титову харизмархију представља свету у раздобљу самоуправљања и несврставања.

Југословенску интеграцију у другој половини XX века осујећивао је теоријски нејасни и у политичкој пракси изопачени федерализам.⁸ Мада има мишљења да је управо максимални федерализам омогућавао минимални опстанак Југославије, показало се да је префедерализована организација југословенске државе после Титове смрти, напослетку ескалирала у фактичку конфедерацију која се "довршила", односно нестала у сецесионом рату република, тј. републиканизованих народа. Неконтролисано "федерирање" југо-федерације је у пост-титоистичкој кулминационој тачки довело до одскока у *конфедерално расуло*. У уставноправном, тј. нормативном и процедуралном погледу, федерализам је означавао системски основ са кога је сепарација југо-република отпочела. Исход сецесије указивао је на екстремно остварење кон/федералних потенцијала. У постсецесионом раздобљу федерални феномен није, међутим, неповратно нестао.

На прикривено задржавање југо-федерализма и после нестанка Југославије упућивала је "гомила" малих и омањих држава и ентитета, која је настала осамостаљењем република јужнословенских народа. Југословенски федерализам, који је идеолошки и партијски, а затим и "научно" осмишљен међу Хрватима и Словенцима, политички и државно је остварен у државном оквиру свих Јужних Словена. У овом часу, федерализам чак ни као примисао више не постоји у Словенији и Хрватској, док на заталасаном остатку јужнословенског простора, плута као уставни брод фантом накрцан магловитим кон/федералним "раз-решењима".

Словенија и Хрватска су постигле високу националну хомогеност и као мононационалне јужнословенске државе успоставиле територијалну и демографску компактност у унитарним државним устројствима. То се, међутим, није догодило са југословенским "остатком". У оним срединама где је смишљен југословенски федерализам је одбачен, док на оним местима где је противно политичкој традицији и стремљењима феде-

8 Коста Чавошки је запазио да је: "федерализам по својој природи хибридна творевина, да садржи у себи разноврдне елементе и да има у основи компромисни и прагматични карактер који измиче логички строгом и теоријски кохерентном поимању властите природе." Чавошки Коста, *Революционарни макијавелизам и дружи есеји*, поглавље "Уставни положај Србије. Асиметрични федерализам", стр. 319, Рад, Београд, 1989.

рални модел наметнут, федерализам и надаље истрајава као претећа конфедерална, заправо сепаратоидна потенција, тј. алтернатива.

Отуда завршна слика југословенског агоналног поигравања са државним облицима указује на остварени мононационални унитаризам првобитних федералиста који су успели да југословенску федерацију искористе као пролазну станицу на историјској траси унитарног националног одржављења. Њима федерализам као уставно оружје више није актуелан. Политичке класе осталих Јужних Словена, на жалост, и даље пребивају у државно-правним изнудицама и уставним дилемама које су словеначки и хрватски политичари нестанком Југославије апсолвирали.

4. Балканска сенка Европје

Југославија је у два неједнако дуга историјска трајања била више европска па и глобална, него балканска појава. Савремени *Балкан* је европска макрорегионална досетка у насталом југословенском вакууму. Многопомињани Балкан је испунио испражњени југословенски простор. Одатле је учестала употреба појма Балкан изразито постјугословенски феномен. У времену постојања потпуне Југославије Балкан је био заклоњен и пригушен. Тек када је надмоћном вољом Евроамерике и завађених Јужних Словена СФРЈ разложена на шест, односно осам авнојских територијалних и етнонационалних састојака, створена је могућност да се том уситњеном и десубјективизованом простору поврати старо турско име.

Убрзо се показало да је каква-таква Југославија била препрека политичком и идеолошком конструкту Балкана у застрашујућим потенцијалима његовог *изма*. Ма каква била Југославија је ипак била европски нуђена и изнуђена алтернатива оријенталном Балкану. Али, Југославија је као највећа и најснажнија држава региона била, такође, умањена реплика Европе. Југославија је, без жала изречено, мултистичким својствима наликовала Европи. У Југославији је било више разлика али и сличности него код других. Заправо, најважније европске разлике очитовале су се у некадашњој Југославији. Најоштрије унутарјугословенске разлике претвориле су се у културне и цивилизацијске супротности које су, на концу, изопачене у међусобне уништавајуће сукобе.

После сецесионих перипетија ех-Југословени, тј. балкански Јужни Словени су хијерархијски разврстани на оне који су припали, боље речено "усисани" у политекономску и геополитичку

тичку зону интереса европског Запада, и оне који су остали привремено "недефинисани", углавном по крзавим ободима западне институционалне зоне. Сви они, чак иако не желе, спадају у "Запад" лоциран на "Западном Балкану". У ствари, неки од њих желе да одмах буду део Запада, избегавајући неугодни, заправо понижавајући балкански положај, док други хоће свој Балкан, а не "туђи Запад", тако да су задовољени и примирени само они који су схватили и прихватили европску дефиницију западно/балканске двојности. У ситуацији кад је тешко получити ко заправо хоће, а ко неће да буде на Балкану, у први план је доспео европски проблем мерила балканске (не)припадности.⁹

Напоследку, уочљиво је да демократска, секуларна и хришћанска Европа подједнако избегава ауторитарну и фундаменталистичку *оријентализацију* континента. Европа је у бојазни од балканизације. Обазривији део Европе се још у току разбијања Југославије и Србије пренуо и узбудио због негативне могућности *јуџославизације* свога политичког и културног простора. За разлику од *оријентализације*, која претпоставља супротности хришћанске и исламске религије, и балканизације која претпоставља сукобе и деобе различитих држава и народа и полудржава и етноса - показало се да се *јуџославизација*, пре свега и начелно, односи на разлагање једне сложене државе. Југославизација је, у ствари, означавала растурање једне композитне политичке творевине у вишеетапном сецесионом сукобу у виду етно-националног, идеолошког, грађанског, верско-црквеног и територијалног рата између републиканизованих делова истог или сличних народа, који говоре међусобно разумљив(е) језик(е). У конкретним историјским дешавањима југославизација је, међутим, имала интегративни и дезинтегративни вид испољавања.

Интегративна југославизација

На почецима живота заједничке државе међу пројугословенским интегралистима изражавана је јака вера у Југославију. Позитивни вид испољавања југославизације огледао се у поратном фактичком и државно-правном чину уједињења Ју-

⁹ Весна Голдсворти је предложила духовито, али ефикасно мерило припадања Балкану: "Што се тиче локалног консензуса око тога ко је на Балкану а ко не, ја сам у једном свом чланку покушала да решим то питање тврдећи да је свака земља која осећа потребу да пориче своје припадање Балкану *ipso facto* балканска." Весна Голдсворти, "Привлачно-одбојан, заводљиво-одвратан", стр. 80, темат "Балкан", часопис *Књижевни гласник*, темат 5, бр. 2, март - април 2001.

жних Словена и вишедеценијском одржавању социоекономског, политичког и културног саживота у сложеној целовитости. Окупљањем, спајањем и уједињавањем у једну комплексну заједницу (а не само државу!), Јужни Словени су на изванредан начин постајали Југословени.

Моменат остварене државе и стечене државности упућивао је на југословенство. Припадање југословенској држави означавало је и југословенско држављанство. Постојећим националним идентитетима придодат је и један нови југословенски идентитет. Одатле би се позитивна југославизација могла разумети и као настојање, заправо покушај културне синтезе, идеолошке и политичке интегрализације, односно сузбијања, поништавања и надилажења јужнословенских племенских и етнонационалних партикуларизама. На самим почецима конкретне историјске прилике су указивале да је конструктивном виду југославизације одговарала пројугословенска политика, предјугословенски *славизам* и *јуџославизам*, те државна идеологија *јуџословенског интегрализма*.¹⁰

Расцепкани Јужни Словени су интегрисани, тј. југославизовани у несумњиво европској творевини Срба, Хрвата и Словенаца, нешто каснијој и дуговечнијој Југославији. Делови територије и народи који су ушли у нову државу не само да су били неуједначени него су, у много чему, били различити. Неискуство заједничког живота условило је каснија трвења и свађе политичких представника уједињених народа. Незадовољан визурама парламентарног живота у новој држави правник и историчар Слободан Јовановић је стајао на становишту да Краљевина СХС није настала пуким спајањем неколико раније оформљених држава. Јовановић није пропустио да истакне асиметричну геополитичку очигледност, чије сагледавање је подсећало на чињеницу да је нова држава свакако састављена од делова, али да сви ти делови нису историјски дорасли и дозрели до облика државе.¹¹

10 Књижевник Јован Дучић је сматрао да су крајем 19. века постојале бар три респективне врсте славизма: "Панславизам" који је био стварно панрусизам, империјалистички и искључив; затим, "неославизам" др. Крамаржа, чији је циљ био окупити све Словене у монархији око Прага ... и најзад, "југославизам", који се сматрао покретом из Београда, револуционаран и некомпромисан, са циљем да окупи све Јужне Словене у заједницу моралну, на бази језика, и заједницу политичку, у државу Југославију. Сва три славизма су пропала, сваки на свој начин." Дучић Јован, *Верујем у Бога и српство*, глава "Југословенска идеологија", поглавље "Истина о 'југославизму'", стр. 11, Ars libri, Београд, 1998.

11 "Краљевина Србија била је неоспорно држава" констатује Јовановић и наставља "Краљевина Црна Гора такође - али већ за Црну Гору има да се примети, да је била доста примитивна држава, која још није посведочила своју способност за

Југославизовањем до нивоа заједничке државе јужнословенске етничке, националне, верске и политичке разлике и супротности нису укинуте. Хармонизација политичког живота и дизање нивоа политичке културе није се могло извршити репресивним средствима. Понеке од предјугословенских супротности су у Југославији чак продубљене и погоршане. Некада не тако видљиве разлике су из сумњичаве предјугословенске латентности прерасле у антијугословенске манифестације.

1. Југославија - њородилишије народа

Југославизација се није схватала само као епохални позитивитет који се надграђивао на јужнословенске темеље различите чврстине, него и као уопштавајући процес којим се релативизовао и надилазио свет посебних етнонационалних ентитета. Југославизација се, наиме, није практиковала само спрам "улазних вредности" апстрактног јужнословенског мноштва, него и спрам "завршних историјских рачуна" конкретних јужнословенских народа. Југославија је својим државним постојањем подигла ниво политичких аспирација свих етнонационалних колективитета који су је творили. На тај начин су се политички, идеолошки и културни актери југославизације у конкретним историјским околностима суочили са Србима, Хрватима, Словенцима, Муслиманима, Црногорцима, Македонцима (као посебним народима, етносима и етноликим колективитетима), а заправо и са српством, србизмом и србизацијом, хрватством, хрватизмом и хрватизацијом, словенством, словенизмом и словенизацијом, итд. Јужнословенски етнонационални модалитети били су свакако различити и кроз њих су се интензивно испољавали сви колективитети понаособ. Док су неки народи јужнословенске групе своју етногенезу и национално формирање довршили пре стварања прве југословенске државе, други су "зачети" и "формирани" управо у току постојања прве и друге Југославије. Југославија се тако исказала као велико њородилишије народа - место нациоџенезе црногорског, македонског и муслиманског народа јужнословенске групе. Неопходно је, међутим, уочити историјске разлике из-

здатке модерне државе. Што се тиче оних делова Краљевине СХС који су до 1918. припадали Аустро-Угарској, то су биле провинције а не државе (Босна, чак није била ни провинција него 'потчињена земља' или како су неки аустријски правници тврдили, колонија) ... Укратко, од свих делова државе СХС само Краљевина Србија била је потпуно организована модерна држава." Јовановић Слободан, *Из историје и књижевности, I*. Из историје, глава "Је ли федерализам код нас могућан", стр. 364, Сабрана дела, БИГЗ - Југославија публик - СКЗ, Београд, 1991.

међу "стариx" и "младиx" тј. "новиx" јужнословенских народа. Разлике је потребно поменути, не ради дискриминације у некој новоствореној хијерархији више вредних или мање вредних балканских и европских народа, него зарад тачнијег тумачења околности разбијања и распадања претпоследње југословенске државе.

Три народа која су оформила своја национална бића (у случају Срба у Србији и Црној Гори и државна бића) пре стварања југословенске државе, југословенство, југославизам и југославизацију доживљавали су другачије од етноса и етноликних група који су, како ће показати след догађаја, у Југославији тек требало да се остваре као народи-нације. Већ створени стари јужнословенски народи, сасвим очекивано, нису ни помишљали на самоукидање, као што ни етнолике групе нису хтеле да се одрекну својих све изразитијих националних потенцијала. Било је, додуше, југословенског заноса и самоодрицања од властитих национа, као што је и међу етноликним групама било залагања за директно претакање у нову *југословенску нацију*. Али, такви случајеви нису представљали ни већинско расположење јужнословенских народа, нити спонтани процес етногенезе Југословена.

Штавише, док су "стари" јужнословенски народи и њихове традиционалне политичке, верске и културне елите држали да је етногенеза Јужних Словена историјски довршена и број јужнословенских народа коначан, државотворни "етногенетичари" и "социјални инжењери" из не тако давних времена, заступали су национални програм стварања једне, односно више нових нација. Реч је, пре свих, о скупној, боље речено заједничкој нацији Југословена, у коју је требало да се "претопе" сви јужнословенски држављани Југославије.¹² Али, истовремено са условно речено "синтетичком" или "интегралистичком" етногенезом Југословена, текла је и плурална етногенеза нових јужнословенских народа, који се очигледно нису "претапали" одмах и непосредно у Југословене него су настајали посредно и поступно из окриља већ постојећих етнонационалних, верских и језичких групација. Њима је, по свему судећи, више одговарала ситуација у којој би унутар Југославије постајале бар три "врсте" народа: 1) малобројни Југословени као тенденцијски "међународ" или "наднарод"; 2) многољудни али ослабљени

12 Видети: Дворниковић Владимир, *Карактерологија Југословена*, глава "Постанак југословенског народа (етногенеза Југословена)", стр. 267-290, Просвета, Београд, Просвета, Ниш, 1990.

"стари" јужнословенски народи, и; 3) "нови" јужнословенски народи у националној и државној експанзији.

Предочени процес две паралелне етногенезе монистичког и плуралистичког типа био је колико историјски конфликтан толико и логички контрадикторан. Заправо, упоредна етногенеза "интегралних", "транснационалних", "супернационалних" или "анационалних" Југословена и нових, у сваком случају националних југословенских нација, била је истовремени резултат идеолошких, партијских и државних пројекција и геополитичких и верско-црквених померања на јужнословенском тлу и у региону током XIX и XX века. Будући да се нове јужнословенске нације нису формирале на предјугословенском недржавном него на југословенском државном стадијуму, оне заправо нису биле непосредни резултат јужнословенске етногенезе него су, на нарочити идеолошки и политички начин, повезане са југословенском државном генезом. Прецизности ради, потребно је поновити да нове нације на овдашњем тлу, у историјском смислу, нису биле плод јужнословенске предјугословенске етногенезе, него су као етнонационалне конструкције настале тек на југословенском стадијуму приближавања и окупљања Јужних Словена. Мултинационална Југославија је у оба историјска лика била политички инкубатор настанка нових народа из неспорно сродне групе народа.

После нестанка друге и треће Југославије, нове нације су се, међутим, *дејугославизовале* и брже боље повратиле у расути састав Јужних Словена. Иако своје настанке оне у много чему, ако не и у свему, дугују Југославији и унутрашњим и спољашњим креаторима југословенске националне политике, у часу стечене самосталности политичке елите тих народа радо су се одрекле било каквих помисли на Југославију, осим оних које би им могле донети накнадне користи. Тако се показало да је Југославија, у продуженој историји Краљевине и Републике, била у ствари, етнонационална лабораторија Европе у којој се, напослетку, услед непажљивог и нестручног руковања догодила разорна експлозија. У том смислу, трагична југословенска искуства могу (а не морају!?) бити драгоцену грађу за извлачење поука о мултинационалној будућности Европске уније!

2. Ујошреба Југославије

Показало се да је Југославија била инструментална творевина. Јужни Словени су користили и искористили Југославију да би је напослетку одбацили. Перманентна употреба Југославије је значила њену вишеетапну потрошњу до чина со-

цијалне и политичке дезинтеграције. Југославизација је могла да се схвати, прихвати или одбије на више начина. Југославизација је, на пример, могла да се схвати као придруживање или придавање паралелног југословенског карактера неокрњеном властитом национу. Југославизација се, такође, могла схватити и као подстицај на унутрашњи југословенски или пројугословенски преображај властите нације, која је тиме стицала дуални идентитет. Исто тако, југославизација је могла да се прихвати као процес који поништава пролазни идентитет и наметче завршни надидентитет. Али, југославизација је могла да се одбије и као неприродни, политички усиљени процес који разара природна, органска, историјска бића јужнословенских нација.

Док су стари јужнословенски народи, представљени својим националним елитама, агресивну југославизацију схватили као оспоравање перспектива властитог постојања, дотле су јужнословенски етноси у националном *statu nascendi* користили југословенски стадијум за развој властитих националних потенцијала. Завршна слика етногенетске динамике на југословенском стадијуму показује да су стари народи опстали, али да је отворен егзистенцијални простор за неколико настајућих јужнословенских народа који ће своју етногенезу, по свој прилици, довршити тек на постјугословенском стадијуму.

Показало се да се етногенеза и процес стварања југословенских нација нису подударали са етатизацијом Југославије. У складу са партијском идеологијом "одумирања државе" Југославија је непрестано слабила и деетатизовала се, а јачале су, односно етатизовале се национално конституисане републике. У ствари, неподударност стварања југословенске државе и југословенских нација тицала се само општег државног оквира унутар кога су настали замеци нових јужнословенских држава. Мада отпрва није изгледало да ће баш свака јужнословенска нација да створи властиту државу, током трајања две Југославије уприличени су повољни услови за умногостручавање етно-националних државоликих бића. Створене су реалне могућности да дословно сваки стари и нови јужнословенски народ после одбацивања Југославије обликује властиту државу.

3. Несклад југословенских мотивација

Напоследку, после њеног уништења лако је рећи да у Југославији није било довољно заједничких мотива за њен опстанак и развој. Да је било, интегралисти би победили и не би се догодило њено разбијање. Али, већ на почетку живота Југо-

славије код политичких елита недржавних јужнословенских народа догодила се, заправо, неувиђавна замена доминатног објекта политичке критике и опонирања. Фокусирано место омражене и поражене Аустроугарске заузела је исцрпљена победничка Србија. Стручњак за уставно право Миодраг Јовичић је запазио дубоко неповерење које је у обе Југославије владало према Србији. "Србија у свом удруживању с другима увек бива оштећена", каже Јовичић, подсећајући да је: "то био случај и 1945., па ће тако бити и сада. И у основи и овог удруживања лежи неповерење према Србији, а неповерење никако није здрав темељ на коме се може градити заједничка кућа."¹³

Парафразирајући историчара Бранка Петрановића Љубодраг Димић о карактеру политике вођене према Србима пише: "Комунисти су државу административно изграђивали и као 'федерацију равнотеже' која је ћутањем о геноциду, забраном повратка српских колониста у своје домове на Косову и Метохији и Македонији, наметањем хипотеке о 'великосрпском хегемонизму', негирањем наглашавања српског националног индивидуалитета, спречавањем отварања српског питања, апсолутном централизацијом власти, федерализацијом Србије, стварањем утиска о неважности и штетности оивичавања српског националног простора, начином разграничења федералних јединица, свесно мењала положај и српског народа."¹⁴

На сличној матрици мишљења. Добрица Ћосић је обратио већу пажњу на историјске околности и стварну улогу појединих народа у сукобима после којих је настала прва југословенска држава. Мотиве који су раздвојене јужнословенске народе нагнали на уједињење у Југославију, Ћосић није доживео као искрене, сасвим супротно, он је на становишту да је уједињење политички, психолошки и морално било уједињење ратних победника и поражених, ослободилаца и ослобођених. "А у историји ослободиоци никада нису били само ослободиоци, нити су ослобођени правдом, истином и лојалношћу узвратили својим ослободиоцима. Та, рекао би антрополошка негативна одредница ослобођења јужнословенских народа у заједничку државу, биће од огромног политичког, моралног и психоло-

13 Јовичић Миодраг, *Куда идеш Србијо? Хроника српско-југословенске уставности (1990-1994)*, глава "Устав СРЈ - акт који српска правна наука не прихвата", стр. 13, "Драганић", Београд, 1995.

14 Димић Љубомир, *Срби и Југославија. Простор, друштво, политика*, глава "Политика", стр. 161, Стубови културе, Београд, 1998.

шког утицаја на целокупни живот Југославије до данашњих дана."¹⁵

Филозоф Жарко Видовић је, такође, уочио велику историјску симулацију лажно превладаних антагонизама и хостилизма у заједничкој држави. Видовић, наиме, сматра да није постојала ниједна друга држава у свету која је настала окупљањем ратних непријатеља под један кров. "Тежње југословенских народа су се исказивале искључиво у ратним сукобима. Хрвати и Словенци нису настојали да се уједине, већ да освоје и савладају Србе ... Југославија, да поновим, није била израз тежњи југословенских народа, па ни српског. Њу је створио неко други. Историјска наука до данас није дефинисала које су снаге у Европи оформиле такву државну заједницу - од почетка пројектовану на распад."¹⁶

Политичко, идеолошко и државно југославизовање није довело до унитарне државне компактности и наднационалне хомогености. Отуда се конструктивистичко југославизовање у државној фази може схватити као недовршен, боље речено прекинут историјски процес. Политичко довршавање Југославије осујетили су моћни контратрендови историје. Док су две мирнодопске Југославије биле плаузибилне европским круговима моћи, пројугословенска политика је била изричито подржавана и на Истоку и на Западу. Постојањем Југославије Балкан је у равнотежи сила био привремено *дебалканизован*, односно на специфичан начин *југославизован*. При оваквом тумачењу југославизација је означавала позитиван процес и конструктивно стање супротно *балканизацији* и *балканизму*, толико карактеристичним за неуравнотежена и прекретничка раздобља европске историје.

*

Реална европска политика је Југославији доделила злосретну судбину. Позитивна југославизација је очитовала колико западноевропску пожељност јужнословенске ослобођености од совјетске, заправо руске заштите и утицаја, толико суспрезање неприхватљивих немачких балканских амбиција. Али, зато је другим западноевропским чиниоцима, пре свих

15 Ђосић Добрица, *Српско питање - демократско питање*, глава "Југославија и српско питање", стр. 142, Политика - Стручна књига, Београд, 1992.

16 Видовић Жарко, *Срби у Југославији и Европи*, глава "'Братска држава' вечитих непријатеља", стр. 155-157, Светосавска књижевна заједница, Београд, 1994.

Америци, Великој Британији и Француској, Југославија, бар извесно време, била потребна. Обе Југославије су, наиме, функционисале кроз релативизовање совјетске тј. руске моћи и слабљење источноевропске сфере утицаја. Југословенска монархија је то чинила у саставу "санитарног кордона" против Лењиновог и Стаљиновог СССР-а, док је југословенски савез република подржаван од Запада у ходу на "југословенском путу" ревизије темељних принципа брежњевљевског реалног социјализма. Отуда је југославизација означавала и подстрекавање совјетских сателита на отказивање беспоговорне лојалности Кремљу. Израз "југославизација" је у том нарочитом значењу имао смисао издвајања из источног блока, идеолошког ревизионизма и комунистичке апостазе.

Дезинтегративна југославизација

Супротан, деструктиван и негативан вид испољавања југославизације огледао се у коначном разједињењу Југословена и намицању стварних или привидних независности нових јужнословенских држава. Негативна југославизација, у ствари, означава обрнут и силазни историјски процес разградње заједничког друштва и државе. Из двадесетовековног дводржавног модуса Југословена, Јужни Словени су се вратили својим појединачним историјским и етнонационалним одређењима у државним и парадржавним обрисима.

Потреба семантичког прецизирања наводи на став да би погоднији израз за негативну југославизацију, заправо била реч *дејугославизација*. У европском новомовору, међутим, реч *југославизација* се употребљава у историјској и језичкој аналогји са речју *балканизација*. Отуда, југославизација слично балканизацији, означава унутрашњу непомирљивост, посвађаност, сукобе, разбијање и распадање политичке заједнице, односно државне целине. Субјект-објект дешавања распада, у случају негативне југославизације, додуше, није Балкан него Југославија. Исто тако, у негативној југославизацији или дејугославизацији сукоби се не дешавају између независних држава, него између државоликих творевина које желе да постану независне државе. То значи да су југословенске републике, које су кроз сецесију постале независне државе, биле актери негативне југославизације. Додатна разлика између балканизације и негативне југославизације је у томе што је *балканизација* семантички и есенцијално негативно предиспонирана и ниу-

ком случају не означава позитивну *дебалканизацију* док појам југославизација исказује генеричку двосмисленост.¹⁷

Но, семантичке непрецизности условљене су претходним политичким догађањима. Језичке забуне изазване су пометеном стварношћу. Јужнословенско досезање транснационалног нивоа југословенске културне и политичке синтезе није успело. У еуфоричном, посткомунистичком и евројунионистичком балканском амбијенту рекреирана је слика предјугословенског партикуларизма. Јужнословенске разлике су супстанцијализоване, идеолошки глорификоване и успостављене као непремостива политичка граница не само између разноликих него и неспојивих етно-националних идентитета.

Свест о унутрашњим тешкоћама у успостављању хармоничног међунационалног живота и политички солидне и компактне државе оптерећивала је и мислиоце прворођене Југославије. Слободан Јовановић је запазио да су разлике у вери, општој култури и историјским предањима, биле сметња, ако не за стварање заједничке, а оно за стварање онакве централизоване државе каквој су тежили поборници српско-хрватског јединства.¹⁸ Исти аутор је својевремено уочио и неке од унутарсрпских разлога југословенског неуспеха. Он их је лоцирао у најзначајнији историјски домен односа два најбројнија и најснажнија јужнословенска народа. "За Доситеја, Срби и Хрвати били су различни поглавито по вери, а како је он значај вере потцењивао, он није у тим верским разликама налазио тако велику сметњу српско-хрватском јединству. Вук опет није видео битне разлике између српског и хрватског језика, и пошто је значај језика прецењивао прелазио је олако преко других чињеница које су Србе и Хрвате раздвајале. Цвијић је стајао на становишту етничког јединства Срба и Хрвата; и једни и други су били Југословени, али не истог типа: Срби су били Динарци, а Хрвати Панонци. У Цвијићево време југословенска мисао је

17 Полисемија, која се испољава кроз немарне реторичке противречности, може бити превладана прецизнијом употребом појмова: позитивно балканизовање - негативна балканизација и позитивно југославизовање - негативна југославизација. Тежиште прецизирања је умерено ка употребљеним суфиксима, који одређују вредносно позитивно и вредносно негативно значење.

18 Слободан Јовановић је сматрао да се: "У пракси, југословенство, као национална идеја показала слабије и од српског и од хрватског национализма, тако да је изгледало да се Југославија неће моћи организовати на основи српско-хрватског јединства него на компромису та два национализма." Јовановић Слободан, *Из историје и књижевности II. Један прилог за проучавање српског националног карактера*, глава "Југословенска мисао", стр. 556, Сабрана дела, БИГЗ - Југославија публик - СКЗ, Београд, 1991.

узела толико маха да се разлика између Динараца и Панонаца сматрала као безначајна."¹⁹

Повећањем политичког значаја КПЈ у животу југословенске државе и монополом њене визије преуређења односа међу Јужним Словенима после победе у грађанском и револуционарном рату, југословенском интегрализму и унитаризму је одзвонило. Бранко Петрановић је приметио како је: "Национална структура КПЈ, са уважавањем неприкосновених принципа демократског централизма, имала антиципативни значај у стварању југословенске федерације."²⁰ Миодраг Јовичић је, такође, уочио да иако је послератна Југославија образована као федерација у циљу решавања тзв. националног питања, институционална решења нису ишла у правцу постизања тог циља. "Најпре, етничка измешаност онемогућавала је остварења начела 'једна нација - једна федерална јединица', које би једино било у складу са догмом о решавању 'националних питања'. И друго, највећа, српска нација морала је, арбитрерним одређењем републичких граница, да живи испарцелисана у више федералних јединица, при чему је матичној републици те нације, Србији, наметнуто постојање у њеним границама две аутономне јединице."²¹

Часлав Оцић сматра да је мултиетничитет послужио као оправдање за увођење федералног система у Југославији, те да је федерализам као начин решавања националног питања на лењинистички начин објашњавао преуређење Југославије на федеративној основи 1943. и 1945. године. "Такво 'решење' има корен у међуратним схватањима о националном питању партије (КПЈ) која је 1945. године превратом дошла у Југославији на власт. Коминтерновски дух темељен на идеји разбијања Југославије, готово пола века обележаваће историју Југославије. Та идеја ће се, уз претходну систематску политичку, правну, економску, културну и медијску припрему, на крају, насиљем огромних размера, и остварити."²²

19 Јовановић Слободан, *Из историје и књижевности II. Један прилоз за проучавање српског националног карактера* глава "Југословенска мисао", стр. 555, Сабрана дела, БИГЗ - Југославија публик - СКЗ, Београд, 1991.

20 Петрановић Бранко, *Огледа из историје*, стр. 451, Службени лист СРЈ, Београд, 1998.

21 Јовичић Миодраг, *Куда идеш Србијо? Хроника српско-југословенске уставности (1990-1994)*, глава "Пледоаје за регионалну државу", стр. 151, "Драганић", Београд, 1995.

22 Оцић Часлав, "Регионални проблем у бившој Југославији", глава "Федерализам", стр. 30-31, зборник *Србија држава региона*, Веће за демократске промене у Србији, Нови Сад, 2000.

Иако је и пре уједињења Јужних Словена било основних сумњи у изгледну будућност нове политичке заједнице, у часу када је она проглашена и одмах потом запала у несавладиве тешкоће, сумње су још више ојачале, да би се напослетку претвориле у дефинитивна тумачења њене почетне слабости и бесперспективности. Такав став у тумачењу настанка Југославије заступа, на пример, историчар Милорад Екмечић. Он сматра да уједињење 1918. које је, по његовом мишљењу, засновано на учењу рационалистичке филозофије с краја XVII века, ниучему није одговарало историјској стварности. "Друштво из историје није баштинило довољно зрелу културу да филозофију узме за своје водство. Религија и припадност цркви су остале основни облик етничке идентификације ... Међутим, тај 'национализам судњег дана' је плод који расте на два одвојена стабла: инфериорности културе балканског друштва и политике коју воде цркве."²³

1. Од Јуџословена до Јужних Словена

Супротно позитивној југославизацији Јужних Словена (југославизму, југословенству и Југословенима), која је, како је речено, довела до њихове друштвене, културне, државне, интеретничке и интерконфесионалне заједнице, негативна југославизација је Југословене "вратила" у положај Јужних Словена, тј. статус раздвојених, старих и нових јужнословенских етноса-нација.

Нестанком Југославије Југословени су лишени конкретног политичког и државног ослонаца тако да су се у постјугословенској ситуацији нашли у развезаном "лебдећем" положају. Земља којој су припадали и у односу на коју су створили, или од које су преузели идентитет је нестала. Одатле је разумљиво што је број наднационалних или новонационалних Југословена у непрекидном демографском опадању.²⁴ Ипак, чак и после нестанка Југославије, *јосїјугословенски Јуџословени* нису потпуно нестали. Опстанак југословенског идентитета у постјугословенским условима дугује се продуженом деловању неколико фактора: 1) неугашеном мултиетничитету Србије; 2) подељеном идентитету лица из мешовитих бракова; 3) ма-

23 Екмечић Милорад, *Сїварење Јуџославије 1790-1918*, други том, глава "Историјске последице уједињења Југославије 1918.", стр. 834, Просвета, Београд, 1989.

24 Према првом постсецесионом попису становништва из 2002. године у ДЗСЦГ је живело 80.721 декларисаних Југословена, највише у Војводини и Београду. Подаци предсецесионог пописа из 1991. године указују на 312.595 опредељених Југословена. Прве године после Титове смрти (1981), чак 5.7% укупног становништва Србије изјашњавало се као Југословени.

нифестним идеолошким и политичким пројугословенским убеђењима, везаним за величину и разноврсност претходне државе; 4) нелагоди и бојазни од партикуларног националног опредељења и преласка у нови (заправо стари) национални идентитет; 5) индигнацији према чињеници разбијања и распадања Југославије и настанка више мононационалних држава.

Још увек није јасно да ли је комбативна дезинтеграција друге Југославије произвела побољшања и нове историјске квалитете, или представља погоршање и регресију на претходне стадијуме балканогенезе и еврогенезе? За историјски неуспех Југославије, додуше, није била крива само ненаклоњена Европа Запада. По свој прилици, већи део чинилаца југословенске пропасти имао је унутрашње узроке. Али, тек растом поузданих историјских спознаја постаје видљиво да је југословенска држава у колоплету унутрашњих и спољашњих чинилаца могла да буде разорена само уз изричиту европску, тј. евроамеричку дозволу и подршку.

У непрегледној литератури која се, у овом часу, бави нестанком друге Југославије, наводи се мноштво узрока (разлога, повода, мотива, интереса, циљева и сврха) постиђујућег силаска са европске сцене те велике и по свему судећи кључне балканске државе. Сумарни поглед указује на истраживачку тежњу ка препознавању тзв. унутрашњих и спољашњих узрока, али и ка монокаузалној и полидетерминистичкој интерпретацији слома југословенске државе.

Као што је примећено, извесни аутори откривају "генетску грешку" у најранијој историји Југославије, заправо у противречним околностима, неусаглашеном начину припреме и карактеру прводецембарског акта проглашења заједничке државе. У најранијој, конститутивној несагласности југословенске државе ови аутори препознали су јасне симптоме њене будуће пропасти. Многи од њих уверени су да унутар обе Југославије никада није уобличен јединствен национални, међунационални или наднационални државни циљ. Штавише, ни у једном часу није прихваћен нити остварен хомогени *југословенски национални интерес*. Уколико се то ипак, местимично и спорадично и догађало, било је везано за реакције на изазове из међународног окружења. Истовремено евентуални јединствени југословенски национални интерес реално су превладавали појединачни интереси југословенских народа.

Политекономиста Часлав Оцић је, на пример, детаљно анализирао еволуцију левичарских државно-партијских моду-

са и фаза решавања националног питања у Југославији. По Оцићу те фазе се могу одредити у следећем временском редоследу: "1) 1919-1923. одбрана централизма и унитаризма, концепт троименог народа; 2) 1923-1928. унутрашњи спорови између левог и десног крила партије; 3) 1928-1934. период Коминтерне, обележен наредбом Коминтерне да се Југославија мора разбити на посебне, национално хомогене националне државе; 4) 1934-1943. признавање права националног самоопредељења, уз истовремену жељу да се сачува јединство социјалистичке Југославије; 5) 1943-1964. федерализам који обележава дисјункција република и нација, концепт југословенства; 6) 1964-1974/1991. напуштање југословенства и изједначавање република и нација и, на основу тога, међурепубличких и међунационалних односа; 7) 1974-1991. консензуализам и распад државе."²⁵ Силазна путања дезинтегративних уставно-правних облика је, такође, позната: 1) унитарна централистичка држава; 2) унитарна држава са почетном федералном премисом; 3) чврста комунистичка федерација; 4) еластична федерација са конфедералним премисама; 5) федерација-конфедерација; 6) председесациона конфедерација; 7) постконфедералне независне јужнословенске државе!

На основу изнетог чини се као да је Југославија која је постојала била немогућа творевина, тачније речено, да када је већ успостављена због урођених мана није имала веће изгледе да се трајно одржи. Историчар Веселин Ђуретић, на пример, сматра да се Југославија појављивала као: "творевина једне културно-историјски недовољно засноване и неконзистентне идеологије, коју је носио романтичарски занос разнонационалних протагониста, док је политичку праксу условљавала верски разбијена друштвена основа."²⁶ У сличном духу филозоф Жарко Видовић истиче да је историја Југославије истоветна са временом њеног распадања: "Њено постојање равно је 'дијалектици' њеног распада и нестајања. У томе распадању српска историјска и национална свест јављају се - не у некој солидарности са спољним светом (као са исламским у муслимана или католичким у Хрвата и Словенаца), не у очекивању помо-

25 Оцић Часлав, "Регионални проблем у бившој Југославији, глава "Национално питање" и регионални развој", стр. 29, зборник *Србија држава региона*, Веће за демократске промене у Србији", Нови Сад, 2000.

26 Ђуретић Веселин, *Разарање српства у XX веку. Идеолошка уједињења историје*, глава "Југословенска идеја и југословенска држава 1918-1941. - оквир неурализације и растројства", стр. 27, САНУ - Балканолошки институт, Београд 1992.

ћи било од САД или од СССР, Запада или 'Истока', него као осећање усамљености и одсечености од света."²⁷

Насупрот најоштријем облику одбацивања југословенског политичког искуства од заметка до геополитичке смрти - као погубног за српски народ и српску државу - стоје тумачи који симптоме слома разазнају тек у скоријим фазама југословенске историје. Указивањем на "демократски дефицит" савремени британски историчар Ричард Кремптон је, рецимо, исказао један од карактеристичних образаца мишљења дезинтеграције друге Југославије: "У ствари, у Југославији је било довољно социјализма да се успори нагла привредна модернизација, али недовољно за спровођење оштре економске дисциплине из центра. У земљи је истовремено било довољно демократије да се јавно изрази незадовољство због осујећених жеља и намера, али недовољно да би се створиле алтернативне политичке организације где би то осећање осујећености могло легитимно да се изрази у оквиру установљеног политичког поретка."²⁸

Поновимо, док су се тзв. позитивним и конструктивним југославизовањем Јужни Словени удруживали и претварали у условне Југословене, инверзним историјским процесом негативне и деструктивне југославизације народи Југославије су се вратили на почетне јужнословенске позиције. *Посијугословенско сћање*, међутим, не наликује *їредјугословенском сћању*, јер су нове творевине како-тако независне, док су раније биле неослобођена тј. окупирана подручја. Сада су фрагментовани Јужни Словени "ослобођени" од Југославије чиме је реактуализовано *анїијугословенсїво* као форма негативне историјске свести и широког политичког мњења да понеки од њих никада нису неговали пројугословенска убеђења.

2. Евројска судбина "їамнице народа"

У сецесионистичком рату поништен је чак и привид некадашње југословенске комплексне целовитости. Док је по једном тумачењу преостала тзв. трећа Југославија била, или требало да буде, сукцесор и држава у континуитету претходне југословенске федерације, по другом тумачењу после извршене сецесије настала је једна сасвим нова држава. Оно што је

27 Видовић Жарко, *Срби у Југославији и Евроји*, "Предговор", стр. 6-7, Светосавска књижевна заједница, Београд, 1994.

28 Кремптон Ричард, *Балкан после Другог светског рата*, глава "Нестанак старе Југославије", стр. 352, Слио, Београд, 2003.

створено на развалинама друге Југославије на словеначком и хрватском простору задобило је чисте етнонационалне облике. То се, наравно, није догодило на простору Србије, Црне Горе, Македоније и Босне и Херцеговине. Тај простор је и надаље остао налик "леопардовој кожи" прошарано мултиетничан и мултиконфесионалан што је, иначе, један од текућих идеала процеса глобализације. "У контексту глобализације доминантног друштвеног поретка, и формирање нових нација и држава, и рат за њихово формирање добијају ограничено инструментално значење. У оквиру ових друштава прича о суверенитету и конструкција 'славне' традиције постају средство унутрашње легитимације владајуће елите, која у међународним размерама мора да покаже практичну неутралност."²⁹ Судаћи према речима филозофа Милета Савића, локална, регионална и глобална димензија југословенског сецесионог сукоба, не само да су се разликовале него су, у много чему, исказивале сасвим супротне тежње и циљеве.

Друга и, како се показало, претпоследња Југославија је разбијена споља и урушена изнутра престанком геополитичке сагласности великих сила у посткомунистичком периоду. У европској транзитно/транзиционој неравнотежи претходни макро и мезо консензус око постојања Југославије је престао да важи. Тиме је у битним европским круговима изостала подршка пројугословенској интегралистичкој политици, да би се силовито подржала политика обрнутог правца. Пјер Мари Галоа је у Немачкој и њеним реваншистичким поривима видео главног спољашњег кривца југословенског растура. "Југословенски федерализам је био разорен зато што је то желела Немачка. Немачка је апсолутно желела да избрише све остатке Версаја, који су значили њене неуспехе. Раздвојила је Чехословачку, раздвојила је Југославију."³⁰

С друге стране, Светозар Стојановић је став Европе према југословенској кризи објаснио речима: "Европска заједница је почела своју дипломатско-политичку интервенцију у унутрашње спорове у Југославији обавезујући се на непристрасно пружање добрих услуга свим странама, али је убрзо приступила наметању сецесионистичких решења. (...) Распад једне државе као што је била Југославија није представљао тако безна-

29 Савић Миле, *Ванредно стање*, глава "Национално питање, национализам и национални интерес", стр. 92, "Филип Вишњић", Београд, 1999.

30 Галоа Пјер Мари, "Пророк сумрака Запада", интервју, недељник *Европа*, стр. 29, бр. 41, 20. јануар 2005.

чајну опасност да би Запад смео себи да дозволи толику непромишљеност и недоследност, нарочито кад се узме у обзир да су тиме поништени и резултати два светска рата. Историја обично не пропушта да казни такву ароганцију.³¹ На жалост, попут прве, и друга Југославија је у јавном мњењу Европе приказана као европска "тамница народа". У антијугословенски острашћеним европским круговима једва се чекало да Југославија нестане.³² Отуда, скоро да нема места сумњи да је Југославија, као колико-толико модерни европски пројекат геополитичког уређења једног дела Балкана, примарно разбијена!³³

У раздобљу дисолуције југословенске државе чињени су, додуше, извесни предлози спасавања, који су у накнадној интерпретацији занимљиви са тачке гледишта историјског циклизма. Зато је корисно присећање на редослед иницијатива и предлога реорганизације некадашње југословенске државе. Прво је октобра 1990. пласиран *конфедерални модел*.³⁴ Затим је фебруара 1991. предложен концепт *демокрајтске федерације*. Потом је у првој половини 1991. лансиран *конфедерално-федерални систем асиметричне федерације*. Онда је у јуну 1991. - на предлог Кире Глигорова и Алије Изетбеговића - донета Платформа о будућности југословенске заједнице у облику савеза република као *савеза држава*. Потом су наизменично предлагани модели *кооперативног* и *корпоративног федерализма*. На послетку, Миодраг Јовичић је сачинио детаљан предлог Југославије и Србије као *регионалне државе*.³⁵

Ипак, догађаји су мимо трагања за уставно-правним модалитетом сложене државе ишли својим током. Разбијањем Југославије у "трећем балканском рату", отпочео је убрзани процес *дејугославизације*, свеколиког одрицања од било каквог позитивног југословенског својства или припадности. На

31 Стојановић Светозар, *Пројаси комунизма и разбијање Југославије*, глава "Западни тријумфализам и југословенска трагедија" стр. 105-106, "Филип Вишњић" - Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 1995.

32 О европској одговорности за разбираспад друге Југославије, видети: Самарџић Слободан, "Путеви европске политике", глава "Европска политика и распад Југославије", стр. 81-88, зборник, *Европа и распад Југославије*, приредила Радмила Накарада, ИЕС, Београд, 1995.

33 Булајић Милан, *Разбијање југословенске државе 1991/1992. - злочин против мира. Одговорност Вајшкана и Немачке*, глава "Насилно разбијање југословенске државе - злочин против мира", стр. 23-28, Српска књижевна задруга, Београд, 1994.

34 Видети: Текст конфедералног предлога, дневник *Борба*, 8. октобар 1990.

35 Јовичић Миодраг, "Рез на погубној вези. Југославија регионална држава", *Недељна борба*, Београд, 25-26. мај 1991, стр. 15.

Западу и југословенским просторима актуализована је фобична политичка стратегија.³⁶ У стварности поодмакле сецесије преостала Југославија је у потпуности идентификована са Србијом. Ова замена и поистовећивање субјекта и објекта (дез)интеграције условљавала је да се *јуџославофобија* тј. *јуџофобија* недиференцирано исказује као *србофобија*.³⁷

Страх и одвратност према Југославији као заједничкој држави био је сразмеран непристајању на функционалну улогу српске интеграције унутар ње. При том су се и токови србофобичног политичког понашања рачвали у два, односно три црквено-религијска рукавца. Кристалисала су се, наиме, три екстремна србофобична облика: а) *муслиманска србофобија* - заснована на исламском фундаментализму и нетрпељивости према православљу; б) *каїџоличка србофобија* - заснована на традиционалној прозелитској нетрпељивости; ц) *расколничка унуїарїправославна*, заправо квазиверска и квазицрквена србофобија - заснована на идеолошком, политичком и државном расколу истоверног и истородног народа Срба и Црногораца.

3. Ватїкан їроїив Јуџославије

Ватикан је митско место југословенске пропасти. Нема никакве тајне у томе да је Ватикан био "природни непријатељ" прве заједничке мултиконфесионалне државе Јужних Словена. Православни Јужни Словени су за Римокатоличку цркву увек представљали балкански народ који би чим пре и у целини требало привући у властито окриље. У модерном добу за ту сврху Рим је користио други по величини јужнословенски народ - католичке Хрвате. Милорад Екмечић је уочио противречности у прозелитским тежњама римске Курије. "Идеолог социјалног католицизма у југословенским земљама бискуп Махнич је 1918. поздравио уједињење хрватског и српског на-

36 Историчар Милорад Екмечић сматра да су у модерној историји фобије инструмент идеолошке и политичке мобилизације маса у време припремања и тока великих ратова. "Данашња србофобија у западним земљама је значајнија по ономе што ће се из ње изродити, него по ономе што је до данас с њом урађено." Екмечић Милорад, *Србофобија и антисемитизам*, глава "Уводно објашњење", стр. 3, Бели Анђео, Шабац, 2000.

37 Жарко Видовић је уочио да је Европа као геноцидну идеологију осудила само немачки нацизам, а не хрватску односно аустро-хрватску србофобију. "Иако је у оба светска рата жртва агресије била не само српска држава него и сам народ, европски мировни уговори нигде не помињу да су Срби били жртве геноцида. Србофобија никад није осуђена, па је данас присутна и у самој европској идеји." Видовић Жарко, *Срби у Јуџославији и Европи*, глава "'Братска држава' вечитих непријатеља", стр. 158, Светосавска књижевна заједница, Београд, 1994.

рода. Он вели да ће се политички акценат преносити са запада на исток и да је пропашћу царске Русије, која је била заштитник православља, хрватски народ добио нарочити задатак. Он 'ће бити први кога ће Господар послати на католичку жетву на источне њиве'. Историјска мисија хрватског народа је да поврати српски народ католичкој цркви, и створи један 'Исусов овчињак'. У условима када је Русија пала, 'балкански народи су слободни, да постану оно, што су и прије били - католици. Хрвати су у 9. вијеку покрестили Србе, пак је zgodно да им и сада донесу католичанство.'"³⁸

Читаво време док је постојала Југославија, Ватикан је био против Југославије! Ватикан је био против стварања прве југословенске државе и последњи је, са једва скривеним антипатијама, признао њену државно-правну егзистенцију, тек 6. новембра 1919. године. Читаво време Првог светског рата, а нарочито у његовом изненадном исходу, Ватикан се упорно мешао у јужнословенске послове. Екмечић наводи да су у октобру 1918. савезници обавештени да римокатоличка црква заступа идеју стварања једне *Подунавске конфедерације* на темељима бивше Хабсбуршке империје. "Из тог се пројекта издвојила идеја о Хрватској и Словенији као двама републикама. Није истражено где је први корен ових идеја о двама југословенским републикама, а затим и пројекта да се југословенско јединство оствари у републиканској форми", пише Екмечић, истичући да су амерички дипломати процењивали да је: "У Хрватској 'републикански пројект повезан са аустријским интригама'. Вероватно је да је први урачунљив пројекат објављен средином 1918. у лондонском часопису *The New Europe*. Знало се да је чланак *Србија на раскрсници* писао Ситон-Вотсон. (...) Увек је остајало питање шта ко подразумева под републиком. Она једно значи за социјалисте, а друго за енглеске масоне и католичку цркву."³⁹

Када је у питању друга Југославија ставови Ватикана се нису битно мењали. Ватикан је, такође, био против континуитета Југославије у новом идеолошком облику и опет је последњи и невољно признао постојање комунистичке федерације. Жеље Ватикана, ипак нису оличавале хтења читавог Старог континента, вратимо се зато Европи. Шта је радила и урадила Европа Запада? Истог часа када је у јеку најжешће југословен-

38 Екмечић Милорад, *Стварање Југославије 1790-1918*, други том, глава "Историјске последице уједињења Југославије 1918.", стр. 837, Просвета, Београд, 1989.

39 Екмечић Милорад, наведено дело, стр. 812-813.

ске кризе бриселска Европа увидела деструктивну ефикасност југословенског растура, позитивни појам југославизације се изопачио у медијски негативно значење југославизације сличне балканизацији. Тиме се Европа Запада мимикрично одрекла цивилизацијске конотације мултиконфесионалног јужнословенског удруживања и посегла за негативним тумачењима, као да је већ и само постојање Југославије било усиљено, а сама држава "вештачка творевина". Мимоилазећи аутентичне интересе, Европа Запада се лако одрекла и одбацила своје геополитичко чедо.

Тако је и друга, попут прве Југославије, разбијена као "неприродна" и "монструозна" држава". Тиме је најпре оштећен српски чинилац који се супротставио оној Европи која се малодушно идентификовала са немачким геополитичким и папистичким католичким позицијама. Европска унија је, без критичког отпора и потпуне свести о последицама, капитулирала пред неувијеним захтевима немачког канцелара Хелмута Кола, министра Ханса Дитриха Геншера⁴⁰ и одлучним тежњама папе Јована Павла Другог.⁴¹ По свему судећи, обављена је размена, заправо својеврсна "трговина" између најјачих и најзаинтересованијих западних земаља и Ватикана.⁴² По природи ствари, и на први поглед, Ватикан је могао да учини уступке једино у свом нематеријалном, заправо у спиритуално-религијском и симболичком домену овоземаљске моћи.

Историчар Милорад Екмечић, веома упућен у конкретне форме католичке акције на европском Истоку, скицирао је једну од претпоставки због чега је дошло до прихватања захтева пољског папе Војтислава да се што здушније и што више помогне брзо одвајање Хрватске и Словеније од југословенске федерације. "У замену је Црква жртвовала и оно шта је раније

40 Булајић Милан, *Разбијање југословенске државе 1991/1992. - злочин крошћив мира. Одговорности Ватикана и Њемачке*, глава "Геншер ступа у акцију", стр. 201-208, "Договор Геншера и папе Јована Павла II - признање католичких сепаратиста прије Божића, Ватикан, 29. новембар 1991.", стр. 278-280, "Оптужени др. Ханс Дитрих Геншер, савезни министар за иностране послове Савезне Републике Њемачке.", стр. 325-328, Српска књижевна задруга, Београд, 1994.

41 Булајић Милан, наведено дело, глава "Оптужени Карол Војтила, поглавар римокатоличке цркве папа Јован Павле II", стр. 324-325.

42 Булајић Милан, наведено дело, глава "Држава Ватикан покреће међународни механизам разбијања југословенске државе до католичког Божића (Меморандум КЕБС-у, 26. новембра 1991.)", стр. 275-278, и глава "'Света Алијанса' - Ватикан и Њемачка успостављају дипломатске односе са Хрватском и Словенијом - два дана прије чланица ЕЗ - извршавају смртну казну над југословенском државом, 13. јануар 1992.", стр. 301-307.

сматрала својим темељима: супротстављање учешћу католичких свештеника у (америчким) масонским организацијама; сузбијање социјалног покрета у Латинској Америци - 'Теологија ослобођења' и усвајање масонског тумачења постојања Бога - као градитеља свемира који се не пише у мушком, него у средњем роду (*Das Gott* у немачком оригиналу споразума).⁴³

Прилично чудна епохална "размена", али не и одвише чудна, ако се има у виду да свако - макар то био и римски папа, односно Ватикан - даје и узима оно што може, како може и колико може. Историјски резултат је познат: исхитрено је призната самосталност сецесионистичких југословенских република. Разарање Југославије је муњевито приписано Србији, Милошевићевом режиму и његовим, наводно, антиевропским и "великосрпским" хегемонистичким тежњама. Очас је зачета мантра српских великосрпских огрешења. С друге стране, сви који су се издвојили из састава СФРЈ тренутно су декларисани као осведочене "проевропске нације" и перспективне "младе демократије".

По свему судећи, ствари ни издалека нису стајале, нити данас стоје онако како још увек тврде извесни еврократски кругови и представници Римске курије. У време припреме, избијања и трајања сецесионог рата - 1989-1991-1995. - Ватикан је имао непоколебљиво негативан став према интегралистичким чиниоцима у СФРЈ. Оне који памте, тадашње понашање римокатоличког клера неодољиво је подсећало на чудовишне околности у току Другог светског рата. Већ приликом словеначког "оперетског рата" у јуну 1991. - који је био почетна карика у ланцу сецесионих сукоба - за отцепљење и признање словеначке независности изјаснио се лично папа Војтила. Наследник Фрање Туђмана на положају председника Републике Хрватске Стјепан Месић са поносом ће истаћи да су кључну улогу у осамостаљењу Хрватске одиграли Ханс Дитрих Геншер и Јован Павле Други. "Геншер, са којим сам се срео у три наврата, помогао ми је да добијем аудијенцију код Папе. И један и други сагласили су се како је најбоље да Југославија престане постојати", сећао се са нескривеном захвалношћу Стјепан Месић.⁴⁴ Касније ће Месић признати да је упорни Геншер успео да "придобије" папу Војтилу да Југославија нестане, а потом Европску заједницу и Велику Британију.

43 Екмечић Милорад, "Бојим се нових компликација на Балкану", интервју, дневник *Експрес*, 29-30. мај 2004. стр. 13.

44 Према: Вуковић Слободан, "Улога Ватикана у разбијању Југославије", стр. 436, часопис *Социолошки преглед*, бр. 3, јул - септембар 2004.

Слично Стјепану Месићу, посведочио је и некадашњи министар иностраних послова Француске Ролан Дима који је рекао: "Средином јуна 1991. године Геншер ми открива да га је претходне вечери назвао монсињор Содано, министар иностраних послова Ватикана. Телефонирао ми је у име Светог оца: 'Признајте брзо Хрватску. Ми ћемо задужити Пољску и Аустрију да вас следе, а Света столица ће интервенисати на четвртом месту. Ми то не можемо учинити први. Треба, дакле, прва да призна Немачка.'"⁴⁵ Осим дипломатске и логистичке подршке Ватикан је Хрватску издашно помагао и финансијски. Ватиканска банка је одобрила кредит са минималном стопом отплате од 1%, којим је Хрватска набавила оружје из војних арсенала бившег источног блока у Мађарској.

Социолог Слободан Вуковић наводи да папа Војтила није могао да сакрије нетрпељивост Свете столице према Србима када је приликом сусрета у Тексасу саветовао америчког председника Била Клинтона да је потребно напасти и бомбардовати Србе. "Судимо ли по овом савету, мир и међународно право за папу Војтилу не значи, ама баш ништа, када су Срби у питању", закључио је Вуковић, јетко додајући: "После обављеног посла, односно када је друга Југославија разбијена, Босна и Херцеговина и Косово и Метохија окупирани, а српска привреда уништена и после победе демократских снага у Србији, покушаће то да исправи!? Тражиће да посети Србију, без претходног извињења српском народу. Заправо, тражиће да помогне прозелитизам католичке цркве у осиромашеној Србији."⁴⁶

4. Недовршени државолики мозаик

Завршна слика недовршеног разлагања друге Југославије показује у много чему апсурдан мозаични амбијент у коме поред 1) Србије и 2) Црне Горе, тј. 3) ДЗСЦГ, у различитим међународно признатим и непризнатим статусима коегзистирају: 4) Словенија, 5) Хрватска, 6) Македонија, 7) "Косово" (?), 8) Република Српска, 9) Хрватско-Муслиманска Федерација и 10) БиХ, у чијем саставу су два последња набројана "ентитета". При том, сви државни, државолики и недржавни субјекти су у преплетеним међусобним везама, с изузетком "изоловане" Словеније која се граничи само са Хрватском и Македоније која се граничи само са Србијом (и "Косовом"). Број постју-

45 Исто, стр. 436.

46 Исто, стр. 440.

гословенских субјеката је са шест порастао на чак десет, број мањина је веома увећан јер су преостали делови народа у нематичним државама Јужних Словена доспели у правни положај националних мањина. Укратко, јужнословенска ситуација се у сваком погледу компликовала.

Упоређена са процесима европеизације и евроинтеграције југославизација у негативном смислу као *дејугославизација* сличнија је *деевројеизацији* него европеизацији. Иако се често тврди потпуно супротно, да је тек после растурања Југославије било могуће дати европски карактер издвојеним етнонационалним и територијалним деловима, чињенице указују на сасвим супротно. Оне се, пре свега, тичу недемократског тренда, тј. пораста ауторитарних тенденција, али и неевропске оријентализације неких делова екс-југословенског простора.

Напоследку, негативна југославизација, односно дејугославизација би за Европу, могла да значи бар две ствари: 1) уклањање дословно сваког чак и асоцијативног модалитета Југославије са историјске и геополитичке позорнице и 2) укидање процеса југославизације као конкретизоване балканизације, уз истовремену замену процесима новог типа европских асоцијација и интеграција. У другом случају, неминовно је стално европско присећање на жалосно искуство неуспешне југословенске интеграције у "кратком XX веку", стога што је и сама Европска унија, можда и недовољно свесна, пред сличним искушењима нараслих супротности, али и нарцизма малих разлика међу државама чланицама.

Miloš Knežević

FAILURE OF YUGOSLAVISM AND SERBIAN HISTORICAL EXPERIENCE

Summary

At least in case of Serbian people, the price of realization and maintenance of idea of Yugoslav state had been too high. Within confusing complexity of Yugoslav society, limited power of integralism was manifested as one of the traits of the state. After the unitarianism, the federalism was established in the state. In finishing sequences of second Yugoslavia, it degenerated into the confederacy. During the break up of such confederacy state, Yugoslavs disintegrated and went back into the status of separated South Slavic nations and national minorities. On political map of Europe, Yugoslavia was replaced by Balkan. It turned out that Yugoslavization had two historically different patterns. As the influences of Yugoslav republics were strengthening,

the genesis of the nations was under way. During the secessionist war, it resulted with the birth of several new South Slavic states through the process of disintegrative yugoslavization. By lines of geopolitics, second Yugoslavia was plot out by borderlines of former republics, which became external borders of new states. The break up of Yugoslavia was supported by the Vatican and Europe epitomized by name Euro-America. Thus in Europe, which had gone into the process of integrations by then, there had been created a mosaic-like area which resembled the state, but was not it in reality. Thus the European Union faced a prolonged process of disintegration of South Slavic (Serbian) area, and with an open and unresolved issue of Serbia.

Key Words: *Serbia and Montenegro, Yugoslavia, Yugoslavs, South Slavs, Yugoslavization, De-Yugoslavization, Balkan, Balkanization, Europezation, Integralism, Separatism, Federalism, Vatican, Euro-integrations.*

УДК : 323.1(=163.41)
Примљено:
20. 04. 2005.
Прихваћено:
15. 06. 2005.
Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST
Година I, vol=1
Бр. 1 / 2005.
стр. 91-98

*Срђа Трифковић**

СРПСКИ НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС И ИЗАЗОВИ XXI ВЕКА

Резиме

Узроци српских губићака током XX и почетком XXI столећа су у историјским дисконинуитетима националног развоја Србије, од којих је најважнији улазак у Југославију створену после Првог светског рата. Услов изласка из садашње кризе је рационално разумевање односа међународне заједнице према Србији и српском народу, јачање њихове унутрашње кохезије и развоја и консензус српских елита о бићним националним интересима и стратегији њиховог дугорочног остваривања. Са тим претпоставкама перспективе српског ојоравка су повољне и реалне.

Одређење термина

Премда српски национални интерес може да се изрази као скуп територијално, демографски и економски изражених одредница, дефиниција тако заснована нема оперативну вредност. У протекле две деценије много српског времена и снаге посвећено је потрази за таквом, квантитативном дефиницијом српског националног интереса као хегеловски објективне дајности. При том је запостављена далеко важнија чињеница непостојања српског националног интереса као начина мишљења, као поседовања моћи и као стратегије деловања доминантних елита српског политичког естаблишмента.

Национални интерес је кључни појам у класичној теорији међународних односа, тј. оне њене школе коју заступају тзв.

* Директор Центра за међународне односе Рокфорд Института у Илиноју, САД, и пољнополитички уредник америчког месечника *Chronicles*

реалисти као Ханс Моргентау, Хедли Бул, Корал Бел и Хенри Кисинџер. У континенталној Европи, у сродном премда ужем значењу од Наполеона наовамо коришћен је термин *државни разлог*, *Raison d'Etat*, *Staatsraison*. У оба значења *интерес* (тј. *разлог*) подразумева *консенус елиита*, како формалног тако и неформалног слоја доносилаца одлука датог друштва, о *циљевима и жељеним исходима интеракције* тог друштва са његовим окружењем, вазда укључујући примену силе као евентуалну могућност. Аспекти жељених исхода су променљиви. Они могу бити првенствено политички, војни, економски, територијални, или интерно-интегративни (нпр. језичко-културни или верски), али природа консенсуса је у принципу неспорна: циљ интеракције са окружењем јесте јачање моћи, благостања, кохезије и безбедности државне заједнице чији је носилац најчешће истоимени народ.

Спољна политика је процес сталног трагања за уметношћу могућег у остваривању тих интереса. Та уметност, додуше, изискује висок степен техничке рутине на плану промотивног комуницирања, стручне аналитике, познавања теорије игара итд, али она у својој сржи зависи од поменутог консенсуса, тј. од битних културолошких и вредносних опредељења припадника елите.

Природа тог консенсуса у принципу остаје неспорна чак и онда када припадници елите једни другима раде о глави и подељени су наизглед непремостивим идеолошким баријерама. Тежња ка повећању моћи Енглеске има непрекинуту нит у 16-17. веку, без обзира на смртоносне заваде Тјудора, Стјуарта и Кромвела. Оно чему данас теже наследници Денг Сјаопинга у Пекингу није битно друкчије од онога шта би чинили наследници Чанг Кај-Шека да је Куоминтанг победио 1949. у грађанском рату. У српском непосредном окружењу понашање хрватских, мађарских, бугарских или албанских елита (предкомунистичких, комунистичких, посткомунистичких) указује на постојање таквог консенсуса. Он је толико спонтан да је унутар дотичних народа непожељно дијагноzirати и само његово постојање - јер постоји прећутна свест да његова успешна реализација изискује, пред спољним светом, мимикрију његовог потпуног одсуства.

Југославија као узрок дисконџинуицијата

Одсуство таквог консенсуса у српском политичком бићу траје скоро један век. Камен-међаш је несумњиво 1. децембар

1918. Претходна српска историја није указивала на вероватност, а камоли неминовност једног тако бизарног експеримента као што је југословенски и једне појаве као што је регент, потом краљ Александар I Карађорђевић, тзв. Ујединитељ. У предмодерној историји Срба једини упоредиви случај раскорака између *лично функционалне* мотивације кључног доносиоца одлука и *системски функционалних* циљева државне и националне заједнице имамо код цара Душана.

Као и други пројекти империјалне експанзије и Душанов је био осуђен или на слом у зачетку (као што се заиста десило одмах после његове смрти) или на утапање самобитности цароносачке заједнице унутар мултиетничке империје - као што би се било десило Србији да је Душан крунисан у Константинопољу као цар Ромеја, и као што се десило са Србима после 1918. у Југославији.

У предјугословенском периоду обновљене државности 1804-1918. догађале су се грешке и вучени су погрешни па чак и катастрофални потези, попут одбацивања Ичковог мира или уласка у рат са Бугарском. То су ипак биле грешке процене, *унушар* парадигме засноване на консензусу о суштинским интересима српске нације, а нису биле системски условљене грешке засноване на промени парадигме као такве.

Снажан српски национални динамизам у периоду пре 1914. године тежио је уједињењу Срба, пре него ли ослобођењу "јужнословенске браће" под страном влашћу. Питање односа са другим јужнословенским народима било је поимано у функцији превасходног националног задатка. Људи попут Гарашина, Пашића и Миловановића нису били спутани уским етничким оквирима у трагању за оптималним решењима; међутим, *поштрага за плодошворним геополитичким једначинама никада није доводила у питање српску државну и националну посебност*. Њима није био потребан шири јужнословенски контекст ради заштите још неучвршћеног идентитета, као што је бискуп Штросмајер тежио заштити хрватских интереса под фирмом тзв. *илирска*. Још мање је српским лидерима био потребан спољашњи објект мржње у виду демонизованог суседа - неопходан "оцу хрватске нације" Анти Старчевићу и родоначелнику усташтва Ивици Франку - да би тај свој идентитет опште одредили.

Импровизовано и на брзину спроведено уједињење заснивало се на *ad hoc* споразуму између две нерепрезентативне котирије. Ни регент Александар ни делегати који су га походи-

ли 1. децембра 1918. нису имали легитимни мандат за тај чин. Као последица настала је државна творевина која је остала недефинисана, несређена и инхерентно нестабилна током свих седам деценија свога постојања. У расцепу између преткумановског модела јакобинске државе и хабсбуршког сложеног мозаика уставних преседана и историјских ентитета, Срби су били једине жртве сопствене ексцентричности. Абдикацијом од сопственог, омогућили су неслућено успешно остварење пројеката и интереса свих околних народа. Ово није било неочекивано: политика, као ни природа, не трпи вакуум.

Српска недоследност проузрокована југословенским растројством дошла је до врхунца 27. марта 1941. Тај се чин не може разумети ни у каквим категоријама националног интереса: пуч је био политичко-војни еквивалент скока у базен са гладном ајкулом, цогинга по минском пољу, играња руског рулета до врха напуњеним револвером. Он је био некохерентни урлик, још деструктивнији у својој срчаној искрености. Упркос несумњивом подстицају и доприносу Британаца пуч у суштини није био "увезен" споља, већ је био одраз једне чисто српске идеосинкразије. Преставши да буду озбиљан народ, Срби су престали да буду субјекти сопствене историје, а постали су објекти туђих интереса. То се стање наставља и данас.

Сйрайџеџија ојоравка

Овде нећемо говорити о Косову, Републици Српској и Дејтону, заједничкој држави са Црном Гором, Хагу, или последицама тзв. евроатланских интеграција, премда свака од тих тема има своје (секундарно) место у разматрањима српског националног интереса. Превасходни национални интерес Срба данас јесте да се духовно, морално и интелектуално опораве, да се поврате од свих шокова које су преживели током ових деведесет година. Превасходни интерес Срба јесте да сагледају да имају интересе, као што их имају и сви други актери постјугословенске и сваке друге светске драме.

Ово је, наравно, у супротности са самопрокламованим тврдњама постмодерног Запада да се одлуке у центрима моћи доносе на основу идеала или принципа (хуманитарност, људска права, ширење демократије и толерантности, итд.) а не интереса. Срећом, кључни концепт спољнополитичке анализе, а то је концепт *интереса дефинисаног кроз моћ његове реализације*, даје нам поуздану мапу кроз лавиринт међународне политике. Тај концепт пружа везу између разума који покушава да

схвати збивања и чињеница које треба да буду схваћене. Оквир интереса дефинисаног кроз моћ намеће интелектуалну дисциплину аналитичару збивања, пружа му могућност рационалног организовања масе хаотичних података и чини науку о међународним односима могућом.

Стварни карактер спољне политике може се утврдити само анализом конкретних поступака актера и дедукцијом њихових мотива на основу предвидљивих последица тих поступака. Конкретан пример: судбина косовских Срба и њиховог културног наслеђа била је математички предвидљива после кумановског диктата, као последица спреге албанских амбиција и понашања доносилаца одлука у структурама тзв. међународне заједнице. Пошто је тако, а јесте тако, онда пропагандистичка рационализација тог понашања (мултиетничко Косово, стабилност Балкана, поштовање људских и мањинских права итд.) очигледно прикрива неке друге циљеве и интересе, националне или идеолошке. Каква год била њихова природа, битно је сагледати да они постоје.

Код Срба постоји опасно неразумевање идеолошке мотивације доносилаца одлука у поменутим структурама тзв. међународне заједнице. Ово је плод недовољне спознаје да је на савременом Западу постнационални интегрализам постао доминирајућа идеологија владајућих елита које контролишу не само полуге државног апарата већ и кључне медијске, пословно-финансијске и академске институције. У складу са идеологијом постнационалног интегрализма те елите формулишу и воде спољну политику својих земаља ван домашаја већине обичних људи и независно од њихове воље.

Њихов поглед на свет види Србе као концепт, као апстраховану антитезу себи. Демонизовањем а потом и систематским срубљивањем Срба идеолошки концепт постнационалног интегрализма бива самоверификован. У оквиру те парадигме, између мултилатералних глобалиста на левици (Тони Блер, Јошка Фишер, Хавиер Солана, Џон Кери итд.) и неоконзервативних хегемониста на десници (Пол Волфовиц, Вилијам Кристол, Роберт Кејган, итд.) праве разлике нема. И једнима и другима нације представљају пролазне, виртуалне ентитете. Нова глобална владајућа класа, повезана по принципу меритократије, високо је покретна и без корена у спонтано настајућим људским заједницама, које више не осећа као своју земљу или свој народ.

Резултат је западна цивилизација, чији захуктали технолошки развој и пропратни раст материјалног стандарда протеле-

клих деценија само прикривају њену културну, моралну и духовну кризу. Та криза, одавно видљива у етичком и естетском релативизму, најочигледнија је у демографском опадању европских нација (и њихових северноамеричких потомака), у њиховој неспособности основне *биолошке самообнове*. Ово је кроз историју вазда био сигуран симптом силазне путање цивилизација на умору.

Владајућа елита на обе стране Атлантика отворено инсистира да су Америка с једне, а Европска Унија с друге стране, дефинисани *заједничким вредносћима*, а не припадништвом конкретної заједници и култури у њој пониклој. У оквиру ове парадигме Запад више није *цивилизација* коју карактеришу одређени идејно-вредносни концепти; Запад и сам постаје једна *идеологија дефинисана као систем веровања* о структури и функционисању друштва, који обухвата и политички програм заснован на теорији о људској природи. Та идеологија завладала је не револуцијом већ еволуцијом, системом државног образовања и масовним медијима.

Nil desperandum

Постмодерни глобални империјализам не може да траје вечито. Сви системи се у крајњој линији ослањају на принуду, али нису сви системи засновани на истој фундаменталној легитимности. Новозападни плишани тоталитаризам је слабији него што изгледа, јер његова сама противприродност носи семе сопственог уништења. Декадентност једног аспекта система неминовно слаби структурне споне на страни механизма принуде, иако тај процес може да потраје дуго. Када лом наступи, а наступиће, потребно је да се тај тренутак поклопи са опоравком тренутно расточеног политичког бића српске нације, са ревитализациоим примарног националног интереса, а то је свест о себи и о постојању сопствених интереса који су легитимни и оствариви. Када се то деси, тадашња власт у Србији ће се суочити са задатком редефинисања појединачних - условно речено секундарних - националних интереса (повратак Косова, раскид хашких стега итд), дакле са стварањем услова за измену катастрофалног исхода деведесетих година XX века.

Наравно, то све ће бити могуће тек када се стекну политички, психолошки и војни услови за нову поделу карата, тј. када САД изгубе интерес за очување новог балканског поретка који нема никакве везе са стварним стратешким интересима Америке, када Русија крене путем повратка у круг озбиљ-

них сила, и кад Западна Европа изгуби свој садашњи мисионарски апетит за грађење хибридних нација, оличен на балканском терену у Петерсону, Петричу, Ешдауну, Хекерупу, Штајнеру, Вестендорпу и сличнима.

Када се то све деси, а десиће се неизбежном логиком геополитичких процеса, Србија ће бити способна за ревизију пораза деведесетих ако себе поново научи оно шта је знала у XIX веку: да је циљ сваке њене интеракције са окружењем јачање моћи, благостања, кохезије и безбедности државне заједнице српског народа. Ако о томе буде створен консензус српских елита, онда ће све неправде бити подвргнуте тој ревизији, од признања Брозових граница, чишћења Крајине и наметања хашке колективне кривице до апсурдне дејтонске Босне, НАТО бомбардовања и окупације Косова.

У међувремену Срби ће морати да стиснутих зуба прихватају разне диктате, опстанка ради, али дугорочни национални циљеви не смеју да буду замагљени. Таква тактизирања не смеју да се прихвате као слободни избор, још мање као морална норма. Мора да се прави јасна разлика између покајања због српских греха, којих је најалост било у протеклом рату, покајања које је хришћански, људски и цивилизацијски дуг Срба пре свега пред самим собом, и потеза изнуђених мимо правде, разума и морала, а под претњом силе и принуде.

Пре или касније, међутим, српски народ треба да буде спреман за измену наметнутих му решења. Његов је примарни национални интерес духовно и морално оздрављење и културно реинтегрисање. Ако се то оствари, уследиће пре или касније и демографски, територијални, економски и сваки други квантитативни опоравак.

Завршавамо са одредницама српског националног интереса које, признајемо, делују традиционално, али не и *анахронно* из простог разлога што политиком и друштвом владају законитости које су утемељене у релативно непроменљивој људској природи. Те законитости већ вековима бивају подвргнуте двојном тесту разума и искуства. Одбацити их као застареле у име храброг новог света тзв. глобализације, не представља рационалан аргумент већ је одраз модернистичке предрасуде која верује у супериорност садашњости над прошлошћу и која полази од аксиоме да у друштву постоје *сѣгвови* али да нема *истине*. Ако је тако, а није тако, онда би, да парафразирамо Достојевског, заиста све било допуштено.

Srđa Trifković

SERBIAN NATIONAL INTEREST
AND THE CHALLENGES OF XXI CENTURY

Summary

The main cause of Serbian losses during the XX and at the beginning of XXI century are in historical discontinuities, most of all access of Serbia to Yugoslavia, created after the First World War. Preconditions for overcoming present crisis are in rational understanding of motives for current attitude of international community toward Serbia, strenghtening of its inner cohesion and development as well as consensus of Serbian elites on crucial national interests and long-term strategies for their full realization. On these premises, perspectives of successful recovery of Serbia seem favourable.

УДК : 329:323.1(=163.41)
Примљено:
18. 05. 2005.
Прихваћено:
15. 06. 2005.
Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST
Година I, vol=1
Бр. 1 / 2005.
стр. 99-128

Дијана Вукомановић

ПОЛИТИЧКЕ СТРАНКЕ И СРПСКИ НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

Резиме

Анализа је усмерена на процес редефиниције концепција "српског националног интереса" које политичке и интелектуалне елите у савременој Србији настоје да ушемеље на три кључна стуба: историјским, традиционалним интересима српског народа, поучама слома југословенске државне заједнице и етничким сукобима током деведесетих година и новонасталом геополитичком окружењу на Балкану и Европи на прагу XXI века. Према су програми најрелевантнијих политичких партија у Србији још увек ушемељени на меморандумској матрици о бездржавности и обесправљености Србије, преовлађујући концепти српског националног интереса у савремености све више губи националистички, и задобија продемократски предзнак.

Кључне речи: Српски национални интерес, партијски програми, меморандумска матрица, Србија, Косово, Војводина, Црна Гора, Европска унија.

"Смајрам да је наш животињи интерес да идеолошки, политички и цивилизацијски ићи пре и безболније наустимо XX век. Историјски разум нам налаже да кријички и истињити до корена свој бића сазнамо себе и јасно сагледамо своју историјску пуцању."

*академик Добрица Ђосић, књижевник
на научном скупу САНУ "Велика Србија - истиње, заблуде, злоупотребе", 20. октобар 2002.*

* Сарадник Института за политичке студије и директор Центра за демократску културу. Аутор више зборника и расправа.

Тријумфална победа или срамни суноврат једног националног програма, још увек не значи (не)остваривост његових темељних циљева и поставки. Концепт националног интереса једног народа, не може *a priori* бити вреднован као исправан или погрешан, јер је тај концепт истовремено саткан од историјских и политичких, етичких и филозофских, секуларних и верских, традиционалних и модернизацијских начела и вредности, и као такав он еволуира током историје. Истине једне епохе често постају заблуде неког другог времена. Концепт националног интереса, у овом случају српског, могуће је, дакле, разматрати са етичког становишта - његове усклађености са достигнутим цивилизацијским начелима човечанства. Саввим је други ниво анализе разматрати га са политичког становишта - његове остварљивости у дато време, на датој територији, унутар сплета историјских, специфичних околности. Стога је промишљање концепта националног интереса у великој мери спекулативан, хипотетички подухват.

Концепт српског националног интереса крајем XX века утемељен је на поставкама тзв. *Меморандума*, који је средином осамдесетих конципирала група српских интелектуалаца окупљених у Српској академији наука и уметности који су у кључна питања југословенске стварности сврстали "силно антагонизован, тежак положај српског народа" који се огледа у следећим констатацијама: Срби, иако већински народ и победници у Првом и Другом светском рату, су губитници у миру - у југословенској заједници Србија је политички обесправљена, и економски експлоатисана од стране антисрпске коалиције Хрвата и Словенаца који спроводе стратегију "слаба Србија - јака Југославија"; Уставом из 1974. Србија је подељена на три дела, и временом надвладана од сепаратистичко-аутономашких снага на Косову и Метохији и Војводини. Надаље, Срби у Хрватској изложени су рафинованој асимилационој политици - решење њиховог националног положаја је прворазредно политичко питање. Академици су дотадашње политичаре Србије прекорили за "неспремност за историјски задатак" - "отварање политичке кризе ако се другачије не може".¹ Изазов који су упутили угледни српски академици, предвођени Добрицом Ђосићем, спремно је прихватила нова номенклатура српских политичара - вођа новонастајућих национално оријентисаних политичких странака: Слободан Милошевић (председник Социјалистичке партије Србије), Вук Драшковић

1 Изводи Меморандума цитирани су на основу неауторизоване верзије објављене у дневном листу "Вечерње новости", 25. септембра 1986. као и његове опширније "самиздат" верзије.

(Српски покрет обнове), Војислав Шешељ (Српска радикална странка), односно лидери демократских странака Драгољуб Мићуновић, а потом Зоран Ђинђић (Демократска странка) и Војислав Коштуница (Демократска странка Србије). Све су ове странке у програме својих партија уградиле меморандумску матрицу тумачења српског националног интереса и формулисале један те исти максималистички циљ: уједињење припадника српског народа који живе на територији СФР Југославије у једну државу, позивањем на право на самоопредељење народа. Додуше, премда је овај циљ транспарентан у програмима свих наведених партија, он је изречен на више или мање експлицитан начин. Меморандумско откривење које је говорило о томе да су Срби народ без свесрпске државе, а Србија земља без свих Срба чинила се као дуго тајана истина која је најзад гласно објављена и која свим средствима мора да буде превладана. "Сви Срби у једној држави" постала је државотворна политика српских политичких елита током 90-их година XX века (детаљније, о српском националном интересу у овом периоду, cf. Вукомановић, 1992: 120-128).

Анализа која следи биће усмерена на актуелни процес редефиниције концепта "српског националног интереса" који политичке и интелектуалне елите у савременој Србији настоје да утемеље на три кључна стуба: историјским, традиционалним интересима српског народа, поукама слома југословенске државне заједнице и етничким сукобима током деведесетих година и новонасталом гео-политичком окружењу на Балкану, Европи и у свету.

Програмска одређења српског националног интереса

Полазна претпоставка овог рада је да концепт српског националног интереса у савремености - на прагу XXI века губи националистички и све више поприма демократски предзнак. Поређењем изворних партијских програма који су формулисани приликом оснивања странака почетком деведесетих година, са најновијим верзијама партијских програма могуће је извести закључке да ли су и у ком смеру политичке странке мењале концепт српског националног интереса на основу искуства последње две деценије протеклог века.

Иако је у свом оснивачком програму из 1990. године Демократска странка изнела став да је национално питање "и^ре свега демократско и^ишање", у овом програму преовлађује националистички концепт: "А национална и^оли^итика српске др-

жаве, баи као и дружих националних држава, мора биши усмерена на то да све територије претходно насељене Србима уђу у састав једне државе. Ако после проведеног референдума, њебисципиа и ошцеиљена њојединих делова Југославије иако смањена заједничка држава буде обухватала више југословенских народа, она би требало да буде иштерисана и добро уређена федерација. Српски народ ће, у противном, усвоитавиши своју националну државу и захтевати да ни један део југословенске територије насељен Србима не остане изван граница те државе." (Програм ДС, 1990). У Програмским основама Социјалистичке партије Србије из 1990. нема показатеља националистичко-екстремистичког тумачења српског националног интереса, али се у извесним одредбама могу препознати контуре плана референдумског успостављања тзв. "српских аутономних области" (САО) у Хрватској и Босни и Херцеговини које ће се касније (не)успешно трансформисати у Републику Српску Крајину и Републику Српску: "Народи који су удружени у заједничку државу морају имати право самоопредељења и ошцеиљена - Новим Уставом Југославије треба утврдити могућност формирања аутономних покрајина у Југославији на основу изражене воље становништва и националних, историјских, културних и других специфичности."

У ствари, током читаве последње деценије ХХ века политичку хегемонију над формулисањем и тумачењем српског националног интереса држале су најекстремније националистичке партије: оригинално је то био Српски покрет обнове (који је у другој половини деведесетих напустио изворне програмске позиције) и Српска радикална странка. У оснивачком програму Српског покрета обнове из 1990. године, концепт српског националног интереса протеже се до захтева новог разграничења у случају конфедерализације Југославије, или отцепљења Словеније и Хрватске: "Од данашње Југославије не могу се ошцеишати или на штеиу српског народа конфедерализовати територије које су 1. децембра 1918. на дан стварања Југославије, биле у саставу Краљевине Србије, као ни крајеви у којима су Срби, пре уставског геноцида, били у већини. Те територије су неопуђива, историјска и етничка својина српског народа. Хрватска се, у својим садашњим границама, не може конфедерализовати све док од Барање, делова Славоније, Кордуна, Лике, Баније и Северне Далмације не буде образована аутономна покрајина Српске крајине и док не буде гарантована аутономија Истри и Дубровнику. У случају да се Хрватска ипак ошцеи од Југославије, аутономна покрајина Српске

крајине би ушла у састав српске државе" (Програм СПО, 1990). Након расцепа у Српском покрету обнове, Војислав Шешел ће основати Српску радикалну странку која ће у свом програму изложити циљ стварања "Велике Србије". Како је речено у њеном оснивачком програму из 1991. године, циљ СРС је: *"Обнављање слободне, независне и демократске српске државе која ће обухватити целокупно српство, све српске земље, што значи да ће у својим границама имати, поред садашње сужене србијанске федералне јединице и Црне Горе, српску Босну, српску Херцеговину, српски Дубровник, српску Далмацију, српску Лику, српски Кордун, српску Банију, српску Славонију, српски западни Срем, српску Барању и српску Меклонију"*.

Овако конципиран концепт српског националног интереса једним делом је био заснован на државотворним аспирацијама српских елита, али је другим делом проистекао и као одговор на иредентистичко-сецесионистичке провокације козовских Албанаца, Словенаца и Хрвата. Будући да српске политичке елите нису успеле да формулишу демократски, миротворан одговор на овакве провокације, већ су и саме подгрејивале етничке тензије које су измакле контроли дошло је до оружаних етничких сукоба Срба са Хрватима, Муслиманима и Албанцима, док је Србија и Црна Гора (тадашња СР Југославија) била изложена међународној изолацији и санкцијама, напослетку и бомбардовању од стране НАТО пакта. Ипак, поставља се питање да ли је меморандумска матрица српског националног интереса доживела тотални пораз? Док је Република Српска Крајина нестала у пламену операција етничког чишћења и масовног изгона Срба (које су хрватска војска и полиција погромски назвале - "Бљесак" и "Олуја"), Република Српска која је такође створена на поменутој матрици, ипак је одржана као засебан политички и територијални ентитет - и као таква гарантована од великих сила одредбама Дејтонског мировног споразума.

Застрашујућа искуства разарања, масовних злочина и прогона које су чиниле све зарађене стране на територији Југославије, ипак су утицале на перцепцију национално оријентисаних српских странака. Демократска странка Србије, будући да је основана крајем 1992. године, увидевши погубне последице екстремистичког тумачења поставља српске националне и државотворне интересе на много реалније основе: *"ДСС сматра да је заједничка држава Србије и Црне Горе најбоље решење државног постојања. У случају да ова заједничка поворе-*

вина не може бити остварена на начелима јединства и парламентарне демократије, програм ДСС односиће се на преображај Србије као независне и суверене државе." Утемељена на демократским начелима, ова ће странка успети - додуше тек након победе њеног лидера, Војислава Коштунице, на изборима 2000. године која је довела до пада режима Слободана Милошевића, да заузме позицију партије-хегемона у формулисању и тумачењу српског националног интереса.

По доласку на власт, у најновијим програмским одређењима ове странке из 2001. године и даље доминирају одреднице као што су држава, нација, црква, породица, солидарност, што говори о једном органицистичком, конзервативном тумачењу српског националног интереса, али истовремено је уочљива и демохришћанска реторика, будући да се национална, културна и верска права која српски демократи траже за српску већину у истој мери признају и за припаднике националних мањина. Демократија је за ДСС "у једнакој мери политички и национални циљ", стоји у програму ДСС-а из 2001. године. У одредници о "националној политици" српске демократе изричу уверење да су њихови програми и национални циљеви "истовремени са историјским тежњама српског народа, ма где он живео", те да теже "уном културном, економском и духовном јединству српског народа". Надаље се каже да је један од "приоритетних и стравителних циљева државне политике" ДСС-а "свесна економска, културна, духовна, просветна и спортистска сарадња", као и "сви видови повезивања са Републиком Српском, у складу са новом политичком реалношћу и у сагласности са Дејтонским споразумом". Дакле, не помиње се политичко или државно јединство са српским народом из других бивших југословенских република, већ се у програму помиње "обавеза матичне државе" - тј. Србије, за "бригу о српском народу", али "држећи се принципа немешања у унутрашње послове других земаља и подразумевајући лојалност Срба држави у којој су остали да живе". Каже се да је српска држава "обавезна да се нормалним дипломатским путем и средствима уобичајеним у међународним односима ствара о заштити њихових националних, политичких и људских права." Један од основних задатака националне политике ДСС-а је и "превазилажење разлика које су под одређеним историјским околностима настале међу различитим деловима српског народа". Пут за превазилажење разлика представљају Декларације које су донеле ДСС и Народна странка Црне Горе 1993. године, Декларација ДСС и Српске народне странке Цр-

не Горе 1997. и Протокол о сарадњи са Српском демократском странком из Републике Српске из 2001. године који представљају интегрални део програма ДСС-а. Један од основних циљева националне политике јесте "духовна обнова српског народа и јачање његове историјске самосвести" док је "национално васпитање саставни део образовног процеса" од школских до средњошколских установа. Српској православној цркви, истичу српске демократе "припада значајна улога у националном васпитању и духовној обнови српског народа и зато она треба да заузме оно место у српском друштву које је имала током историје, пре него што ју је комунистичка владавина потиснула". Имајући у виду "изражична искуства с првом и другом Југославијом", српске демократе се "одлучно прошире свакој обнови такве државе или евенуалном стварању државних заједница са суседним народима". Истовремено се залажу за "учешће наше државе у регионалним и европским интеграцијским процесима који су у интересу српског народа." У погледу Косова и Метохије, ДСС износи став да је ова покрајина "иако тренутно под незваничним пројектором Уједињених нација, интегрални и неотуђиви део наше земље". Од Савета безбедности се захтева да "наложи УН-МИК-у и КФОР-у предузимање конкретних мера ради заустављања албанског терора на Косову и Метохији, чиме би се спречило даље исељавања Срба и остало неалбанско становништво."

Демократска странка, такође је по доласку на власт, усвојила нови програм 2001. године, који се у знатној мери разликује од оног оснивачког из 1990, или потоњег из 1995. године. Демократе су у свом програму исказале намеру да на основу "сазнања о преовлађујућим тенденцијама у савременом свету дефинишу визију нашег друштва за прву деценију XXI века". Демократе праве поделу између питања која су "преходних година била отворена, а данас су решена, или су у процесу решавања": то су Дејтонски споразум и међусобно признавање бивших југословенских република, враћање наше земље у свет, почетак демократских реформи у држави, привреди и друштву. Односно оних питања која су данас "на драматичан начин отворена": то је, истиче ДС, пре свега проблем Косова и Метохије, као и судбина савезне државе Србије и Црне Горе. Ипак, демократе у свом програму признају да "не само што на нека отворена државна питања још немамо дефинитиван одговор из објективних разлога (Црна Гора, Косово), него је и иначе прошло време дејалних иаршијских програма". На вр-

ху програмских циљева којима тежи Демократска странка јесте "демокрајска, јака и међународно уважена српска држава која штићу право својих грађана". У одредници "ефикасна и снажна српска држава", демократе кажу: "хоћемо Србију да оспособимо за беспрекорно функционисање, без обзира да ли ће бити постојано самостална држава или у федерацији или неком другом будућем савезу (Евројској заједници)". Надаље се каже да "Србија није остварљива Југославије" већ је "држава са својим јасним идентитетом и институцијама, које треба реформисати и унапредити, да би били оспособљени за шансе и изазове 21. века". Напоследку се констатује да Србија "мора да буде држава која је сваког тренутка спремна за ефикасно спровођење различитих опција, било да се ради о будућим односима са Црном Гором, ситуацији у Косову и Метохији, неком новом виду регионалне интеграције". Демократе упозоравају да "догађаји не смеју да нас дочекају неспремне", те да је "будућност остворена, а за сваку опцију морамо бити максимално припремљени, да бисмо максимално остварили свој интерес", што подразумева "ефикасне институције, уживну привреду, међународни кредибилитет, стабилну политику". Прагматичан приступ, који је постао препознатљива одредница ове странке, а нарочито њеног лидера, Зорана Ђинђића (који је дао јак ауторски печат овом програму ДС-а) по свему судећи, условила је нетранспарентност овог програма у погледу политике "српског националног интереса". Неубичајним стилем излагања партијског програма демократе су једноставно избегле да се експлицитније одреде барем према два идентификована "отворена проблема" - Црној Гори и Косову. Напоследку, намеће се утисак да је програм Демократске странке из 2001. године у целини програмски (ис)празан.

Партија која је током деведесетих држала позиције власти у Србији и која сноси највећи део одговорности за спровођење концепта српског националног интереса, ипак се није, ни након пада с власти, одрекла свог претходног програма из 1992. године. На Шестом (ванредном) конгресу ове партије, одржаном 2003. године није усвојен нови програм партије, тако да ће бити цитиране одредбе програма из 1992. У одредници о "јединственој Србији" је речено да СПС "подржава процес којим је превазиђена разбијеност Србије на три дела и остварена јединствена република у којој надлежност својствене држави органи Републике врше на целој територији". У овом контексту је речено да "аутономне покрајине у Србији не могу бити државе већ само облик територијалне аутономије,

за који се Уставом Србије утврђују и јамче она аутономна права која су израз специфичних националних, историјских и културних особености подручја на којима су образоване". Социјалисти дају и своје виђење решења кризе на Косову и Метохији. Полази се од констатације да је "Косово и Метохија нераздвојни део Србије, који по својим природним богатствима, културним споменицима и историји има не само огромно непосредно политичко, већ и изузетно симболично значење за српски народ." Програм садржи тумачење историје да је "додуше, у току дугог времена ово подручје било окупирано и у значајној мери насељено албанским ситановништвом, али је најзад ослобођено и ирајно пријало српској држави". Ипак се констатује и чињеница да су "Албанци стицајем историјских околности постали већина на Косову и Метохији", али да су зато "национална мањина у Србији". Суштина политике СПС-а на Косову и Метохији је "јуна грађанска и национална равноправност". Одбацујући могућност отцепљења, СПС изражава спремност за "отворени и слободни дијалог о свим прејрекама јуном остварењу људских права албанских и других мањина у Србији". Осуђујући "сваки облик етничког чишћења", социјалисти Србије "ће се старати о томе да се обезбеди механизам повраћака исељених Срба и Црногораца и досељавање грађана који желе да живе и раде на Косову и Метохији." Друга аутономна покрајина, Војводина, је такође "са свим својим специфичностима нераздвојни део Србије", и СПС наглашава своју борбу "против политичких снага које су тежиле, а и данас теже да Војводину отцепе од Србије или да је поделе." Притом је СПС "свесна одређених специфичности Војводине, њеног посебног историјског искуства и особености њене привреде и мајра да те особености треба увек имати у виду приликом формирања опште политике Републике Србије." Посебан одељак програма посвећен је "односу према деловима српског народа изван Србије". СПС изражава уверење да су "прекршени принципи међународног права кад је Србима Хрватске и Босне и Херцеговине који су седам деценија провели уједињени са својом браћом, сиречено да на основу права самоопредељења народа оствану у заједничкој југословенској држави". Ипак, социјалисти Србије ће "и даље подржавати по њихово право и бржући им моралну и материјалну помоћ." У програму СПС-а помињу се и они Срби "који су остали у ситијусу мањина по великим градовима и на изолованим подручјима отцепљених југословенских република", као и оних који су као мањине живели у суседним др-

жавама или као индивидуални грађани широм света. СПС изражава намеру да ће "сврхано бринути о њиховим условима животоа и рада и одржавати живе везе са њиховим политичким, културним и другим организацијама, смањујући природним да и друге земље одржавају такве везе с деловима својих народа у Србији." Њима ће "посебно помагати да негују својствену културну традицију, да очувају свој национални идентитет, да постану грађани Србије и Југославије и да се укључују у друштвени живот матичне државе." Цитиране одредбе СПС-овог програма потврђују закључак да је ова партија током целокупног времена на власти вешто избегавала да у званичним документима, или говорима свог лидера и осталих челника користи националистички обојену реторику, премда је њена практична политика била под великим утицајем српских националиста.

Политичко камелеонство је још више присутно у случају екстремно националистичких српских странака. Српски покрет обнове, већ средином деведесетих почиње да прави заокрет у страначком идентитету тако да се у новом, трећем по реду усвојеном програму 2001. године, ова странка сада декларише као "национална странка либералних, грађанских и демократских уверења". Додуше, из ове дефиниције изостављена је и чињеница да се и најновијим програмом СПО декларише као монархистичка странка. Наиме, СПО је једина од релевантнијих српских странака која се залаже за обнову монархије у Србији - у форми "модерне уставне парламентарне монархије, у којој би Краљ имао првенство части, али не и власти, и био симбол јединства државе и надстранички кров у вишестраничкој демократији." Упореди ли се њена изворна програмска опредељења из 1990. са најновијим, уочљива је "продемократска", односно прозападно усмерена редефиниција изворног концепта српског националног интереса. У новом програму национални интерес се опредељује искључиво према "унутрашњим питањима" Србије - Војводини, Косову и Метохији, напоследку и Црној Гори. СПО се залаже за "најширу економску аутономију Покрајине Војводине, обогаћену и додатним специфичностима, ради њене заштите националних, верских и културних права мањинских етничких заједница у Војводини". Али под условом да "не буду доведени у сумњу или опасност државно јединство Србије и права српске већине у Војводини". Залажући се за Косово у Србији, СПО указује да нам "реалност света и времена у коме живимо налаже да очување Косова и Метохије не везујемо за дан одласка НАТО широм и осталих међународних снага из Покрајине, него за

пoвpаћaк нaше Војске и нaшег нaрoдa нa Кoсoвo и Мeтoхију". Зaрaд oвoг нaциoнaлнoг интeрeсa СПО сe зaлaжe "зa иpиспy-иaњe нaше држaвe Пaрћнepствy зa мир, штo je yлaзницa y НAТO сaвeз." Нa тaј нaчин, плaнирa СПО, "сѝрaнe иpуиe нa Кoсoвy oстaћe сaвeзничкe и њимa ћe сe иpидрyжити и јeдиницe нaше војскe", a "зa војскoм ћe сe вpаћити и иpoгнaни Срби". У пoглeдy Црнe Гoрe, СПО yкaзyјe дa сy Србијa и Црнa Гoрa "исѝим иoрeклoм, јeзикoм, иpaдицијoм и сyдбиoм yи-ћeнe нa зaјeдничкy бyдyћнoст, oслoњeнy нa мeђyсoбнy рaвнo-иpaвнoст иpи свaкoј фoрми њихoвe иoсeбнe држaвнoст, сa-вeзa или фeдeрaцијe". Зa рaзликy oд свoјe oригинeрнe антијy-гoслoвeнскe oриeнтaцијe, СПО y нoвoм пpoгpaмy y пoзитивнoм кoнтeкcтy пoмињe кaкo сy Србијa и Црнa Гoрa, нa пoчeткy ХХ вeкa oдигрaлe "исѝoријскy yлoгy oкyиљaњa Јyжних Слoвeнa иoд зaјeдничкe држaвнe крoв", и смaтрa дa тaкo "дeмoкpa-рaјски yрeђeнe и иpейoрoђeнe" Србијa и Црнa Гoрa, "нa иpaгy ХХI вeкa и нoвoг милeнијyмa мoгy oдлyчyјe дoиpинeити свe-сѝрaнoм иoвeзивaњy држaвa нeгдaшњe Јyгoслaвијe, a нa иpин-цијимa сaврeмeнoг oбјeдињaвaњa зeмaљa и нaрoдa y Евpoй-скoј унији". У нoвoм пpoгpaмy СПО-а, јoш yвeк сy пpисyтнa гe-пoлитичкa рaзмaтpaњa: "свoјим цeнѝрaлним гeoгpaфским иoлoжajем нa Бaлкaнy, Србијa je иpeдoдpeђeнa дa бyдe свoјeвр-снe мoст и змeђy Зaпaднe Евpoйe и Блискoг Истoкa, Сpeдoзe-мљa и Сpeдњe и Истoчнe Евpoйe". Oтyдa пpoистичe yвeрeњe СПО-а дa "иpви кoрaк y евpoйскoј oриeнтaцији Србијe мoрa биити сpeђивaњe oднoсa сa сyсeдимa y рeгиoнy" бyдyћи дa Ср-бијa дeли зaјeдничкe интeрeс дa пoстaнe дeo евpoпских интe-гpaцијa, y пpвoм рeдy Евpoпскe унијe, штo je "дoбрa oснoвa зa иpeвaзилaжeњe нaслeђa бyрнe иpoшлoст и oвoг рeгиoнa, eт-ничких и иeриѝoријaлних сѝoрoвa, иpoблeмa нaциoнaлних мaњинa, рeшaвaњa сѝaйyсa избeглицa и рaсeљeних лицa." Нa-пoслeткy сe y пpoгpaмy СПО-а зaкљyчyјe дa "мoрaмo сa сyсe-димa иpажити зaјeдничкe интeрeс и нa њeмy гpaдити иoли-ишкy, исѝo oнaкo кaкo сy иo, иoслe Дpyгoг свeјскoг рaјa, y oкoлнoстимa сличним oнимa y кoјимa ми живимo нa иoчeйкy ХХI вeкa, y Зaпaднoј Евpoйи чинили исѝoријски ривaли и иp-ишвнници y мнoгим рaјoвимa". Нaјoслeйкy слeди yиoзoрeњe дa "yкoликo бисмo иoнoвo иoстaли иaoци иoлиѝишкe oкpeнy-иe иpoшлoст, a нe бyдyћнoст, ризикoвaли бисмo дa иoнo-вимo гpeшкe иpейхoдних рeжимa, уз нoвe eтничкe и иeриѝo-ријaлнe сѝoрoвe и сyкoбe, кoји би Србијy свeли y нaјyжe гpaницe и гyрнyли je нa иeриѝeријy Евpoйe и Бaлкaнa."

Стpaнкa кoјa тaкoђe бaштини нaциoнaлистичкy пpoвe-нијeнцијy, Српскa рaдикaлнa стpaнкa, пoслe гyбиткa пoзицијa

власти такође се није одрекла, попут СПС-а, својих програмских циљева из деведесетих година. "На снази" је још увек програм српских радикала усвојен 1996. године који садржи неизмењени националистички концепт српског националног интереса: "Циљ Српске радикалне странке је уједињење целокупног српског народа и образовање државне заједнице на комунитарној српској националној територији, која ће обухватити Србију, Црну Гору, Републику Српску и Републику Српску Крајину". Надаље се каже да је "жеља српских радикала да се она јединствена српска држава назове Велика Србија, да буде демократски уређена, с либералном тржишном привредом, модерним правним поретком и развијеном социјалном заштитом." У програму је изречена и понуда Македонцима, да уколико "својом слободном вољом одлуче да живе у заједничкој држави са својим најближим етничким сродницима Србима" ми бисмо прихватили "да се наша заједничка држава уреди као модерна федерација". Српски се радикали залажу за "унитарну државу републиканског облика владавине" и инсистирају да се "доврши уједињење Србије и Црне Горе, као и створе услови за прикључење Републике Српске и Републике Српске Крајине, а ако за то буде могућности и то пожели локално становништво, демократски изражавајући своју вољу, прихватит ćemo прикључење Македоније у савезу који буде договорен са Македонцима". СРС се залаже за "укидање аутономије Војводине и Косова и Метохије" и против су "било каквих територијалних савеза, осим у случају да Македонци одлуче да живе у заједничкој држави са Србима, ако процене да је то њихов егзистенцијални и витални интерес." Српска радикална странка се надаље залаже за "јединство Српства" које се "најбоље постиже дефинисањем јединственог српског националног програма на чему се морају ангажовати најумније снаге српског народа и под покровитељством државе". У програму се каже да ће "српска држава под вођством радикала сарађивати са Српском православном црквом на заједничком послу негована српских традиција и патриотизма, васпитавања омладине у српском православном духу". Ипак, српски радикали се залажу за "принцип одвојености цркве од државе и не желе да граде теократску државу." Српски радикали се залажу за "всеобухватно развијање српске националне свести и патриотизма, које ће бити у функцији јачања демократског погледа на свет и несвојиво са било каквим прилицима, дезинформацијама или наивним глорификацијама". СРС сматра да је "истинито приказивање збивања из

прошлости и садашњости морална обавеза и начин примерен циљевима, који чува достојанство народа и понос личности". Судаћи по резултатима парламентарних избора у Србији, из децембра 2003. године, актуелност програма српских радикала из прошлог, протегла се и у XXI век - чињеница да је СРС добила преко милион гласова грађана Србије говори о знатној укореењености екстремистичке матрице српског националног интереса у бирачком телу Србије.

Поставља се питање да ли је осим реинтерпретације старог концепта српског националног интереса с краја XX века, на почетку новог миленијума грађанима- бирачима Србије понуђен нови концепт који ће имати јак демократски предзнак? У покушају одговора на ово питање, детаљније ће бити разматран програм партије Г17 Плус, која је 2002. године извршила трансформацију из невладине организације у политичку партију. У уводном делу "Државног програма европске Србије" коју је Г17 конципирао 2003. године, као ехо још увек одзвања ударна реченица меморандумске матрице: "У овом тренутку Србија нема своју државу". Позиционирајући се као реформаторска, проевропска странка неолибералне оријентације Г17 настоји да у постмилошевићевској Србији промовише нови концепт националног програма који неће бити оптерећен балканским границама већ усмерен ка интеграцији Србије у Европу. Но, уз велику меру политичког прагматизма и у програму ове партије се примећују остаци компромитоване реторике и методологије извођења силогизама о циљевима српског националног интереса. Наиме, у маниру "олако обећане брзине" српских политичара, и Г17 се залаже за "ијакно решење српског државног и националног питања". Одређујући државну заједницу Србије са Црном Гором као једну "ненормалну творевину", Г17 опет указује на синдром "неравноправне заступљености" грађана Србије у овој "фиктивној заједници", с обзиром да финансирају, према рачуници Г17 чак 95% њених издатака, док је однос "урављачких права" српских и црногорских представника 50:50 (изражен у министарским, дипломатским и другим припадностима). Г17 констатује да је садашњи "државни провизоријум" отежан чињеницом да Србија "нема никаквих суштинских ингеренција над делом територије која јој формално припада (Косово), а који је под пројекторним УН." После "многo заблуда", констатује Г17, "испало је јасно да Србија неће брзо ући у Европску унију, уколико непреходно не створи своју сопствену државу." Г17 указује на чињеницу да је и Европска унија састављена од нацио-

налних држава, "ишћо чини ишћињање сћварања нове срћске државе и савременој националној програму преко ишћребним." У одредници о "новом националном програму" Г17 најпре истиче да ће "решење срћској националној ишћињања у XXI веку бишћи друјачије нејо ишћо је било у XX веку" - тада се "решење срћској националној ишћињања звало Јујославија", али "оно не може више да се ишћови у ишћој форми," констатује Г17. Решење националног питања у XXI веку биће "Србија евројска држава". Г17 наводи да ћемо то постићи "у два корака". Најпре, "Усћавом Србије морамо да формирамо нову функционалну државу, а ишћом да од ње наћравимо модерну евројску државу." Да би се то постигло Г17 сматра потребним "нови усћав и два изборна мандаија". Г17 сматра да је "Србији, срћском народу и грађанима Србије ишћребан нови ишћи." Да би Србија постала "јака и сћремна за бржи улазак у Евројску унију, она се најпре мора одрећи вишејодишћињих заблуда". Г17 сматра да је поновно дошло време да се донесе нови Устав с изузетно амбициозним политичким циљем - да се овим уставом "одреди државносћ Србије за цео овај век - ире и ишћле укључења Србије у Евројску унију". Концепт уставотворне реформе изражен је у следећој констатацији-формули: "Србија нема озбиљних федералисћићких ишћрадиција, збој чеја нова држава мора бишћи функционална, са јасно дефинисаним овлашћењима центћралних власћи у Беојграду, са сћварном аушћономијом ишћрајине Војводине, окружном самоућравом у Санџаку и са развијеном рејионалном самоућравом." Уочљиво је да је у овом концепту државно-територијалне организације изостављен садашњи конститутивни део Србије - АП Косово и Метохија. Оваквим пропустом програм Г17 се дистинктно истиче у односу на програме осталих релевантних српских партија, који, ипак, Косово, барем на папиру, сматрају интегралним делом Србије (поменимо још једном да је изузетак у овом погледу и Демократска странка, која избегава да се у свом програму одреди према овом питању). У погледу северне покрајине - Војводине, Г17 сматра да нови устав треба да "учврси аушћономни сћаишћус ишћрајине Војводине", али "на начин који чува целовишћосћ Србије." Уставна решења треба Војводини "да омојуће већи сћиешћен расћолајања буцетћским средсћивима која се убирају на њеној ишћеришћорији, али и веће обавезе ирема грађанима који ишћамо живе." Г17 се залаже за "ишћоријски сћоразум" са Црном Гором и косовским Албанцима "о ишћоме како ће даље живети на овим ишћосћорима у миру и ишћеришћишћу", будући да они живе на просторима "ишћривремене државне зајед-

нице, у шри пошћуно одвојена енишићеша, јер пракћично не желе заједнички живои у једној функционалној држави." Уочљиво је да у програму нису детаљније наведени основни предуслови и принципи српске стране за постизање таквог историјског договора. У наредној одредби о "регионалној сигурносћи" само се подсећа да је "хелсиники принцип нећовредивосћи граница жив" и да смо "сви дужни да га пошћујемо" - "док постоје границе, оне се не могу мењати".

Програм Г17 остаје недоречен у томе како ОЕБС-ов принцип применити на косовске границе које су једним делом међудржавне, а другим делом унутрашње - административне. Одустајање од Косова у свом програму Г17 настоји да образложи "језиком бројки" - јаким аргументима економске рачунице и претњом од албанске демографске експлозије. У програму Г17 се помирљиво констатује да је на Косову "установљена власћ под међународним пројекћоратиом која је у односу на Србију у пошћуносћи независна", да "влада Србије нема никаквих надлежносћи над овом територијом," да се "ћриваћизација врши без икаквих обзира ћрема власћима у Београду и да сви ћриводи од ње иду у бућей Косова, ћремда је Србија у прошлосћи уложила оћромна финансијска средсћива у развој косовске ћривреде", ие да "срћски бућей не ћриводије ни динара ћореза који се убиру на пој територији, али да Србија и даље сервисира сћолне дућове Косова, који износе ћреко милијарду долара." Износи се процена да на подручју Косова и Метохије данас живи око 2 милиона Албанаца, те да ће их са постојећом стопом прираштаја, "за двадесей и ћей година бићи 4 милиона, а за следећих двадесей и ћей више нећо Срба у Србији". На основу шога Г17 извлачи закључак да "Србија нема историјски инћерес да сћвара државу у којој ће Срби за пола века посћати национална мањина". Због тога је потребно "хћино ошћочейи ћрећворе са косовским Албанцима, уз посредовање УН и великих свейских сила, ради посћизања историјског сћоразума између срћског и албанског народа на Косову", док се у међувремену "мора инсисћираћи на сћрикћном пошћовању Резолуције УН 1244". Ипак, и Г17 као и остале странке сматра да је Косово "колевка срћске историје, а кулћурна и црквена башићина део срћског идентитеша." Због тога, сматра Г17, "ћрајно решење сћаћуса Косова и Метохије мора подразумеваћи гаранцију ћуне аућономије и сћецијалних веза са Србијом, заједницама са Севера Косова, Косова поља и Биначке Мораве, као и ћокровићешћиво Србије над манасћирима Грачаницом, Високим Дечанима и Пећком ћа-

иријаршијом". Договор са Црном Гором Г17 темељи на два постулата: да "Србија нема интереса да задржава Црну Гору у заједничкој држави", те да је "време борбе за излаз на море прошло са Првим светским ратом." Овај одречан став Г17 темељи на оптужби да Црна Гора користи "и најбаналније ишћање за уцењивање веће државе чланице од стране мање", што је довело до "вишеструког одлагања аранжмана са међународним финансијским институцијама", и "умало није угрозило извршење српског буџета и остварену макроекономску стабилност". Стога је потребан "хитан договор с Црном Гором о мирном раздруживању, што подразумева да, с обзиром на величину и значај у региону, Србија настави међународни субјективни однос са државом". Ипак, "границе између две државе остварене за слободан пролаз људи, уз личну карту, а сва својинска и остала стечена права се гарантују." У програму Г17 се констатује да је Србија "прихватила Босну и Херцеговину као посебну међународно признату државу" те да "ми поштујемо Дејтонски споразум и непромењивост граница према БиХ", али да смо "и један од гараната уставног положаја који према њему има Република Српска", те да је Србији стало до "уне привредне, просветне и културне сарадње са БиХ, а посебно са Републиком Српском". Надаље се каже да "Србија нема државних интереса у Хрватској и Македонији" - "Србија према Македонији нема никаквих територијалних, ни политичких аспирација. Интерес Србије јесте и остаће уна независност и територијална целивност Македоније." Према се помиње да је "грађански рат у Хрватској резултирао прогом скоро читавог српског народа из ове државе" помишљиво се констатује да се данас "национални интерес Србије у Хрватској може свести на захтев за право на повратак прогнаних и адекватно представљање српских посланика у хрватском парламенту, равноправну политичку заступљеност у институцијама у којима је српско становништво мањинско и загарантована културна и просветна права за српско грађанско становништво".

Са решењем ишћања статуса Срба у Хрватској, устављања њихових колективних културних и политичких права, за Србију престају сви разлози да са Хрватском не оствари најбоље односе." Ипак, у програму је речено да "када оствари своју независност и ојача", Србија "мора да се избори за стварање српског привредног, просветног и културног круга, који ће бити стандардизован по узору на програме ЕУ". Такође се истиче да ће се чланством Србије у Европској

унији "избрисајте границе међу сународницима". У односу на шире регионално окружење у програму се истиче да, у новом столећу "Србији није потребно никакво друго право или сјај осим оног који већ уживају њени суседи или остале европске државе." Ипак, контрадикторно је да се у истом програму Г17 залаже за повлашћен статус Србије сматрајући да јој припада место "лидера на Балкану" - Г17 "жели Србију као јаку и демократску државу, способну да буде лидер на Балкану, спремна да прихвати све европске стандарде, да очува и заштити оно што је најбоље из наше традиције и културе". У програму се помиње и "жеља" да Србија до 2010. године буде пуноправна чланица Европске уније. У том циљу Г17 назначавала и контуре "нове спољне политике": "Србија мора да узме активно учешће у савременим европским и евро-атлантским интеграцијама. Невредивост граница, међународно присуство на простору Косова и Метохије и чланству у "Партнерству за мир" - утичући Србији као широкој безбедносној структури Евро-атлантског одбрамбеног савеза", сматра Г17. У целини, програмска концепција коју излаже Г17 заговара минималистички концепт српског националног интереса да би се постигао максимални економски интерес - интеграција самосталне Србије у Европску унију. Према и овај програм представља илустративан пример коришћења меморандумских поставки о бездржавности и неправедности Србије, њеном жртвовању властитог зарад туђих интереса (у овом случају Црне Горе), ове се поставке усмеравају у потпуно супротном правцу од оног у који су га усмериле српске политичке елите почетком деведесетих. Док је пређашњи начин резоновања био да Србија која је деградирана има право на територијално проширење матичне државе како би штитила права свих припадника српског народа, у програму Г17 је логика обрнута - тамо где су деградирана права Србије или припадника њеног народа српска држава се одриче државних ингеренција - као што је случај са Црном Гором или Косовом.

На основу извода из програма релевантних српских партија могуће је извући одређене компаративне закључке о еволутивном процесу формулисања српског националног интереса. Као прво, како је раније наглашено, меморандумска матрица о бездржавности и неправедности Србије још увек је темељна поставка на којој све водеће српске странке, било оне (само)зване националне или демократске, надограђују своје програмске одреднице о српском националном интересу. Српска држава је тако предуслов свих услова економског и свеоп-

штег развоја. *Дру̀го*, остваривање српског националног интереса нема више првенствено ујединитељску, већ превасходно модернизацијску и продемократску мисију. Барем је тако у програмима продемократских странака. *Треће*, симптоматично је да две бивше владајуће странке - СПС и СРС немају програм за XXI век, и нису још увек у стању да редефинишу своје изворне матрице. Ипак, легитимациона матрица ове две партије још увек није истрошена, о чему сведочи чињеница да је СРС најјача странка у Србији по броју бирача на последњим изборима (децембра 2003. године радикали су освојили преко милион гласова). *Четврто*, упадљива новина у најновијим верзијама партијских програма је да је све присутнија европска оријентација, која је била потиснута и готово избрисана из програма релевантних српских странака у првој половини деведесетих година протеклог века. Сада Европа, Европска унија постаје један од темељних стубова одређења концепта савременог српског националног интереса. На основу цитираних извода из најновијих програма релевантних политичких странака у Србији, поставља се питање да ли се може извести закључак о тренду конвергенције партијских програма у некој жижи српског националног интереса? По свему судећи, овај је тренд постигнут у оквиру већинског блока политичких странака - оних које тренутно чине коалициону владу - ДСС-а, Г17 и СПО-а, као и код Демократске странке која је у опозицији. Њихови програми су еволуирали у смеру који Комшић карактерише као "тренд напуштања непорецивих акцената свеобухватне, териториоцентричне формуле етнонационалног идентитета" (Комшић, 2003: 54). У овом смеру би могла да еволуира и СПС будући да се определила за пружање подршке владајућој коалицији у парламенту Србије. Нереално је очекивати да би СРС могла у догледно време да се приклони овом преовлађујућем тренду. Напослетку, уочљиво је да док српски националисти још увек одржавају великосрпски пројект, с друге стране, српске демократе формулишу једнако нереалан, omnipotentни пројект о Србији - "лидеру Балкана" (програмска одредница партије Г17), или о Србији као "мотору регионалног развоја" (програмска одредница Демократске странке).

*Реал-полиитика националног интереса
(владина аџенда)*

У домену примењене политике, савремени концепт српског националног интереса на прагу XXI века, може се, нада-

ље, идентификовати на основу излагања актуелног српског председника владе - Војислава Коштунице, позицијама приоритета владиног програма како су изложени у инаугуралном експозеу актуелне српске владе, марта 2004. године.² На првом месту је "решавање државног статуса Србије који је доведен у питање тиме што је Косово и Метохија под влашћу међународне заједнице", "залагање за територијалну аутономију Срба на Косову и Метохији", затим "јачање државне заједнице Србије и Црне Горе", док тек потом следи циљ "израда националне стратегије придруживања Европској унији". Дакле, координате државотворне политике актуелне српске владе утемељене су у троуглу: Косово - Црна Гора - Европа.

У погледу питања Косова и Метохије, председник Владе је најавио да ће водити "реалну политику државних интереса" и да је немогуће решавати питања статуса Космета без Србије и државне заједнице Србије и Црне Горе. Позивајући се на формулу Резолуције Уједињених нација 1244, Коштуница је рекао да ће се нова српска влада залагати за суштинску аутономију српске заједнице на Космету која би требало да подразумева територијалну аутономију, поделу на ентитете, односно кантонизацију Косова и Метохије, као и културну и персоналну аутономију. Потребно је подсетити да су на политичкој сцени Србије овај модел решавања мањинског питања први промовисали лидери војвођанских Мађара.

Функционално јачање државне заједнице Србије и Црне Горе такође је приоритетни задатак под којим српска влада подразумева прилагођавање новог Устава Србије са Уставном повељом, даљу практичну примену Акционог плана хармонизације економских система Србије и Црне Горе и чешће и редовније контакте влада Србије и Црне Горе, као и са Саветом министара државне заједнице.

Политика придруживања Европи је у првом плану актуелне српске владе која тренутно очекује позитивну оцену од Европске уније за израду студије изводљивости, након чега би могли да отпочну преговори о склапању споразума о стабилизацији и придруживању. У том циљу је Влада најавила да ће одмах на почетку мандата започети процес усклађивања свих домаћих закона са прописима Европске уније. Основна и трајна димензија проевропске политике нове владе биће постизање европских циљева у унутрашњем развоју - како је изјавио председник владе, Коштуница: "Србија мора постати безбедна

2 Изводи из Коштуничиног експозеа цитирани су из дневног листа "Политика" (3. март 2004) и недељника "Време" (4. март 2004).

земља у којој се остварују људска и мањинска права по европским мерилима, у којој се закони поштују а институције делају, у којој владају тржишни закони пословања и где је привредни криминал искорењен а корупција сведена на најмању меру". Дакле, предочен је легалистички концепт проевропске политике утемељен на људским правима и владавини права.

Реални курс српске владе суочен је са задатком решавања ултимативних питања које Европа и међународна заједница постављају као услов донаторске подршке³ и реинтегрисања Србије у међународну заједницу. Питање свих питања је сарадња са Хашким трибуналом. Формула ове сарадње, према интерпретацији председника српске владе јесте да та сарадња "коначно постане двосмерна" што претпоставља да ће Влада настојати да обезбеди све правне, материјалне и кадровске претпоставке да се оствари и убрза суђење свим оптуженим за ратне злочине пред домаћим судовима. Затим, да се од Трибунала добију на коришћење доказни материјали против наших држављана, као и да се свим нашим држављанима оптуженим од Трибунала пружи адекватна помоћ у њиховој одбрани. Председник Владе је такође истакао и да ће Влада настојати да издејствује уговор са Уједињеним нацијама којим би се омогућило да се казне затвора изречене од судских већа Трибунала у Хагу служе у нашој земљи.

Као један од битних аспеката националне политике је и нови курс политике Владе у решавању избегличког питања. Истичући да избегличко питање није више само хуманитарно питање, већ саставни део развојне и социјалне политике Србије, Коштуница је у свом експозеу најавио и посебну бригу за око 370 хиљада избеглих у Србији, од којих је преко 250 хиљада добило држављанство, најавивши да је у приоритетне циљеве владе уврштено и "либерализовање режима пријема у држављанство". Надаље, Влада намерава да пружи пуну помоћ у решавању имовинских питања избеглих, како у Србији тако и у земљама из којих су дошли. Ови подаци су конкретни показатељи, с једне стране, олакшане интеграције избеглих и прогнаних сународника који су своје уточиште потражили у Србији, а с друге стране немогућности да српска влада пружи ефикасније гаранције људских права и слобода оних изгнаних који желе да се врате у своје домове у другим републикама.

3 У овом контексту индикативно је навести податак да Србија годишње прима око 700 до 800 милиона евра међународне помоћи у виду донација и кредита. Податак је навео српски министар за економске односе с иностранством у свом извештају о резултатима хармонизације донаторских активности у Србији у току 2004. године. Извор: "Полиџика", 3. март 2005.

Према Србима који су у "ресејању", у иностранству, Коштуничина влада наставља политику коју је започео Милошевић - политику институционализације бриге за Србе ван Србије. Како је Милошевић 1991. установио Министарство за везе са Србима изван Србије, тако је и Коштуничина влада 2004. године установила Министарство за дијаспору. Оба министарства требало је да буду надлежна за трајну одредницу српског националног бића коју Ћосић назива "дијаспоричним карактером српског народа" (Ћосић, 2002: 11). Министарство, односно Влада Србије обећала је да ће либерализовати Закон о држављанству како би се отворила врата свеобухватнијем остваривању права српске дијаспоре, као и доношењу закона о денационализацији и рехабилитацији неправедно осуђених лица у расејању. С друге стране, српска дијаспора у свету настоји да се организује и институционализује своју подршку српском националном интересу. Илустративан је пример Конгреса српског уједињења, институционализованог српског лобија у Сједињеним Америчким Државама који има два главна циља: упознавање Вашингтона са стварним стањем на Косову и Метохији, и проналажење начина за поправљање економског стања у Србији. За остварење ових циљева Конгрес српског уједињења делује у три правца:

- успоставља тешке везе с представницима америчких органа који учествују у доношењу политичких одлука, као и с америчким етничким организацијама које у томе већ имају разређене мреже;
- подстиче Србе у Америци да као бирачи изнесу своје предлоге америчким политичарима који рачунају на њихове гласове;
- настоји да придобије што већи број конгресмена, по могућству више од 40, за чланство у српском кокусу (енгл. *caucus*, парламентарна група посвећена специфичном питању) Конгреса.

Српска дијаспора се већ била укључила у промовисање српског националног интереса и за време Милошевићевог режима, али, по свему судећи, није била довољно добро организована и утицајна - у сваком случају њена помоћ у бољем разумевању српске политике и српских интереса је преко потребна, зато што предстоји отварање питања статуса Косова.⁴

4 Тим поводом је директор вашингтонске канцеларије КСУ-а, Енди Верић послао писмо "Њујорк Тајмсу", које је објављено и у којем је изражено неслагање с чланком вашингтонског политичара Френка Карлучија у коме се тражи независност Косова. Верић је као противаргумент навео и писмо сенатора Сема Бра-

Активнијим ангажовањем дијаспоре, "српски национални интерес", није више само "србијански" - да употребимо израз из дневнополитичког дискурса, већ одиста постаје у идеал-типском смислу "свесрпски" програм и пројекат. Иако концепт "српског националног интереса" диктира Београд - Влада Републике Србије, у овом случају под вођством актуелног премијера Коштунице, потребно је подсетити да на политику српског националног интереса утичу и политичари из Црне Горе, Војводине, Косова и Метохије, Републике Српске, напослетку и утицајни припадници дијаспоре из иностранства. Стога је могуће препознати дистинктивна обележја београдског, црногорског, војвођанског, косовског, босанског - "дијаспоричног" српског националног интереса.

*Перспективе "српског националног интереса"
на прагу XXI века*

Основано је претпоставити да ће концепт српског националног интереса ускоро доживети нову редефиницију у програмској или практичној политици српских странака. Наиме, на помолу су три "случаја-окидача" који ће провоцирати бурне реакције политичких актера и грађана и могуће додатно екстремизовати концепт националног интереса. Први је проблем Црне Горе, други проблем Косова и с њим везан проблем кризе на југу Србије (Прешево-Бујановац-Медвеђа), док је трећи могућ проблем Војводине.

Марта 2004. Србија, српске власти, српска војска и српска полиција биле су немоћне у обуздавању новог погрома над својим сународницима - Србима на Косову и Метохији који су били изложени насиљу косовских Албанаца. Подсетимо, реч је о немалом броју преосталих Срба и Црногораца на Космету - конкретно, њих око 100.000 на Космету и око 200.000 интерно расељених за које постоје мале шансе за повратак. Међутим, актуелна позиција српских власти према косовском питању је замрзнута - у очекивању отпочињања преговора између Београда и Приштине, уз неизоставно посредовање међународне заједнице. Док је позиција Београда изричита у инсистирању на приступу "стандарди пре статуса", што би значило да је не-

унбека из Канзаса упућено председнику Бушу, где је речено: "Не би требало да подржимо пут ка независности народа (косовских Албанаца, прим. Д.В.) чији је први акт по ослобађању био етничко чишћење четврт милиона суграђана и рушење више од стотину њихових светих места." (Извор: "Политика", 3. март 2005)

могуће отпочети разговоре о статусу Косова пре него што тамо буду имплементирани стандарди заштите људских и мањинских права и мултиетничка демократија. Унутар српског политичког поља још увек су јака размимоилажења око српског националног питања у односу на Космет. Тако су посланици Српске радикалне странке званично, почетком марта 2005. године доставили Скупштини Србије Предлог резолуције о очувању Косова и Метохије у оквиру територије Републике Србије, којом, позивајући се на одредбе Резолуције УН 1244 захтевају да се војска и полиција, "у договореном броју" врате у Покрајину. Радикали Резолуцијом надаље траже да Скупштина Србије забрани да, док се не примени Резолуција 1244, било ко улази у било какве разговоре или преговоре о односима привремених власти на Космету и српских власти у Републици. Радикали такође истичу да Србија не сме да дозволи "урушавање" територијалне целовитости, и да треба да гарантује поштовање суштинске самоуправе припадницима албанске националне мањине у виду широке територијалне аутономије Космета која би требало да функционише као децентрализована област. Резолуцијом је затражена и обавеза наших републичких органа да заштите све верске споменике и културну баштину.

Међутим, проблем је у томе што је Косово фактички, уз подршку међународне заједнице (УНМИК-а и КФОР-а), већ задобило све прерогативе независне државе, док Београд ни не покушава да формулише предлог који би говорио о томе како би Косово уопште могло да се реинтегрише у структуру постојеће државне заједнице Србије и Црне Горе - можда с понудом да буде трећи равноправни конститутивни ентитет. Уместо тога званични Београд се унапред одриче тако важних ингеренција над Косовом и Метохијом као што је домен економских надлежности.⁵ Управо такви су поступци српских политичара разлог што буџет Србије, односно буџет државне заједнице, не добија никаквих прилива од процеса приватизације на Косову, и што унаточ томе Србија пристаје да и даље сервира спољне дугове Косова, који износе преко милијарду дола-

5 Ова опаска је заснована на званичном приступу који је најпре усвојила Савезна влада СР Југославије када је упутила званичну Изјаву о економској политици за 2001. у којој је искључила територију АП Косово и Метохију из својих надлежности. У Изјави је речено да "мере (економске) политике за Србију не укључују Косово" које "остаје под привременом администрацијом УНМИК-а". Cf. "Statement of the Federal Government on Economic Policy", *Yugoslav Survey*, No. 4, 2000, p. 127. ft. 1.

ра. Такви поступци владајућих структура у Србији шаљу међународној заједници јасан сигнал добровољног одустајања Србије од озбиљног бављења важним аспектима косовске проблематике. Изгледа да српски политичари излаз виде у томе да питање Косова и Метохије држе отвореним још дуги низ година, и да избегавају и одуговлаче сваки процес преговора који би донео "коначно решење" статуса Косова. Претенциозно би било од било којег актуелног српског, албанског, европског или другог светског политичара да помисли да је за време његовог мандата могуће решити проблем Косова. Вероватно је да ће се ово спорно питање провлачити добрим делом XXI века, исто као што се и проблем израелско-палестинског питања провлачи од половине XX века.

У погледу Црне Горе, охрабрујуће је што је између српског и црногорског руководства превладала политика дијалога која је уродила потписивањем Споразума о очувању заједничке државе Србије и Црне Горе, додуше по диктату Европске уније. Ипак, у току 2004. црногорска страна почиње да енергично опструира поштовање одредби Повеље (одбијањем расписивања непосредних избора за парламент државне заједнице) што почетком априла 2005. године доводи до споразумне ревизије Уставне повеље уз покровитељство Европске уније. Наиме, Високи представник ЕУ Хавијер Солана дао је сагласност на амандманску измену Уставне повеље којом је продужен мандат постојећем сазиву парламента заједнице. То би значило да су српски политичари прихватили одлагање непосредних избора за парламент заједнице до јесени 2006. године када би требало да буду одржани редовни парламентарни избори у Црној Гори. Али уколико се претходно одржи и успе референдум о државној самосталности Црне Горе ови ће избори бити обесмишљени. Ипак, исход референдума не мора да значи и крај српско-црногорске заједнице - почетком 2005. године упућен је званичан предлог из Подгорице да се државна заједница Србије и Црне Горе трансформише у заједницу независних држава. Што она фактички већ јесте.

У погледу питања Војводине, кључни је проблем што су тзв. "централисти" и "аутономаши" проблем децентрализације схватили као поделу власти на релацији Београд - Нови Сад, односно као максимални трансфер најважнијег корпуса надлежности или ка централним, републичким или ка покрајинским органима. Премда је доласком коалиције ДОС (Демократска опозиција Србије) на власт након дугог низа година, буџет АП Војводине био знатно повећан, а пореском реформом први пут

после читаве деценије обезбеђено да општине и градови имају "своје" приходе - дискусије око проширења надлежности Покрајине се настављају. Фебруара 2004. године, на 30. годишњицу усвајања Устава из 1974. године, група аутономашких војвођанских странака, предвођених Лигом социјалдемократа Војводине и Савезом војвођанских Мађара, и неколико невладиних организација усвојила је тзв. Суботичку иницијативу, којом је затражена "помоћ међународне заједнице у решавању војвођанског питања на демократски начин", да би се обезбедио "развој аутономне Војводине као модерне регије у саставу Србије". Тиме је декларисан захтев да се питање статуса Војводине *vis-à-vis* Србије интернационализује. На Суботичку иницијативу су ДСС, СПО, Нова Србија, Народна демократска странка у Војводини и Српски народни покрет "Светозар Милетић" одговорили Декларацијом, у којој, између осталог, пише : " - најаву интернационализације питања положаја АП Војводине, представља директан атак на државни интегритет и национални интерес већинског српског народа у Војводини. Обавезујемо се да ћемо своје политичке активности усмерити ка укидању свих одлука Скупштине АП Војводине којима се подрива државни интегритет Србије и угрожава интерес српског народа."⁶ Појединци Декларације су изразили захтев за хитно расписивање избора за нови сазив Скупштине АП Војводине. Након одржавања војвођанских избора аутономашке странке су изгубиле позиције власти, али не и могућност заступања својих политичких ставова. Дакле, питање степен аутономије Војводине, па чак и њеног статуса остаје и даље отворено.

Неслога, конфузија, дефетизам који се тренутно читава у понашању српских политичара, поводом наведених кључних националних проблема, проистиче из једног фрустрирајућег колективног осећања грађана Србије да је њихова земља, у европским и светским оквирима унижена до највећег степена - да међународна заједница Србију види као "парију" - земљу која припада најнижој "касти" европских земаља (овакву одредницу употребљава британски аналитичар Томас, 1996). Заиста, у току бомбардовања Србије и Црне Горе (СР Југославије) најмоћније државе света (њих деветнаест окупљене у НАТО пакту) су Србију и њене грађане унизили до нивоа обесправљених парија. Срби и њихове елите су колективно фрустрирани

6 Извор цитата из Суботичке иницијативе и Декларације, недељник "Време", 4. март 2004. стр. 20, 21.

чињеницом да упркос томе што су претрпели огромне људске и материјалне жртве у току XX века они још увек немају, и питање да ли ће имати, остварен идеал-типски пројект националне државе.

*Истинe и заблудe полиитике
"српског националног интереса"*

У преиспитивање истина и заблуда "српског националног интереса" укључиле су се водеће елите српског народа - интелектуалци, Српска православна црква, политичари.

Током деведесетих година XX века пресудан утицај на формулисање концепта српског националног интереса имао је један човек - књижевник Добрица Ћосић, тако да се може говорити о Ћосићевој доктрини српског националног интереса. Сам Ћосић ће у већ поменутом реферату 2002. године резимирати, по његовом уверењу "најтеже грешке српске политике у другој половини XX века", а то су:

- "подређеност националне политике политици Комунистичке партије Југославије;
- упорност у југословенским заблудама коју оправдава дијаспоричан карактер српског народа;
- максимализам у националним циљевима који се окончавао националном капитулацијом;
- несхватање дубине и значења промена које су се збиле пропашћу Совјетског Савеза и уједињења Немачке и промена које се збивају у бићу савремене цивилизације;
- неспремност и неспособност за прилагођавања савременом свету, а да се у том прилагођавању сачува суверенитет и идентитет;
- српска политика према Косову и Метохији од активирања албанског сецесионизма до окупације западне алијансе 1999. године, била је погрешна и поразна;
- у грађанском и међунационалном рату на тлу Југославије од 1991. до 1995. године све три ратујуће стране вршиле су злочине. На злочине хрватских и муслиманских екстремиста, српски екстремисти узвраћали су злочинима, а чинили су их и са мотивима свог деградираног етоса који представљају најтежи моралан пад Срба у новијој историји;

- од стварања Савезне Републике Југославије до данашњег дана, Србија води погрешну политику према Црној Гори" (Ђосић, 2002: 11,12).

Да ли се после свега што српски писац жели да упише у кривицу српским политичарима - може рећи да је Ђосићева сопствена доктрина српског националног интереса, која је неке од његових следбеника довела до злочина, била, у ствари, погрешно интерпретирана и да представља грешку невештих политичара?

Било како било, добро је што се о поразима говори и чува сећање на њих. Илустративно је поменути да Српска православна црква сваке године служи парастосе - помене на три кључна датума у даљој и новијој српској историји: на Видовдан, 28. јуна, спомен на пале војнике и војсковође од Косова до наших дана, 22. априла помен на побијене у Јасеновцу и другим стратиштима у Другом светском рату, и 24. марта помен на пострадале од НАТО бомбардовања. Тако Српска православна црква чува спомен на крвну жртву уграђену у темеље српске државе, националну свест, историјско памћење и колективни идентитет српског народа. Истина је да подсећања на масовне српске жртве могу да изазову истовремено и осећања пијетета, али и огорчења и осветничког реваншизма. Стога се често улога цркве сагледава у негативном светлу, и (не)оправдано јој се приписује улога бастиона националистичких порива. Но, улога цркве и свештеника не може се редуковати само на очување и промоцију дистинктивног верског и националног идентитета. Често се заборавља да је у доктрину религије *ио себи*, у овом случају хришћанску православну, уграђен један непорециво мирољубиви филантропски морални кодекс који доприноси уклањању нетрпељивости међу припадницима различитих нација и вера. Проистекла из овог мирољубивог кодекса хришћанства је и порука српског патријарха Павла да би између избора да ли да буде жртва или злочинац, радије изабрао да буде жртва.

У свету који све више памти, а све мање заборавља, Срби немају другог избора сем да се приклоне узору много већих нација, које већ неколико деценија одржавају ритуале колективног памћења и покајања за своје колективне злочине. Наведимо најновији пример канцелара Немачке, Герхарда Шредера, који 10. априла 2005. приликом 60-годишњице ослобођења концентрационог логора у Бухенвалду говори да је "сећање на злочине националсоцијалиста трајна морална обавеза Немачке и део националног идентитета." Седамдесетих година ХХ

века, Вили Брант је био први немачки канцелар који је клекнуо и изрекао извињење у име немачког народа у једном другом логору - Аушвицу у Пољској. Немци су изашли из XX века као победници - Западна и Источна Немачка је поновно уједињена, али настављају и у XXI веку да критички и истинито сагледавају своја идеолошка, политичка и цивилизацијска злодела, које је немогуће назвати грешком. Концепт српског националног интереса на прагу XXI века, ако тежи да је демократски, мора бити утемељен на сећању да су припадници српског народа у XX веку били и жртве, али и злочинци. Јер, немогуће је заборавити и опростити Јасеновац, ако се ћути и не тражи опрост за Вуковар или Сребреницу. Без обзира што се геноцид почињен у Јасеновцу не може поистовећивати, али ни служити као оправдање за злочине које су припадници српских (пара)војних формација починили над цивилним становништвом неколико деценија касније. Извињење које су у име Србије и Црне Горе и Хрватске изrekli председници држава Маровић и Месић 2003. године, било је више церемонијално него искрено кајање за учињене злочине с обе стране. Но, важно је да се јавно говори како злочин не може бити ништа друго него злочин. Уколико се о туђим и властитим злочинима буде ћутало, као у време комунистичке Југославије, онда постоји опасност од реваншизма, неразумне освете над невинима. Таква реваншизам и неразумна освета довела је до изгона Срба са светлих страница историје XX века. Прва деценија XXI века ће показати да ли концепт српског националног интереса у савремености заиста губи националистички и све више задобија демократски предзнак - да ли је концепт "Велике Србије" замењен концептом демократске, европске, грађанске, мултиетничке Србије, који је комплементаран традиционалном обрациу "слободарске" Србије.

Dijana Vukomanović

POLITICAL PARTIES AND SERBIAN NATIONAL INTEREST

Summary

Analysis is focused on redefinition process of the concept of the "Serbian national interest" that is conducted by political and intellectual elites of contemporary Serbia with the effort to establish it on the three key foundations: on the historical, traditional interests of the Serbian people, on a lessons that were learned from the fall of the Yugoslav state and ethnical clashes during 90-ies and on a newly emerged

geo-political environment in the Balkans, Europe and world on the threshold of the XXI century. Although programs of the most relevant political parties in Serbia are still founded on the matrix of "Memorandum" that speaks about statelessness and degradation of Serbia, overwhelming concept of the Serbian national interest nowadays is more and more relaxing its nationalistic, and acquires pro-democratic conotation.

Key words: *Serbian national interest, programs of parties, matrix of "Memorandum", Serbia, Kosovo, Voivodina, Montenegro, European Union.*

Литература

- ✦ Ђосић, Добрица, (2002), " Српска политика у другој половини 20. века ", научни скуп " Велика Србија - истине, заблуде, злоупотребе ", Српска академија наука и уметности, Београд, 20. октобар 2002, *mimeo*. 12 стр.
- ✦ Г 17 Плус, " Државни програм европске Србије ", 2003.
- ✦ Комшић, Јован, (2003), " Историјско-етнички расцепи и политичка прегруписивања у Србији ", у Комшић Јован, Пантић Драгомир, Славујевић Ђ. Зоран, *Основне линије партијских подела и могући правци политичког уређивања у Србији*, Friedrich Ebert Stiftung, Институт друштвених наука, Београд
- ✦ Програм Демократске странке, 1990.
- ✦ Програм Демократске странке, 2001.
- ✦ Програм Демократске странке Србије, 1992.
- ✦ Програм Демократске странке Србије, 2001.
- ✦ Програмске основе Социјалистичке партије Србије, 1990.
- ✦ Основе програма Социјалистичке партије Србије, 1992.
- ✦ Програм Српског покрета обнове, 1990.
- ✦ Програм Српског покрета обнове, 2001.
- ✦ Програм Српске радикалне странке, 1991.
- ✦ Програм Српске радикалне странке, 1996.
- ✦ Thomas, Robert, (1996), "Serbia still Europe's Pariah?", London: Institute for European Defence and Strategic Studies, *European Security Study*, no. 24,
- ✦ Вукомановић, Дијана, (1992), " Српски национални интерес ", *Гледишта*, бр. 1-6, стр. 120-128.

**НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST**

СТУДИЈЕ

Јан Еберџ

Александар Миџић

**КОСОВО И МЕТОХИЈА - ПЕТИ ЧИН
ДРАМЕ (1)**

131-148

Џејмс К. Бенет

УМРЕЖАВАЊЕ ДРЖАВА - НАЦИЈА

149-170

УДК : 32(497.115)
Примљено:
12. 06. 2005.
Прихваћено:
20. 07. 2005.
Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST
Година I, vol=1
Бр. 1 / 2005.
стр. 131-148

*Јан Еберџ**
*Александар Мишић***

КОСОВО И МЕТОХИЈА - ПЕТИ ЧИН ДРАМЕ /I/

1. Зашто је решавање косовског питања значајно за свет

Док Косово ових дана бележи годишњицу масовног антитерористичког насиља у марту 2004, пут за разговоре о његовом коначном статусу већ је трасиран.¹

Јужна српска покрајина претежно насељена албанским становништвом, изручила је свог премијера Рамуша Харадинаја оптуженог за ратне злочине у време косовског сукоба Међународном трибуналу за ратне злочине у Хагу. Београд чини то исто са својим бившим генералима оптуженим за ратне злочине током сукоба, утирући пут за позитивну оцену Брисела студије изводљивости и пријема СЦГ у ЕУ. Препреке на путу ка истинским преговорима за трајни споразум о Косову су бројне, али не би никако смеле да спрече међународну заједницу и

* *Доктор социологије (1951), истраживач у области иренистике и филозофије. Бивши директор Института за истраживање мира на Универзитету Лунд, бивши члан владиног Комитета за безбедност и разоружање Данске, гостујући професор на ИЦУ и Чуо универзитету у Јапану и тромесечни професор на Најоја универзитету. Аутор више књижа, добитник међународних награда и члан више угледних светских форума.*

** *Магистар политичких наука (1974), редовни предавач на курсу о новинском извештавању у кризним ситуацијама на ФПН у Београду; као дописник АФП 1995-2000., био једини новинар који је извештавао о целом поку НАТО бомбардовања, налазећи се на Косову. Отада стално извештава о кризама у региону и редовни је сарадник Међународне мреже за безбедност у Цириху, Транзиције директно (Праг) и НИИ-а у Београду. Добитник међународних награда.*

1 Лунд, марта 2005, Рад је део шире аналитичке студије о косметској проблематици, која је уступљена на објављивање нашем часопису.

главне стране у сукобу да пронађу решење за најнестабилнију европску зону у XXI веку.

Пронаћи одрживо решење, међутим, захтева одбацавање предлога заснованих на максималистичким захтевима. Једна од интензивних јавних кампања коју је лансирао проалбански лоби, покушава да убеди свет како је независност Косова - тренутна или условна на годину или две - једино расположиво решење за стабилност региона. Оваква опција, међутим, потпуно занемарује противљење неалбанских заједница у покрајини, пре свега Срба, а посебно Србије, којој Косово припада по међународном праву. Подривање улоге коју Београд мора да има у налажењу компромиса о Косову, било би одсудна грешка и став који би могао да уништи наде за преговарачки споразум. То би регионалну нестабилност продужило у бескрај. Како се читав регион креће ка "Европи без граница", стварање нових граница је очито застарело, антиевропско, једноставно превазиђено, али и опасно.

Уверени смо: да је ико посветио праву и непристрасну пажњу налажењу преговарачког решења за косовски сукоб у раним деведесетим годинама, ми не би сведочили локалном рату, нити манипулисаном неспоразуму у Рамбујеу, а ни бомбардовању из 1999. који су само увећали психосоцијалну дистанцу међу главним заинтересованим странама управо у ономе што професионално управљање сукобима настоји да смањи.

Решење је на онима који су у сукобу

Указујемо да је конфликт разрешен само када:

(а) саме стране у сукобу одлуче да живе по новом реду ствари и осећају се као учесници, како у процесу, тако и решењу;

(б) стране то постижу добровољно и без ичијег притиска, или претње;

(ц) се може претпоставити да се исти конфликт касније неће обновити у истом виду или облику, односно да ће бити подношљив у том смислу да убудуће неће проузроковати трауме, нове мржње, или жељу за осветом код било које стране;

(д) нема ризика да ће решење по себи, изазвати сукобе или насиље на неком другом месту.

Ми уочавамо њређене знаке да у моћним круговима, како у земљама Европске уније, тако и у Сједињеним Државама, ниједан од ових критеријума неће бити уважен.

Заиста је дошло време да се заувек прекине са ранијим грешкама и да се заједнички погледа у будућност - што важи и за такозвану међународну заједницу која је до сада била и надаље остаје више учесник, него посредник у балканским сукобима и ратовима.

Будућности Косова - важна за свеи

Зашио је малено Косово, чије је сџановнишииво само једна десетина Лондона, од биине важности и уједно иуи који надилази само Косово?

(1) Оно је *par excellence* било проба идеје о "хуманитарној интервенцији". Ова је била намењена стварању мира насиљем, а не мирољубивим средствима. Иако у другачијем виду, то је општа философија која је била испробана у Сомалији, Авганистану и Ираку, али - да ли функционише?

(2) Бомбардовање 1999. је предузето без сагласности Савета безбедности УН, али је довело до тога да Уједињене нације постану водећи миротворац у ономе што је именовано као контроверзна мисија, заједно са НАТО, Европском заједницом и ОЕБС-ом.

(3) То је била најшира и вероватно најскупља миротворачка мисија *per capita* икад предузета, уз инвестицију престижа без преседана.

(4) Решење косовског сукоба ће фундаментално утицати на интеграционе процесе у Европској заједници и НАТО.

(5) Вредно је подсетити да је милитаризација Европске заједнице, њених војних и цивилних потенцијала за сређивање конфликта, била појачана одмах после НАТО бомбардовања Југославије предвођеног од САД. Европа се осећала понижењем. Косово је исто тако било питање ко је у праву и ко треба да сноси његов економски и политички терет без обзира на решење као такво, како би се изградили мир и стабилност. А ваља знати да је међународна заједница већ преоптерећена свим кризама које држи у рукама.

(6) Све што је предузето у косовском сукобу и сама та мисија учињено је ради подршке сецесионистичкој мањини; друге потиснуте мањине и заједнице у претходној Југославији (на пример: хрватска Херцег-Босна, Република Српска Крајина, Мађари у Војводини, Албанци у Македонији) и сецесионистички покрети било где другде - као што су, да поменемо само делимично: Баскијска провинција, Чеченија, Тибет, Тајван,

Курдистан, Корзика, Шкотска, Квебек, Тамил Елам, Абхазија, Јужна Осетија, Турска република Северни Кипар, Палестина, Сомалија (многољудна), Кашмир, Мианмар (такође многољудни), Јужни Тајланд и друге - нису фаворизоване било чим сличним и вредним овакве пажње и помоћи. Други сецесионистички покрети широм света ће гледати на Косово као преседан.

(7) Косово се не може посматрати као изолован случај. Пажљиво процењивање различитих могућности за Косово са становишта стабилности за шири регион је апсолутна неопходност. Свако замисливо решење за косовски проблем ће вероватно имати помешане позитивне и негативне ефекте, посматрано из угла Републике Српске, Црне Горе, Албаније, Македоније, Србије, Санџака и Војводине.

(8) Проблем најбројнијих избеглица и интерно расељених лица у Европи може се видети у Србији; има Срба и Рома и других, који су узастопно протеривани у етничким чишћењима у Хрватској, Босни и на Косову. Решење за Косово мора да понуди могућност сваком ко је протеран са Косова (200.000 Срба и Рома) да се ако то жели врати у безбедан и одржив живот на Косову, без обзира на свој статус.

(9) Проблемски комплекс криминализоване економије, кријумчарења, илегалне трговине, продаје дроге и слично на Косову је раширенији по квадратном километру него игде у Европи. Какавгод био будући косовски статус, овај проблем је европски и мора да се реши - што ће бити теже постићи ако Косово постане потпуно независна држава уз право да одбије стране мисије на својој територији.

(10) Да би Косово стекло независност, оно мора да испуни не само посебне стандарде постављене од УНМИК-а, већ и традиционалне критеријуме за независност и суверенитет. Поред тога међународна заједница ће морати да расправи, без обзира на коначни статус, како да Србији и Црној Гори надокнади штету због наметнутог губитка своје територије, за коришћење зграда и територија за међународне мисије на Косову, укључујући и војну базу Бондстил после 1999, као и за десет година санкција против Србије која је погађала обичне људе, а не Милошевића и његову водећу елиту и, коначно, за разарања почињена бомбардовањем.

(11) Косово ће остати пробни случај филозофије и политичке воље Запада да спроведе оно што проповеда целом свету: људска права, заштита мањина, слобода кретања, једнакост, право на повратак, равноправност полова. С обзиром на

историју Косова, ово су посебно тешки проблеми у покрајини. У шездесетим годинама око 1/3 становништва били су Срби, данас их је остало мање од 5%. Ако у будућности Косово постане практично моноетничко, поверење у политику Запада у људским правима биће свуда поткопано, што ће у најмању руку бити превасходно случај као што је већ наведено, и са хуманитарним интервенцијама.

(12) Обични косовски Албанци су били под репресијом деценијама; када су САД, Европска унија и НАТО интервенисале на начин какав је био, они су то опажали да су ови, стајући на њихову страну, дали и имплицитно обећање за помоћ да њихови снови о независном Косову, коначно, постану јава. Њихове вође, од др Ругове у касним осамдесетим, до Рамуша Харадинаја донедавно, никад нису били оспоравани од западних дипломата кад су им говорили да је независно Косово једино решење. Зато ће било шта мање од тога изгледати неприхватљиво Албанцима с Косова; младо становништво, које никада није чуло ништа друго осим обећања о том сну, верује да се оно и остварује. Веома озбиљна дилема међународне заједнице је у томе да не постоји начин којим овај сан може да се оствари, а да се не изазову нови сукоби на Балкану и у широј међународној заједници. Нити се усуђују да прекрше оно што су косовски Албанци са доста разлога схватили као обећање.

2. Медији - сѝрашешка размаѝрања

Програм проалбанског лобија у Бриселу, Вашингтону, Њујорку и другим главним градовима Запада је на делу и у току већ деценијама. То је заступничка кампања, у којој независност Косова као једина алтернатива крвавим сукобима и нестабилности, постаје главна тема и води се уз помоћ добро уведених консултаната, ПР група, истраживачких тимова, лобиста, контаката са творцима политике и медија.

Борба да се косовско питање стави на дневни ред започета је од албанских лобиста још у време Титове комунистичке Југославије - много пре него је ико чуо за човека по имену Слободан Милошевић. Захтев за независност Косова била је дуга и стратешка политика албанске заједнице на Косову и у иностранству у време кад су српски политичари у Београду и у Приштини још увек били лојални "сну" о мултиетничкој Југославији, али нису били у стању да организују одговарајући противудар албанским националистичким и сепаратистичким тежњама.

Ова неравнотежа између Београда и косовских Албанаца (а касније и Хрвата и босанских муслимана), у средствима улаганим у заступничке кампање и лобистичке напоре, довела је до једностраног медијског рата у касним осамдесетим и раним деведесетим годинама. Неспособан, можда и незаинтересован да тражи савезнике и промотере у западним престоницама, званични Београд је изгубио медијски рат за контекст каснијих ратова између југословенских сукцесора, чак пре него што је први метак испален: српски захтеви су били занемаривани и од почетка приказивани у негативном светлу. Српска ствар, гледишта и жртве постали су "безвредни" у очима кључних западних политичких и медијских фактора.

Српска незадовољства западним аналитичарима и медијима одвела су их до медијске самоизолације, чак аутизма, нарочито у периоду деведесетих година, што је створило зачарани круг у коме су предрасуде међународних медија више доливале уље на ватру, него што су доприносиле праведном и дуготрајном решењу сукоба. Без обзира на комплексност сукоба, без обзира на чињеницу да су злочини чињени од свих страна и да је Ослободилачка војска Косова, водила жесток рат у коме су се зверства тешко могла избећи, косовски Албанци су једноставно били приказани само као "добри момци", а Срби само као "лоши".

Окончањем НАТО бомбардовања и повлачењем југословенске војске са Косова, српске могућности да "проузрокују штету" су ишчезле. Преостало ненаоружано српско становништво на Косову је потпало под штит НАТО трупа и истовремено постало жртва оркестриране кампање етничког чишћења: убијања српских сељака на пољима, пуцања на српску децу, киднаповања српских радника, бомбардовања српских кућа, терористичких напада на српске аутобусе, насилног преузимања власти над српским становима, уништавања српских манастира и гробаља.

Посматрачи, аналитичари, и неки од међународних организација и медија промовисали су став да је све то било свакако лоше, али и да је било: а) не тако лоше као што су била зверства почињена од српске стране; б) такво, да би међународна заједница требало да подучава албанске вође који су сви пристигли са ратишта и изгради односе поверења са њима и ц) потребно да зажмури, јер је то била једна разумљива, али ипак недопустива и жалосна, реакција на оно што им је било урађено од Београда.

Данас поновно, упркос смени режима у Београду и доласком реформиста на власт 2000. године, суштина приступа западних медија ситуацији на Косову остала је непромењена:

(1) Извештавање о насиљу над преосталих 100.000 Срба и писање о њиховој људској судбини на Косову остали су ретки. Слично се десило и са ситуацијом више од 200.000 Срба и других неалбанаца који су протерани у централну Србију и нису могли да се врате својим кућама.

(2) Уместо тога више простора се давало бирократским и оптимистичким јавним ставовима које је нудила администрација УН о "сталном напретку" у покрајини.

(3) Албанска насиља су оправдавана путем формулације да су у питању "осветнички напади".

(4) Етнички погроми су постали "унутаретнички сукоби".

(5) Део северног града Косовске Митровице - последња преостала градска четврт у којој још увек живе Срби на Косову - посматра се као кључна препрека стабилности, уместо праве препреке, а то је кампања антисрпског насиља широм целе покрајине.

(6) Оркестрирана кампања "етничког чишћења", како је адмирал НАТО Грегори Џонсон назвао тродневно антисрпско насиље у марту 2004. почело је накнадно да се тумачи као резултат "албанске фрустрације због изостајања напретка према независности".

(7) Остаје потпун неуспех да се објасни ко стоји иза антисрпских напада. Ако међународна заједница прихвата да је то била оркестрирана кампања насиља са укључених 52.000 извршилаца и учесника, морају постојати организатори. Ко су они, западни медији се никад нису ни упитали.

(8) Недостаје и објашњавање проблема у албанском друштву - од питања о организованом криминалу и препродаји дроге, до питања о етничкој нетрпељивости. Опасност да политичке и паравојне формације косовских Албанаца пренесу насиље у суседну јужну Србију и Македонију била је сасвим ретко испитивана.

(9) Неуспеси међународних администрација и миротвораца на Косову готово да и нису били тема анализе у академским круговима и водећим медијима.

(10) Подвлачење црте и вечно питање: "Да ли смо се за ово борили?" остало је практично невидљиво у већини извештаја западних медија.

Добар део овог медијског врћења у кругу о косовској стварности, су још један показатељ планиране и делотворне заступничке кампање проалбанских лобиста. Западни савезници, који су се залагали за бомбардовање, као средство за налажење решења и уложили толико престижа и новца у међународне мисије на Косову, видели су свој интерес у томе да: а) ова уопштена слика стања донекле потраје и б) да се у целини медијска кампања временом постепено смањује. И тако су друга питања и вруће теме, од 11. септембра до других бомбардовања, као и рат против тероризма, почели да привлаче медијску пажњу.

Ипак, албански лоби претрпео је удар због резултата председничких избора у Америци: Весли Кларк је изгубио трку за демократску номинацију, кандидатура Ричарда Холбрука за државног секретара у администрацији Џона Керија је пропала, наде Џорџа Сороша и "Олбрајтове групе" да постану кључни идеолози обновљених ставова Клинтонове политичке ере на Балкану, бедно су се угасиле.

С друге стране, проблем је остао: Београд нема делотворну стратегију јавних односа која би се супротставила овој импресивно организованој, добро подмазаној и плаћеној кампањи проалбанског лобија, нити може да прати проактивне медијске приступе који би његове објективне захтеве изнели на сто.

Чак ни београдски аналитичари нису сагласни да ли Србија има лоби у Вашингтону и Бриселу, а поготово да ли је тако нешто делотворно. Тако је Београд опет остао по страни у неравној борби медија. Међутим, пропуштање да се погледи Београда чују у медијима и међу истраживачким центрима и аналитичарима, могло би да одведе до решења које ће вероватно проузроковати незадовољство, промашаје и дуготрајну нестабилност у региону.

Неспорно је да је главни и основни проблем то што Београд нема јединствени концепт будућности Косова, а чини се да нема ни оног што би указало да поседује активну преговарачку стратегију на којој би засновао одговарајућу политику медија. Тек пре неколико дана проглашено је да таква јединствена стратегија треба да се развије; у време писања овог текста не знамо који су њени главни елементи.

3. Главни предуслови за одрживо решење косовских сукоба

У делу 1. скицирали смо четири главна критеријума (а-д) о ономе што би могло решити сукоб. Да се дође до прихватљивог решења у случају Косова, потребан је минимум професионалних принципа и обзира. Овај чланак нуди следеће:

1. *Решење мора бити прихватљиво, оштимално задовољавајуће за све стране унутар и око Косова.* Идеја да било ко може добити, или да ће му се дати све што зажели, мора се одбацити већ на почетку.

2. *Ниједно решење не може да буде намењено, оно мора да проистекне из договора свих релевантних страна.* Решити сукоб значи да стране добровољно прихватају да живе у новом поретку ствари. Према томе, било какав разговор о решењу коначног статуса изван широке преговарачке структуре - онога што ће свакако захтевати време - требало би избећи. Процес решавања, такође, не би требало да буде под притиском једне или одуговлачења с друге стране.

3. *За обе стране морају важити исти принципи.* Ако међународна заједница жели да поштује албански захтев да њима не влада Србија/Београд, мора се, такође, уважити да косовски Срби, који исто тако не желе да њима владају Албанци/Приштина, не треба да буду подвргнути том правилу. Ако се прихвати да Косово са својом већинском популацијом буде у саставу Србије, део Косова са већинском српском популацијом, такође, могао би да буде одвојен (не значи да је то идеално решење, али морало би да остане на столу). Или, ако се сматра да је Косово део историјске албанске државе Илирије и албански захтеви због тога важећи, онда би такође требало да се прихвати да је оно колевка српске православне цивилизације и да историјска, религиозна и друга значајна места морају да буду заштићена и да им се омогући да се развијају. Коначно, као што се Косову помаже у остваривању европских или међународних стандарда, то мора и Србији, и међународна заједница мора да и сама следи своје стандарде, а не да иде пречицама као што је то често чинила раније.

4. *Решење мора посебно да води рачуна о најслабијим странама односно мањинама на Косову, као и интересима Србије и Црне Горе као слабије стране и губитника у рату.* Решење за Косово, које награђује јачу страну, неће бити ништа дру-

го него рецепт за будућа историјска незадовољства и жељу за осветом.

5. *Решење не би смело да њодразумева колективнo кажњавање грађана за оно што су њочинили лидери.* Ниједан народ и ниједна индивидуа која није починила злочин не би смела бити жртва решења због тога што је решење засновано на историјском неслагању или на жељи за осветом с једне или више страна или пак са треће стране која у њему има политичке или економске интересе.

6. *Решење мора да буде неоспорно сагласно са међународним законом и са одговарајућим резолуцијама Савета безбедности, њособно 1244.* Решење за Косово не би требало да се темељи на изузетку и ризику тако да постане преседан за друге сличне сецесионистичке подухвате у свету.

7. *Решење мора да се усмери да буде компатибилно са психосоцијалним исцељењем.* Ниједно решење неће бити делотворно, ако стране наставе да се мрзе. На пример, кроз стварање Комисије за истину и помирење, разних видова изграђивања поверења и процеса помирења, као и едукације о миру и толеранцији, решење би тежило да гарантује спречавање будућих насиља, да понуди могућност за свакодневну сарадњу и тиме постепено промовише концепт грађанског друштва у коме етнички идентитети играју све мању улогу.

8. *Решење не може да се заснива или изнуди њомоћу арђумената да је што једино решење.* У име демократије и да би се обезбедило њено одржање, странама мора да се пружи могућност избора. У том смислу, били би ангажовани независни и непристрасни стручњаци из различитих култура у комисији која би имала задатак да сачини, рецимо пет општих модела за могућна решења. Њихов рад би био заснован на искуству и најбољим примерима решавања сличних конфликтних случајева у свету. Суштина је у томе да се увећа простор за креативно или реално решавање сукоба и да се подстакне шира дебата на Косову, Србији и Црној Гори, у читавом региону и у међународним организацијама о прихватљивим моделима. Било које решење које би ма која страна назвала јединим, не би било право решење, једноставно зато што за демократски етос није истинито и прихватљиво да постоји само један пут решавања проблема.

9. *Мора да се развије нека врста механизма са гаранцијом улогод.* Биће неопходно обезбедити да изабрани модел не може да се искључи од једне стране на било којој тачки. Могла

би, наравно, да се замисли нека врста продуженог (али различитог) присуства УН, ЕУ и ОЕБС-а, али и нека врста улоге Србије и Црне Горе, Албаније и Европске заједнице као држава гараната у сарадњи са Косовом, нешто слично споразуму о Кипру из 1960. године.

10. Прихватљиво решење треба да ослања на принцип да је коначно решење статуса Косова зависно од суштинског најрејка косовског друштва. Главно питање је какву би улогу имало Косово за своје становнике и суседе. Време политике самообмањивања као што је тврђење да ће независност - или пуко остајање под Београдом решити главне проблеме, већ припада прошлости. Питања суштине и квалитета морају да буду испред статуса у било којој преговарачкој ситуацији. Укратко, без решења од суштинског значаја - као што су безбедност, економски развој, смањење криминала, право на сигуран повратак, реформа образовног и судског система, толерантно изражавање идентитета за све, демократизација и људска права укључујући и права полова и право на рад и слободно изјашњавање без страха - ниједно правно решење за Косово неће бити прихватљиво или срећно за тамошње житеље у региону.

11. Свако решење ће захтевати да међународна заједница буде на нивоу својих одговорности не мањој од оне по Резолуцији 1244. СБ УН. Она се мора припремити да остане ангажована на овом послу и то на различите начине годинама, ако не и у декадама које долазе.

4. Српска виђења ситуације

Чак ни најтврђи албански лобисти не поричу значај који Косово има у срцима и мислима Срба. На Косову се налази културно, религијско и национално благо српског народа. Оно је дом 300.000 Срба - тренутно на Косову или расељених од 1999, да се не помињу стотине хиљада који су напустили покрајину из економских или других разлика у претходним декадама. Неких 1.300 манастира, цркава и других религијских објеката сведочи о богатству српског присуства у покрајини.

Постоји, међутим, покушај проалбанских лобиста да те чињенице прикажу као једноставно "косовски мит" кога би Срби морали да се ослободе ако желе да су "ближе Европи". Полујавне организације, као што су Међународна кризна група и новорођени балкански специјалисти поручују Србима: напустите Косово као што су Французи напустили Алжир, напу-

стите Косово као што су Руси напустили Украјину, продајте Косово или ћете бити у неприлици.

Они често нуде опасно погрешну дилему: "*Косово или Европa*: Срби, узмите једно, јер не можете добити обоје!"

У данашњој Србији овакви аргументи су добродошли у безначајном делићу становништва, неколико невладиних организација финансираних са Запада, као и неколико медијских издања и политичких кругова изван парламента. Ниједна једина парламентарна партија у Србији - од оних које су виђене као "прозападни реформатори", до оних које се посматрају као "конзервативни националисти" - нису спремне да прихвате "независност" Косова како тврде косовски Албанци и њихови лобисти.

Бреме ратова из деведесетих је још увек веома велико за Србе: већина крајинских Срба је избегла из Хрватске, Република Српска је међународни протекторат у коме су изабрани представници народа под сталном претњом да ће бити смањени од свемогућег међународног представника у Сарајеву: скоро сви српски ратни лидери из деведесетих су изручени Суду за ратне злочине у Хагу; избегличке жртве не смањују се испод пола милиона људи чак ни у деценији после завршетка босанско/хрватских ратова и шест година после бомбардовања.

Национална фрустрација је заиста веома присутна. Ово је рањено друштво. Многи се осећају колективно кажњеним, упркос сталној реторици о индивидуалној одговорности која се приказује у Хагу. Српско становништво још увек осећа разорену економију и друштвену структуру због неодговорне унутрашње политике, али исто тако и читаве деценије међународних санкција и бомбардовања.

Штавише, Срби истичу да су једини из бивше Југославије који су збацили своје "лоше вође", док друге републике то никад нису ни покушале. Изручење Милошевића Хагу никад није било награђено ни похваљено.

Реформе и испуњење услова Запада

Резултати са којима су се Срби суочили од доласка реформиста на власт осећају се више као штапови него као шаргарепе. Иако је Србија чврсто за Европску заједницу, усваја европске законе и стандарде, дословно испуњава линију ММФ и Светске банке које захтевају отварање економије и либера-

лизацију тржишта - она се суочава са чињеницом да њене фабрике странци купују по најнижим ценама, дакле са оним што се доживљава као свесна политика срачуната да је баца на колена.

Поред тога, Србија је испунила све безбедносне услове постављене од стране Запада:

- (1) Поштовала је услове повлачења 1999. и Кумановски споразум до потпуног испуњења;
- (2) Показала је уздржаност и широко сарађивала са НАТО-ом у управљању албанским устанком на југу Србије 2000-2001. године;
- (3) Имала је умерену улогу у марту 2004, када је спречила ширење косовског насиља на друге делове Србије, а премијер Војислав Коштуница је предводио демонстрације против насиља у Београду;
- (4) Похваљена је од западних дипломата за управљање интернетничким сукобима у јужној Србији и у северној покрајини Војводини у јесен 2004. године;
- (5) Реформисала је своју одбрамбену и полицијску структуру у складу с Партнерством за мир и ОЕБС-овим стандардима.

Насупрот томе, међународна заједница није одржала обећање од 1999: није било правог разоружања ОВК и КЗК, нити повратка избеглица и расељених лица, ни праве сигурности за мањине на Косову, нити надокнаде за уништену својину. Сви шефови администрације УНМИК-а од Бернарда Кушнера до Сорен Јесен-Петерсена доживљавају се као изразито проалбански.

Заиста, на Косову, драматична ситуација Срба се прима са већом пажњом само кад више нико не може да се претвара да је слеп, као са насиљем у марту 2004. Међутим, чак и тада се настављала политика да се Косово стави на "дневни ред за независност", пре него што се покушало да се нађе компромисно решење које би могло да задовољи све стране и створило стабилност и просперитет за цео регион.

Независност можда - али где је ту логика?

Овај "дневни ред за независност" се све отвореније истура од организација блиских владама и неких западних званичника. Разговори о независном Косову као о једином могућем решењу су, међутим, велики парадокс и пример недостатка

принципијелне, доследне политике међународне заједнице. Ево неких од разлога:

(1) *Република Српска* - Ентитет босанских Срба од 1995. по Дејтонском споразуму има исти број становника као покрајина Косово, између 1,5 и 2 милиона људи. То је такође протекторат са истом врстом НАТО снага на својој територији као Косово. Има веома сличну структуру становништва као и Косово - неких 90% припада једној етничкој заједници. Стратешки њена популација босанских Срба има исте тежње као и косовски Албанци: да постану независни.

Ипак, у Републици Српској међународна заједница уклања све симболе и структуре државности: од закона до механизма полиције и војске, Република Српска је, у ствари, у процесу кретања - можда присилно - ка јединственијој Босни. Све ово упркос жељи њеног становништва, али ради сигурности и регионалних и европских интеграција, мултиетничности и стабилности.

На Косову, та иста међународна заједница ради управо обратно: гради државу из почетка, крчећи пут разбијању једне земље и третирајући Косово као "независну државу у настанку". Стварају се државне и владајуће структуре са министрима и председником. Какву разлику може да направи 100 километара (удаљеност од Републике Српске до Косова)! Читав нови свет пун принципа, стандарда и директива са једним очигледним циљем: да Срби изгубе и Републику Српску и Косово. Грубо речено, 0:2 је резултат игре, један лак начин одношења победе против Србије на коленима и против још беспомоћније мањине на Косову. Упркос страху Београда да говори отворено о повезаности Републике Српске и Косова (и пре 1995. Хрватске Крајине), такав исход лако може да постане експлозивна направа за декаду која долази.

(2) *Разбијање већине мултиетничких друштва?* Управо кад је Запад јурнуо у разбијање раније мултиетничке Југославије на почетку деведесетих, то је могла бити и журба за разбијањем Србије, најизразитије мултиетничке земље у претходној Југославији. Какав пример ова врста политике пружа мултиетничности на Балкану: за муслиманима насељену санџачку област, за Албанцима насељен јужни део Србије, за Србима насељен источни део Црне Горе, за Албанцима насељену западну Македонију, за Србима насељену источну Славонију, за Мађарима насељени север војвођанске покрајине? У даљој

перспективи неко може да се пита: Како је било могућно да гдегод је међународна заједница интервенисала у сукобима, тамо је мање мултиетничности него пре рата? Како се догодило да они који управљају свеобухватном глобализацијом света, где сви постајемо помешани, упорно следе цивилизацијски регресивни и националистички модел једне нације у једној држави?

(3) *Зашто нове границе на путу евројске интеграције?* Ако је цела Југоисточна Европа на путу ка европској интеграцији и уједињеној Европи, у којој границе више неће "бити важне", ако је то процес који треба да се заврши у декадама које долазе, зашто стварати нове границе око нове друге албанске државе у Европи? Зашто су нове границе, по тако високој цени неопходне, ако ће бити срушене за коју годину? Где је логика европске интеграције у независности Косова?

(4) *Изузимање ће појкојати међународно право.* Признавање независности Косова без потврде Савета безбедности УН - где су Русија и Кина намерне да зауставе такав исход због Чеченије, Тајвана и Тибета - као и без Београда (како МКГ предлаже), сигурно ће задати још један тежак ударац међународном праву и светском систему, створити озбиљне негативне преседане и погоршати међународне односе.

(5) *Бомбардовање за независност и моноетничност.* Утемељена на искуству од 1999, независност Косова веома личи на пре или касније моноетничко, албанско Косово. То ће бити друга албанска држава у Европи. Као таква, она би потпуно поткопала аргументе оних који су помагали бомбардовање 1999, у име "мултиетничности" у покрајини. Бомбардовање 1999. ће се историјски сматрати као бомбашка кампања за независност Косова која је светлосним годинама удаљена од прокламованих циљева "хуманитарне интервенције".

(6) *Помањање неким мањинама да добију независност.* Међународна заједница је прихватила независност за Хрвате и Хрватску који су се одвојили од Југославије, али не и за Србе из Хрватске, стављајући се на страну већине у Хрватској. Тако је косовско-албански аргумент да је тамо било и сувише историјске и савремене репресије да би се могло заједнички живети важио на Косову, али не и у Хрватској, где је историјска репресија над Србима много гора јер је 250.000 легитимних хрватских грађана Срба етнички очишћено 1995. и они више нису могли, да се врате, осим малих изузетака, својим домовима.

5. Арџументи за брзу и ѿошћуну независности нису уверљиви.

Док Међународна кризна група, и друге проалбанске групе тврде да је независност Косова средство или потреба да би се избегао други "март 2004" и општи хаос, противаргумент би био овај: зар не би грађење потпуне независности Косова било награда за године политике етнонационализма и етничког чишћења од стране албанских екстремиста? Зар то не би значило награђивање насиља ОВК и кажњавање највећег ненасилног покрета у бившој Југославији - косовских Албанаца пре него што је ОВК постала доминантна снага? Зар то не би значило награђивање две агресије које су првенствено биле подстакнуте факторима са Косова, наиме онима на југу Србије и онима у осмомесечном рату у Македонији?

Кад хашки оптуженик за ратне злочине и сада бивши премијер Косова Рамуш Харадинај обећа да ће "на независном Косову српска ситуација бити боља", да ли је он једноставно упутио упозоравајућу поруку: дајте нам независност или ће Срби наставити да се суочавају са насиљем, застрашивањем и животом у гету? Албански политичари не би требало да буду награђени за овакве ставове. Сви механизми који су потребни већинском албанском вођству да би заштитило мањине већ данас постоје. Косовским Албанцима не треба пуна независност да би почели с поштовањем људског достојанства и људских права.

Да ли би независност Косова била имплицитна награда за његово осиромашено становништво или пак, за моћне криминалне групе којима треба политичка подршка да би контролисале проституцију, оружје, дрогу, трговину људима? По процени УН, са стопом незапослености од 60-70%, чак 90% у неким областима, са енергетском кризом, економском зависношћу и стагнацијом, са готово никаквом сигурношћу за мањине, које није било са 17.000 НАТО војника - шта се може замислити као стварни приоритет за косовско становништво, изнад елитистичке мантре да ће све бити решено оног дана кад настане независна држава Косово?

Да ли би независно Косово значило истински дугорочно и праведно решење, или само једну излазну стратегију за међународну заједницу која изгледа да се боји албанских екстремиста и насиља? Да ли би то вредело тако мало да би било само

рецепт за ново насиље за генерацију или две унапред, које би избило разочарењем независношћу на албанској страни и траумама и понижењем на српској (и других мањина)? Не кажемо да ће то дословно бити случај, ми кажемо да тренутна и потпуна независност није ни издалека неспорна као што би неки желели да верујемо. Ми кажемо да то не може да буде средство да би се постигли они квалитети које је већ било могуће остварити за шест година под заштитом и другим изузетно повољним условима.

Ако неко не може да замисли Албанце како раде у мултиетничким јавним институцијама са својим колегама из централне Србије и Црне Горе, како би ови исти Албанци могли да раде заједно са Србима на мултиетничком Косову? Како би ти Албанци могли да у будућности раде са другим европским колегама? Погледајмо Босну и Херцеговину где Срби, Муслимани и Хрвати раде заједно у полицији, царини и амбасадама у иностранству. Вероватно да они то не воле, али их је међународна заједница натерала да раде заједно и не постоји разлог зашто они то исто не би урадили са косовским Албанцима у Србији и Црној Гори.

Ако косовски Албанци нису спремни да разговарају о компромису већ само инсистирају на пуној независности ("условној" или не) где је онда преговарачки процес? О чему ће Београд и Приштина преговарати? Коју врсту осећања, толеранције и обећања би то имало за будућност региона?

Да ли су косовски Албанци спремни на дијалог о битним питањима од људског интереса или само о статусу и границама? И која би средства УН и други међународни фактори имали или већ припремили да примене ако лидери косовских Албанаца објаве да је потпуна независност "једино решење"? У тренутку док ово пишемо, нема ниједног албанског политичара на Косову који би могао да каже да модели, који би садржали мање од пуне независности, заслужују да се о њима расправља.

Ако елита косовских Албанаца није спремна да дели суверенитет са Београдом, како би онда могла да једног дана дели суверенитет у Европској заједници? Зашто им је потребан пуни суверенитет, ако ће морати да га деле за коју годину? Да ли су они спремни на поделу суверенитета и мултилатерализам, или је њихова наводна жеља да се придруже ЕУ само конвенционална реторика?

Многи медији и проалбански лобисти обично преносе слику о београдским лидерима као тврдоглавим и нефлексибилним људима који одуговлаче решење косовског питања. Чињеница је, међутим, да су лидери у Београду јасно и јавно признали да Косово не треба да се врати на ситуацију пре 1999. и да би решење требало да буде између високе аутономије и независности. Крајем марта 2005, председник Владе, Мирољуб Лабус представио је поделу Косова на два ентитета и додао да би "у том случају могла да постоји пуна комуникација Србије са српским ентитетом". Годинама је бивши председник и писац Добрица Ћосић - често именован као патриот и националиста од стране Запада - заступао такву поделу.

Укратко, Албанци - добитници у рату - монотono понављају исту ствар деценијама, док српска страна - губитници у рату - мењају ставове и погледе у сагласности са променама на лицу места.

Проалбански лобисти, као Ричард Холбрук и други, првенствено амерички политичари и лобисти, често користе аргумент о Србији, као "традиционалном руском савезнику", тражећи да се Запад стави на страну српских противника. Ова "метафора Русије" мора да се одбаци. Србија заиста поштује Русију у односу на историјске, религијске и словенске везе, али Србија је далеко од Русије и кажњавање Србије не значи кажњавање Русије.

Коначно, покушаји да се призна независност Косова са муслиманском већином да би се успоставила равнотежа са агресивном политиком према исламском свету на Средњем истоку, требало би да се одбаце, без обзира колико она изгледа ла прикладна геостратешким аналитичарима у Вашингтону.

Напомена:

наставак у следећем броју часописа "Национални интерес".

УДК : 316.42
Примљено:
15. 03. 2005.
Прихваћено:
15. 06. 2005.
Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST
Година I, vol=1
Бр. 1 / 2005.
стр. 149-170

*Џејмс К. Бенет**

УМРЕЖАВАЊЕ ДРЖАВА-НАЦИЈА Долазећи инфонационални поредак

*О цивилним друштвима
и слободним тржиштима*

У корену цивилног друштва је појединац. Људи који себе дефинишу као припаднике колективних ентитета, било породица, религија, расних или етничких група, политичких покрета, или чак корпорација, не могу бити основа цивилног друштва. Друштва која смештају појединца под сталну дисциплину наслеђених или додељених колективитета, и које их трајно везују у такве, остају заглибљени у породични фаворитизам, етничко, расно или верско трвење, или "другарски капитализам" који је венчао економије Источне Азије и Латинске Америке.

Демократија и слободна тржишта су дејства јаког цивилног друштва и јаке грађанске државе, не њихови узроци. Током прошлог века, било је скретања пажње на површинску механику демократије, на "бројање носева" уместо на корене феномена. Било је јасно да друштво које је развило снажне мреже асоцијативних својстава цивилног друштва, такође развија средства изражавања интереса друштва према држави. Управо је потреба за ефикасним начинима тог изражавања уздигла изворне механизме владе које ми данас називамо демократијом. Касније су се интелектуалци у друштвима која нису имала јако цивилно друштво (посебно пререволюционарна Француска) угледали на друштва која их имају (посебно Енглеска) и покушали да дестилују и извуку теоретски нацрт, хватајући су-

* Анђажован је на пољу инвернеј трансакција, повремено сарадник Хадсон институција, и оснивач и председник Института "Англосфера". Његова књига, "The Anglosphere Challenge" (Rowman & Littlefield) штампана је у пролеће 2004.

штину тог искуства. Они су ово називали демократијом, али су затим пажњу усредсредили на свој модел (и његова погрешна тумачења) уместо на суштину онога чему су се заправо дивили.

Јака грађанска држава Енглеске имала је своје корене у локалним изразима цивилног друштва, процес у који је свакако добро укорењен, почевши од XIV века. Они укључују *grand* и *petit* системе пороте, избор разних градских већника и осталих локалних званичника и квазизваничну улогу многих институција цивилног друштва. Бирање чланова Доњег дома британског парламента је био један од многих механизма којима су локалне власти давале или ускраћивале, свој пристанак држави.

Лекција енглеске историје понављана је више пута све до данас, укључујући и савремена збивања у Тајвану и Јужној Кореји. Кад грађанско друштво достигне одређен ниво комплексности, израња демократија. Без грађанског друштва увођење процедура, ритуала и чак институција демократије резултира само у успостављању још једног простора за плен око кога би се породице и групе бориле на уштрб остатка друштва. Демократски механизми не стварају грађанско друштво више него што влажне улице изазивају кишу.

Слично томе, тржишна економија је више него одсуство социјализма или јаке владе. То је економски израз јаког цивилног друштва, као што је суштинска (пре него формална) демократија политички израз грађанског друштва и цивилне државе. Предузетништво у пословању користи и захтева исте таленте и често исте мотиве који суделују при оснивању цркве, непрофитне организације, или политичке странке. Друштво које је способно да створи предузетничке послове, тежи да створи и друге видове организација. Често исте особе покрећу више од разних видова тих организација на различитим ступњевима свог живота. Тржишна економија, такође, захтева грађанско друштво са општим прихватањем заједничког оквира закона, пракси и начина. Без општег прихватања поштенословања, споразума о томе шта пристојно пословање значи и без судског система који може да разрешује и спроводи разрешење спорова, истинска тржишна економија не може да постоји - као што процеси у постсовјетској сфери показују.

Ова схватања имају огромне импликације за данашњицу. Брзо стварање, размештање и финансирање предузећа, попут оних у Силиконској долини, је инхерентна особина јаког цивилног друштва. Значајна улога ванкомпанијских организаци-

ја (као што су професионална и индустријска друштва и неформалне мреже зналаца) у Силиконској долини, такође сугеришу да је такво предузетништво феномен јаког грађанског друштва. Веома је могућно да ће изуми који су се умножили текућом информатичком револуцијом - укључујући Интернет, комуникационе сателите и каблове са оптичким влакном високе пропусне моћи - покренути иновације у другим научно утемељеним револуцијама.

У сваком случају, нове технологије су ојачале грађанске државе и друштва, чинећи их још конкурентнијим наспрам онога што би могло да се назове "економска држава", односно централизована држава-нација у којој влада црпи свој *raison d'être* из руковођења трансфером или добицима између генерација, класа и региона. Проблем за економске државе, попут Француске, јесте у томе што при успону креативности и ризика, успостављени систем социјалних, економских и политичких институција касни са својим растом.

У корумпираним и недемократским земљама са slabим грађанским друштвом, породичне мреже дозвољавају предузетницима да заобилазе разлике - али само до одређене границе. Не могу се са лакоћом ширити више од тога. У јачим грађанским друштвима, као што је Немачка, која имају карактеристике високог поверења, али им мањка отвореност и флексибилност у политичким и друштвеним системима, ризици почињу да делују, али могу да се зауставе пред бирократским баријерама. Постоји француска Силиконска долина, али она не лежи ни у једном од технолошких центара које је француска држава планирала. Она се раширила од Довера до Лондона, где су се стотине хиљада младих Француза преселили да би следили своје снове, без високих пореза и друштвених терета Континента.

Слабљење и пад економске државе

Државе са jakim регулаторним и пореским теретима данас су под великим притиском, пошто увиђају да их други претичу. Ерозија монопола економске државе на већини поља људских делатности, уочљива је у смањивању трансакцијских трошкова за интернационалне финансијске активности већ у шездесетим годинама, што је дозвољавало великим корпорацијама и банкама да искориставају смањени порез и регулаторна растерећења пореских уточишта, као што су Холандски

Антили. Корпорације су постале софистиковани потрошачи "суверених услуга".

Током протекле три деценије, ови трендови су енормно убрзани, док је распад старих европских империја рађао нове суверене ентитете. Повећање броја давалаца услуга, комбинован са падајућим ценама приступа учинио је услуге суверенитета (инкорпорација, регистрација бродова, држављанство, резиденцијалне дозволе, итд) високо конкурентним тржишним подручјем. Све док еволуција производи још више суверених држава, а Интернет снижава цене приступа услугама на минимум, од овог тржишта се може очекивати да ће цветати. Тржиште за услуге суверенитета је показало велику ценовну еластичност: корисници "оф-шор" рачуна, корпорације-шкољке и труст-механизми се размножавају, док трансакционе цене услуга опадају.

Замислите могућност продаје производа на Интернету, и опадање модела корпорацијског запошљавања (виђен у отпуштању, раслојавању и у порасту контрактора и предузимача "слободног агента"). Приватне Интернет валуте засноване на јакој енкрипцији (сајбер-новац) ускоро ће омогућити платне механизме који се не региструју у главним кућама одобравања и тиме ће бити онемогућена моћ законског кажњавања. Већи део тренутне економске активности у долазећој ери ће пролазити (и већ је прошао) изван граница стриктно националне зоне. Чак и најјаче националне државе схватају да је немогуће да подешавају валуту или каматне стопе без реферирања на светско тржиште.

Економска држава не може да рачуна на принудна решења да би се супротставила овом тренду. Она не може да опорезује оно што не може да види. Један од производа јефтиног, свеprisутног компјутеризовања је била растућа, светска доступност моћних програма за унос података на личним рачунарима. Са таквим програмима, појединци и компаније могу да комуницирају и тргују избегавајући расположиве могућности влада да их пресрећу или чак, ако се предузму одговарајуће мере, уопште буду обавештене да трансакција постоји. Државе које се нереално држе модела прошлости, схватиће да им економије постају попут оне у Италији, где се сматра да је велики део БНД-а (отприлике преко 50%) изван регистара и ван вида (и домаћаја) државе. Све ово постаје зачарани круг, пошто опадајуће наплате присиљавају државу да прекида са услугама, или да подиже стопе онима који још увек плаћају порезе -

обично обоје одједном. Прекидање са услугама изазива пореске обвезнике да процењују своје односе са владом, а подизање пореских стопа изазива још више пореских обвезника да избегавају плаћање пореза. Оба процеса даље смањују способност државе да управља токовима прихода које је раније уживала.

Смањење процента БНД-а ефективно доступног пореским властима, убрзаће постојећи тренд опадања економских држава. Прихватљивост економске државе је заснована на њеној способности да преноси ресурсе са једног сектора друштва ка другом. Такве државе ће бити подвргнуте већим изазовима опстанка, док ће њихове способности подизања богатства опадати, а социјални уговори које подржавају све више слабити. "Плати-у-ходу" услуге, као што је социјално осигурање у Сједињеним Америчким Државама, биће стављене под растући фискални притисак.

Неки политичари верују да ће усељавање довољно младе радне снаге учинити смањивање беневфита пензионисане генерације непотребним. Ово садржи прећутну претпоставку: да ће млади имигранти, често сиромашнији и из различитих култура, осећати довољну солидарност са пензионисанима прихватајући да подржавају неопходне високе нивое опорезивања. Али, без асимилације, ово је неизвесна перспектива.

Опадање економске државе ће углавном бити тиха и постепена ствар, преображај сачињен од многих индивидуалних одлука које ће, кад се узму заједно и увећане техничким средствима као што су ваздушна путовања великом брзином и сателитске комуникације, имати кумулативан ефекат. Канадски директор ће се можда запослити у САД зато што је тамо терет пореске стопе много нижи. Континентални Европљани ће се можда преселити у Лондон да оснују компанију како би избегли регулаторни "социјални терет" у Немачкој и Француској. И фирме би могле да преместе развијање софтвера у Индију, где радници добро говоре енглески, а трошковно су конкуритивни. Такве су врсте индивидуалних одлука које ће обележити свет сутрашњице.

Шта нас чека?

Група људи, који себе описују као "криптоанархисти", тврди да ће раст расположивих кибернетских просторних трансакција изнад способности државе да надгледа или контролише, разорити способност самоодржања државе. Они ко-

ји приступају овој школи мишљења предвиђају еру суштински хаотичне друштвене организације, у којој тржишни облици владају у економским, али и у другим односима.

Иако многе појединачне премисе овог аргумента имају извесну валидност, резултати неће бити екстремни као што се сматрало. Уместо окончавања државе, вероватније је да ће ове промене суштински трансформисати њену природу. Већина држава ће се или прилагодити тим променама, опасти у богатству и важности или ће се, у екстремним случајевима, распасти. Трајуће технолошке револуције значе да ће државе све више зависити од свесне спремности за кохезију. Успешне државе ће вероватно имати једну или више следећих одлика:

- *Мале популације са релативно зајвореним географским положајем.* Консензус и кохерентност се лакше постижу међу ограниченим бројем људи у територијално компактним подручјима. Ово ће ићи у прилог малим јурисдикцијама које иду од карипских острвских држава до онога што Кеничи Охмае назива "државама-регионима". Јурисдикције шире од тих ће вероватно бити структурисане као федерације грађанских држава.
- *Етничка или религијска хомогеност.* Религиозне или етничке везе стварају снажну основу за кохезију. Израелци трпе неуобичајене фискалне и регулаторне интервенције своје државе, јер напуштање Израела значи напуштање заједнице која подржава њихов идентитет.
- *Видљиви успех.* Сингапурци трпе своју наметљиву владу, чак и кад један део има идеолошке, етничке или религиозне разлоге да то не чини, јер је донела видљив просперитет и безбедност читавом становништву током њихових живота.
- *Тржишно уређене економије са моћућношћу индивидуалног предузетништва.* Грађани ће толерисати државне интервенције у тржишној економији све док нису видно штодљиве, оставиће држави простора за предузетништво, и дозволиће држави да разумније изводи услуге које народ захтева. Грађани су остали у социјалним демократијама са државно заштићеним корпорацијама и тешким порезима и регулативама, али масовно настоје да утекну од државно-социјалистичког режима кадгод је то могуће. Швеђани су увек били слободни да напусте своју земљу, док људи из Источне Не-

мачке нису. Ови, други су избегли у великом броју кад се указала прилика (до крајњег пада њихове државе), док је релативно мало Швеђана отишло у избеглиштво.

- *Мале транзакционе цене одласка.* Далеко је лакше одржавати кохезију ако је незадовољним особама дозвољено, или су чак охрабриване да оду, уместо да се суоче са тешким казнама ако то ураде. Излазне таксе су знак губитничке државе. Совјетски Савез је с правом осуђиван због тога, а САД би требало да поново размотре своје планове да следе исти пут. Много незадовољних ће отићи, а више од неколицине ће одлучити да се врати. Пошто се буду вратили, биће мање изоловани. Чак би и трајни изгнаници требало да буду охрабривани да одржавају породичне и друштвене везе са отаџбином. Изгнаници могу да обављају корисне пословне и политичке контакте чак и кад не плаћају порезе.
- *Домаћа база за дијаспору.* Дијаспора пружа окружење за корисне комерцијалне везе широм света. Имати чак малену територију са обележјима суверености (као могућност издавања пасоша) чини живот знатно лакшим за људе у дијаспори. Интернет олакшава личне везе и континуални приступ домаћој култури појединца.
- *Одржавање интернационалних асоцијација да би се остварила безбедност, економске и кооперативне везе које су раније уживале само велике државе.* Исланд одржава јединствену културу и језик у успешном грађанском друштву са популацијом од само 270.000 људи. Као таква, изгледа попут рекламе за способности за живот веома малих држава. Није уопште јасно, међутим, да ли би била просперитетна, безбедна и независна, да није њеног чланства у НАТО-у, Европској економској области и Нордијском савету.
- *Позитивни самоафирмишући идентитети.* Многе митске приповеди обојене су верским националним и етничким идентитетом. Израел има једноставну и ефикасну причу дату у реченицама као што су: "Чуј, о Израеле, Господ твој Бог, Он је Тај", и "Ништа више". Политичким ентитетима који немају етничку или религиозну кохезију потребна је суптилна и једнако примамљива приповест. Нације које изгубе способност да одржавају позитивну нарацију, с друге стране, губе ко-

херентност и идентитет, и тиме добровољну подршку грађана. У новом окружењу, такве нације ће увидети да је тешко одржавати економске основе, спроводити регулативу, или бранити своје грађане.

У савременом свету, доминираће грађанске државе које су способне да стварају суштински добровољно пристајање од стране својих популација. Темељне вредности које грађанске државе обезбеђују грађанима - принципи, идентитет и осећај заједништва - јесу фундаментално неописљиве ствари које, за разлику од економских аспеката суверенитета, не могу поста-ти роба на светској пијаци.

Такве цивилне државе вероватно неће бити способне (или неће желети) да оснују или одржавају организације великих подручја са уско интегрисаним популацијама које генеришу консензус за плаћање и расподелу државно обезбеђених и државно посредованих бенефиција које троше високе (33 до 60 процената) НДП-а. Смањивање, децентрализација и у неким случајевима уништење економских држава, ојачаће грађанске државе подстицањем и тражењем новијих, флексибилнијих и мање централизованих механизма који омогућују активности великих размера.

Да ли економска подручја великих размера, попут ЕУ, нуде потенцијално решење непогодности економске државе? До мере у којој се такве уније концентришу на позитивна постигнућа одговор је изричито да. ЕУ је имала успеха у промовисању слободног кретања људи, капитала и идеја кроз своје унутарње подручје, олакшавајући сарадњу у подручјима где тежње становништва дозвољавају већу сарадњу између сличних култура. Унија која би тражила да створи заједнички економски, информатички, и животни простор за грађане припаднике нација-чланица, могла би да буде од користи.

Али, када је ЕУ почела да диктира социјалну политику својих држава-чланица, настојећи (донекле успешно) да релоцира извршну моћ са националних тела под демократским надзором ка ненадзираним телима Уније дајући велике међу-регионалне новчане помоћи да би се куповала сагласност, то не само да није било позитивно решење, већ постаје нови тип проблема по себи. ЕУ је за интернационалне кооперативне организације постала оно што је економска држава била за државу-нацију. Покушавајући да постане економска држава на широј скали, ЕУ је увећала бирократију, планирање одозго на доле и интервенционизам.

При том је, заменила неке од баријера којима су мале државе покушавале да се изолују од економске стварности, новим, општим мерама још скривенијих нетржишних баријера, нарочито у области ригидних и скувих стандарда, као и програма новчане помоћи који на крају крајева имају узалудан учинак у светској економији. Покушавајући да одржи већ пренапрегнута овлашћења и политички и социјални модел заснован на ономе што се зове *dirigisme*, ЕУ ће се наћи под повећаним притиском у долазећој декади управо због ових структурних слабости, погоршавајући растућу демографску кризу.

Усион Комонвелѝа мреже

У расправама о светским променама и њиховим ефектима, чини се да су произашле две школе мишљења. Једна је суморна и апокалиптична визија мноштва малих, суштински неповезаних државица ангажованих у наизменичним сукобима и конфронтацијама ниског нивоа, што подсећа на Хобсов "рат свих против свију". То је визија неколико богатих Сингапура и много сиромашних, конфликтима раздираних Косова. Ова визија се огледа у политичким делима као што су *Долазећа анархија* Роберта Д. Каплана, и у замишљеним световима футуристичке фикције као што је *Дијамантско доба* Нила Стивенсона.

Друга би могла да се опише као "Један свет путем Интернета", визија повећане комуникације (са енглеским као универзалним језиком), кооперацијом у свим правцима и умрежавањем у светским размерама. Његове присталице као што су сајберфутуристи из часописа *Wired*, замишљају да ће смањењем трошкова трансакције кооперације на уједначени ниво широм света, то омогућити било којој особи, да сарађује са било којом другом особом, гдегод се она налазила.

У неким верзијама, мање футуристички и мање либертерски, али типичније за хегелијанско-кантовске интернационалисте, то води до визије светског руковођења и до ширења интеграције у регионалне транснационалне организације, као што су Европска Унија и НАФТА, упоредо са једнонаменским структурама на светском нивоу, као што је Светска трговинска организација, које на исходишту израњају у модус светског руковођења.

Ако прва визија води до неколико Сингапура и много Косова, друга ће, сматра се, изродити мултикултуралну "Златну еру", над којом добронамерно председавају просвећене Ује-

дињене нације и њени унутарњи органи¹. Ниједна визија вероватно неће бити потпуно реализована. Слом старих структура не мора, и вероватно се неће у бескрај настављати. Ако би требало да опстане, постојећа подела националних заједница би резултирала у неразлучивој и искљученом мноштву све мањих држава-нација или, поштеније речено, племенских држава. Растакање СССР-а и СФРЈ показује каква људска цена таквих процеса може да буде.

Слично томе, постоји битна граница у изгледима било које форме универзалног или глобалног руковођења у блиској будућности. Треба само погледати на неефикасност Уједињених нација у суочавању са многим глобалним проблемима, да би се схватиле границе овог приступа.

Између старе заједнице која означава границе олакшане сарадње, посебно државе-нације, и удаљене (и можда химерички) бљештаве визије универзалне цивилизације, мора се уметнути средишњи облик: група сличних, али не идентичних, друштава, која деле много заједничких особености, а у оквиру којих друштвена сарадња значи значајно ниже трошкове трансакције него без тог друштвеног оквира. Овај настајући ентитет је умрежена цивилизација - нова цивилизацијска форма која су мреже омогућиле да постоји.

Узмите у обзир видљиве ефекте тренутне фазе научно технолошких револуција: Интернет, комуникациони сателит и оптички кабл високе пропусне моћи, брз, јефтин интерконтинентални ваздушни превоз и све остало. Чак и данас, ова средства су довела географски удаљена подручја у непосредну блискост за различите сврхе. Убрзање текућих технолошких и економских трендова ће учинити ову "удаљену близину" чак још значајнијом. Сарадња у свим подручјима - економској, образовној, политичкој - постаје релативно лакша са даљине. Али, како старе природне баријере трговини и комуникацији - планински венци, пространи океани и остале природне баријере више не морају да буду границе, следећи најзначајнији ред препрека остаје - разлике у језицима, обичајима, правним си-

1 Универталисти се деле на оптимистичније либертерске интернационалисте - као што је Волтер Ристон или Кеничи Охмае, који виде глобализацију " *tous azimuts*" као неизбежни производ социјалне еволуције - и на оне који виде овај свет као циљ који треба да се наметне. Ови потоњи (укључујући већину проевропских теоретичара, као што је Чарлс Купчан, Вил Хатон и Јирген Хабермас) су категоризовани као *транснационални прогресисти* од стране научника Хадсон института Дона Фонтеа.

стемима, религији, и другим значајним вредностима, и нарочито у друштвеном одношењу, попут поверења.

Мрежна цивилизација је примарно повезана линијама културне блискости: група нација које деле језик, обичаје, правне системе, религије и друге значајне вредности и, најспецифичније, карактеристике узајамног поверења. Понекад се тврдило да ће глобално усвајање енглеског језика укинути трансакционе трошкове сарадње међу цивилизацијама, или ће то учинити аутоматски превод. Иако су оба феномена реална, мало је вероватно да ће имати очекивани ефекат, јер је управо неизрецива мрежа претпоставки, иза формалних речи она која ствара баријере сарадњи. "Ми морамо да се прилагодимо" има различиту нијансу у пословном разговору у месту Лима, у Охају, од оног у Лими у Перуу.

С друге стране, досад нечувена брзина, ниска цена и лакоћа коришћења модерних телекомуникација, нарочито Интернета и WWW-а, уплиће културно сродна друштва у оно што брзо постаје један културни артефакт и надаље подељен многим различитим линијама. Размотрите, на пример, промене у јавним расправама на енглеском говорном подручју за време Заливског рата и балканских интервенција средином деведесетих. Расправе о Заливском рату су вођене у неодољивом традиционалном стилу двадесетог века, нешто убрзане сателитском телевизијом. То јест, Америка, Британија и остале нације су биле сведоци дебате њихових традиционалних политичких елита у законодавству, медијима и академским круговима. Амерички медији су, међутим, анализирали, резимирали, и потом представили свој резиме "британског мишљења" о тој ствари. Британски медији су, исто тако, сажели своје мишљење о америчкој дебати и приказали га код куће.

Током балканске кризе, Американци су имали могућност да прате дугу серију британске парламентарне дебате директно на кабловској телевизији. Умножавање кабловских сервиса и кабловских канала, нарочито оних посвећених у потпуности вестима и политици, одједном су омогућили милионима Американаца да прате дебату која би раније била помно праћена на том нивоу детаљности од само неколико стотина, или највише хиљаду, дипломата и академских посленика. Иако се брзина којом су се догађаји одвијали била много бржа, амерички и британски учесници у дебатама говорили су исто толико узајамно и из својих националних заједница, као што су Атињани или Коринћани чинили 22 столећа раније.

До рата у Ираку, раст Интернета и сличних феномена као што су веб-дневници (Web logs) (индивидуално произвођени вебдневници који су допуњавани дневно, или чак из сата у сат, са директним линковима ка другим "логовима"), створили су ситуацију у којој се политичка дебата стварно одвијала подједнако широм енглеског подручја, без интервенцијског посредовања културних и политичких елита. То је била дебата омеђена првенствено политичким ставовима, више него по националности. У ствари, про- и антиратно мишљење, често су образлагани од стране групе "богова", од којих је сваки чинио део сарадничких настојања која се протежу од Лондона до Сиднеја. Због директног контакта преко Мреже, и индиректним ефектом излагања традиционалних медија критици као и невиђеном допуном обима, нивоа и интензитета, политичка дебата о рату у Ираку је произвела невероватан степен растакања посредовања и укључености најшире публике. Ово искуство обећава да постане кључни образац за будуће репортаже и дебату.

Све индиције сугеришу да ће се ови обрасци пре интензивирати него смањити. Мрежне цивилизације се чине као следећи корак у ширењу простора грађанског друштва, које је током времена само себе створило, од локалних и регионалних мрежа комерцијалне, интелектуалне и грађанске сарадње, до мрежа националних размера.

Индустријска револуција је омогућила интерконтинентално спајање држава-нација. Информатичка револуција нуди могућност повезивања грађанских друштава на интерглобалној - мада не универзално обухватној - скали. Таква је мрежна цивилизација. Она не пропушта да позове да за њом крену политички и економски облици, да би се прилагодили њеним ефектима. Мрежни Комонвелт је покушај да се именује еквивалентни облик за мрежну цивилизацију и да се идентификују њени настајући претходници у постојећим институцијама. Као што је етничка нација била сиров материјал из којег је класична држава-нација саграђена, мрежна цивилизација је сиров материјал од којег се гради Мрежни Комонвелт.

Све ово олакшава кретање људи, добара и услуга преко граница, подстичући и јачајући сродне културе (елитне и народне) и искуства - на пример, заједничке публикације које читају припадници свих нација поједине мрежне цивилизације. Заузврат, то полаже темеље за већу институционалну сарадњу (у облику заједничких тржишта, безбедоносних савеза и заједничких научних и технолошких пројеката). Мрежни Комон-

велт би суделовао на затеченим облицима транзиционе сарадње и тиме појачао везе међу постојећим информацијски оријентисаним линијама лингвистичког и културног афинитета. Та улога би била дефинисана блиским трговинским везама, војном сарадњом и разменом обавештајних података међу конститутивним државама, као и високим степеном токова унутар мреже миграција и инвестиција. Међутим, Мрежни Комонвелт није држава-нација историјског типа. То уопште није држава, иако има потенцијала да понуди алтернативна средства за испуњавање неких традиционалних функција економских држава. То је средство повезивања мањих политичких заједница тако да могу да се суочавају са заједничким проблемима. То је начин да се пружи прилика њиховим чланицама - шансе које мали, независни суверенитети сами не могу да пруже, и за које економске државе и империје изнуђују превисоку цену. Притом је појављивање Мрежног Комонвелта као потенцијалног облика политичке, друштвене и економске организације условљено трима настајућим процесима.

Прво, основа светске економије је промена од производње ка информацији коју дефинишу - идеје и информациони производи, као и људски умови и вештине које они поседују. Као што је пољопривреда остала важна у машинско доба, производња (и пољопривреда) ће остати важни у ери информатичке револуције - али управљање производњом ће доћи са владањем информацијом, јер је и знање пољопривреде прешло на оне који су владали машинама. И, као што је војна доминација прешла на оне силе које су водиле у индустријализацији, тако ће будућа војна надмоћ припасти онима који најбоље овладају информационом технологијом.

Друго, физички простор више није најзначајнији фактор у политичкој асоцијацији. Културни простор јесте. Шта је резултат ове промене? У Интернетом-посредованој економији где је информација главни продукт, Лондон, Торонто, Лос Анђелес, Кејптаун и Сиднеј су врата до врата једни од других - док су Лондон и Париз, Торонто и Монреал, Лос Анђелес и Пекинг, Сиднеј и Џакарта, сви раздвојени зидом различитих (културних) визија и претпоставки.

Најзад, уколико се повећа сложеност сарадња је у пројекцији са комуникацијом. Смислена, темељна и успешна сарадња је најлакше испуњена међу онима који могу да комуницирају најдубље и са највише јасноће - наиме, онима који деле језик, скуп политичких претпоставки, или заједничке моралне идеје. Свакако, суштинска мултинационална и мултикултурна

сарадња се одвија у пословним, научним и политичким круговима, али кадгод су жаришта сарадње била набијена информацијама (као што је производња софтвера или филмова), то је било међу компанијама које имају корене у истим језичким заједницама.

Све у свему, брзе, јефтине, светске комуникације, уз доступан авионски саобраћај на веће даљине, стварају нову топологију политичког простора. У овој новој околини, физичка блискост више није најзначајнији фактор, ни у трговини, нити у пројекцији моћи. У комбинацији са овим су политички аранжмани, попут споразума о слободној трговини и миграционе нагодбе које људима омогућују да путују, посећују, студирају, или раде слободно изван своје матичне земље. Ово води транзицију од организација по линијама географске близине, до структура организованих првенствено дуж цивилизацијских линија. Даљи подстицај развијању Мрежног Комонвелта су перспективне користи без оних трошкова које су економске државе историјски наметале појединцима и друштву.

Израњајућа Англосфера

Пошто су Британија, и САД после ње, искусиле индустријску револуцију и политичку модерност релативно рано, нације у којима се говори енглески су тежиле да буду на челу социјалне, политичке и економске еволуције и да развију снажно грађанска друштва. Позиција Сједињених Држава у информатичкој револуцији и настанку Интернета продужиле су ову тенденцију. Тако је постало могуће да се структуре Мрежног Комонвелта најпре почну формирати у свету у коме се говори енглески. Неки процеси до данас говоре да се ово доиста дешава.

Интерно, Англосфера већ испоставља склопове мрежних цивилизацијских веза које би могле да постану претходнице у расцвету Мрежног Комонвелта. Публикације као што су *Фајненшел Тајмс* и *Економист*, на пример, ефективно служе целој мрежној цивилизацији у којој се говори енглески, не само британски базираном бирачком телу. Може се говорити о настајућој англосферској забавној индустрији, заснованој на растућој сарадњи аустралијских, америчких и британских режисера и глумаца (и коришћењу Новог Зеланда као локације за снимање), где се финални производ показује на платнима од Канбере и Чикага, до Кембриџа. Већ сада, велики део страних директних инвестиција - данас важнија мера економске инте-

грације него трговина физичком робом - у свим земљама енглеског језика је из других земаља где се говори енглески. Везе умрежених цивилизација су помогле у рађању серије заједничких институција. Блиска војна сарадња између Сједињених Држава и Уједињеног Краљевства, још једном приказана у скорошњем рату у Ираку, положила је темеље светском временски најдужем и најуспешнијем савезу, НАТО-у. Слично томе, АНЗУС веже англосферске нације Пацифика у међусобни одбрамбени пакт. Други институционални примери настајуће англосфере укључују САД-УК- схему размене обавештајних информација и блиску сарадњу између америчких и британских обавештајних служби; затим, организације које садрже значајан, али непотпун скуп нација које говоре енглески, као што је Комонвелт нација; и најзад, велики број регионалних облика сарађујућих институција, које углавном повезују три главна пара земаља у којима се говори енглески (Сједињене Државе и Канада, Уједињено Краљевство и Република Ирска, и Аустралија и Нови Зеланд). Све у свему, постоји значајан број британских и америчких активности и значајних аранжмана унутар-комонвелтских институција.

Сарађујуће институције САД и Канаде су од нарочитог интереса, зато што постижу врло висок степен сарадње, а притом су засноване на строгом разумевању националног суверенитета. За разлику од европског случаја, нема главног споразума о америчко-канадској интеграцији који би се залагао за " све ближу унију": ни џексонјански Американци, ни канадски националисти не би толерисали било какву претњу, коликогод латентна била, некакве трајне предаје суверенитета. Ипак, америчко-канадски Споразум о слободној трговини (и његов шире фокусиран наследник НАФТА) као и НОРАД у одбрамбеном свету, су изразито успешни примери међународне сарадње.

Један очигледни пут за даље развијање англосферских веза био би проширивање НАФТА-е на Аустралију и Нови Зеланд, потез који се већ разматра међу креаторима политике. Други би био да се обелодане постојећи аранжмани САД-Велика Британија о размени обавештајних информација (који тренутно још нису формално признати) у облику јавне међусобне испомоћи и трајне формалне организације. Такав корак би могао да помогне у демонстрирању транспарентног механизма надгледања за контроверзне елементе, као што је систем за пресретање података *Ешелон*.

Добродошлица Уједињеном Краљевству и, у неким подручјима, Републици Ирској, у организације засноване на арматури америчко-канадске сарадње, вероватно ће зависити од даљег тока европске интеграције. Вашингтонско-лондонска економска и безбедносна веза је кључна веза Англосфере, у економском и у војном домену. Ако би се проценио на динамичној скали предвидљивих трендова у информатичкој револуцији, потенцијал за још ближу британско-америчку економску интеграцију је пресудан.

То је уједно и питање равнотеже. Англосферски Мрежни Комонвелт без Уједињеног Краљевства преваходно значи да су у питању Сједињене Државе са привесцима. Са Уједињеним краљевством, и нарочито финансијским способностима Лондона, унутрашње англосферске везе нису толико једностране. Ипак, због турбуленције која је вероватна у европским везама током следеће деценије због њених убрзавајућих демографских, фискалних и структурних питања, флексибилна Европа која је отворенија према британско-англосферским везама је изгледнија алтернатива. Чак и данас, после деценија британског чланства у Европској Унији, постоји велики јаз између Британије и континенталне Европе у понашању према Америци. Не само да се ово било манифестовало у рату у Ираку, већ се на општем нивоу два пута више Британаца изјаснило да се осећа ближим САД него континенталним суседима. Скорашње истраживање јавног мњења *Економист*-а, значајног про-ЕУ часописа, показало је да се више Британаца осећало представљеним америчком него ЕУ заставом, а знатно више њих идентификовало се са Сједињеним Државама, него са Европом као највероватнијим извором помоћи Британији.

Англосферски Мрежни Комонвелт би могао настати из серије паралелних, преклапајућих и неексклузивних сарађујућих организација. Од свих англосферских нација не би се очекивало да буду укључене у сва питања. Ирска би, на пример, вероватно пронашла интерес у економским и миграционим питањима, али вероватно не би учествовала у активностима везаним за одбрану. Ни строг лингвистичко-културни тест не би требало да буде употребљен да аутоматски искључи одређену нацију, ако би њена сарадња била иначе корисна. Питање да ли је нека нација члан одређене мрежне цивилизације, у многим случајевима је питање расправе за коју не постоји аутоматски одговор. Ни Индија, Јужна Африка, па ни Канада, нису државе у којима се у потпуности говори енглески, али су

све оне значајни чланови Англосфере. Још више, Индија је део Англосфере, чак иако се у њој не говори пре свега енглески. Али опет њено пупеће савезништво са Сједињеним Државама је олакшано и чињеницом њене енглески говореће елите и, још посебније, британског "карактера" и традиције њених оружаних снага.

Отуда је вероватно корисније да се мрежне цивилизације дефинишу инклузивно, него ексклузивно: значајан део популације који говори енглески, одређени степен институционалне склоности ка Англосфери, путем легалне или владине праксе, чине се валидним да укључи једну нацију у ширу дефиницију Англосфере, и тиме покажу да би та нација могла корисно да учествује у неким од њених сарађујућих институција, укључујући и настајући Мрежни Комонвелт.

Какве сфере могу да следе?

Што се више удео међународне трговине помера од природних ресурса, пољопривредних производа, производних и нискотехнолошких израђених добара, ка информатичким производима и услугама које се испоручују преко Интернета, све више токова трговине и сарадње ће ићи дуж лингвистичко-културних линија него дуж географских. Ово је истина која се не односи само на Англосферу. Слично њој, појачан је тренд трговине информација на шпанском језику (нарочито у електронској забави) тако да тече без икаквих прекида кроз оно што би се могло назвати "Хиспаносфера": еластични ентитет који укључује Лос Анђелес и Мајами, као и Мадрид, Мексико Сити и Буенос Аирес².

Заиста, свет који говори шпански је још један главни кандидат за стварање таквог Мрежног Комонвелта у скорој будућности. Информациони производи на шпанском језику (не само књиге и часописи, већ и телевизијски програми и филмови) лете слободно преко граница. Литература на шпанском језику се чита преко националних граница, и нешто као панхиспаносферски интелектуални дијалог већ постоји. Интернет свет на шпанском језику касни у односу на свет Англосфере, због очигледних економских разлога, али се слични трендови могу уочити и унутар тог света.

2 Дарин Мак Маон је то дискутовао у "Друга трансатлантска веза: Размишљања о једној Хиспаносфери" за *Студијску групу о Америци и Западу*, Истраживачког института за спољну политику, 20. октобра 2003.

У економском домену, шпанске компаније су одиграле значајну улогу у модернизацији латиноамеричких економија током деведесетих и од њих се може очекивати да одиграју сличну улогу у будућности. Шпанија је сада спремна да буде главни светски инвеститор у Латинској Америци. Ово је нови феномен, јер се од независности Латинска Америка окретала Француској, Британији и Америци као страним економским актерима. Вероватно је да ће се то наставити, или можда убрзати, у зависности и од тога да ли ће структурна еволуција Европске Уније почети да ствара препреке хиспаносферској економској сарадњи.

Имајући у виду и њену демографску снагу, Хиспаносфера би могла да настане као још једна мрежна цивилизација. Иако је до сада било релативно мало труда у стварању формалних институција, пре свега због постојећих унутар хиспаносферских ривалитета, културна и економска сфера нуде очигледну прилику за почетак - и постоје предлози да се постојећи годишњи Ибероамерички самит претвори у сталнији форум. Шпанија ће, додатно попут Британије, можда морати да одлучи до које мере европским везама може да дозволи да ограничавају њену способност да сарађује са својим прекоокеанским лингвистичким сународницима. Обе могу да увиде да је лабавија дефиниција европског пројекта привлачна као последица. Доиста, за Шпанију би слободније кретање људи из Латинске Америке могло да представља погодније решење њеном делу европских демографских изазова, него њен тренутни курс акције - зависност од прилива емиграционе радне снаге из Северне Африке.

Са евентуално настајућом Хиспаносфером, Француска подржава значајан подухват - *La Francophonie* - за панфранцуске односе који би могли да послуже као језгро за франкофонски Мрежни Комонвелт. И на крају, јачајуће блиске везе између Бразила и бивших португалских држава у Африци предсказују могућни развој Лусосфере. Такве везе биле би средство које је ван оквира других економских веза Португала.

Да ли би Мрежни Комонвелт могао да побољша прилике у којим се етничке популације преливају преко међународних граница? Комонвелт независних држава - и сада Путинов актуелни програм за заједнички економски простор који укључује Белорусију, Украјину и Казахстан - остаје сумњив, попут коња иза кога се ловац прикрада ловини, за обновљени Совјетски Савез, или обновљено Руско Царство. Слично томе, кинески интерес у Тајвану и Кинезима настањеним државама као што је Сингапур, као и турске амбиције у туркофонским земљама

Централне Азије, такође се примају са подозрењем. У сваком случају, приступ преко Мрежног Комонвелта могао би да пружи могућност за ове амбиције, али без суштинског представљања проблема који би било који напор државног грађења или инкорпорисања изазвао.

Да ли сама Европска Унија може да се сматра за Мрежни Комонвелт? Она је докинула државне монополе, отворила заштићена тржишта и знатно повећала слободу просечног Европљанина да путује, станује, ради и такмичи се широм њене територије. Најважније, послужила је уздицању многих својих политички маргиналнијих чланица, попут Шпаније или Грчке, даље од одметања у диктатуру - стварајући тиме подстрек за нестабилан Медитеран, централне и источноевропске демократије да се придруже. Али, одговор је не. Тешко је замислити веома широку Унију, сада остварену приступом централних и источно-европских држава, чак успешно реплицирајући ступањ интеграције Француске и Немачке, од Азорских острва до предграђа Санкт-Петербурга. Неразрешиви проблеми у дефинисању "заједничке европске културе", која би укључила све државе-чланице Уније, али искључила Америку и Аустралоазију, чине идеју шире европске државе, или "Европског Мрежног Комонвелта" веома проблематичном.

Оно што је вероватније је то да ће током времена изронити јесте структура Европске уније која омогућује својим државама-чланицама да развију везе Мрежног Комонвелта са њиховим неевропским цивилизацијским партнерима. Највероватнији аранжман - да брутално упростимо - јесте Европа "променљиве геометрије", са чврстом федерацијом и са Рајнским државама (груписаним око француско-немачког језгра) много лабавије повезаних са четири историјски "искључива" подручја: Британска острва, Иберија, Скандинавија и Источно-централна Европа. Ниједно од ових подручја, из разних разлога, није никад искусило сав шарм колберовске државе и свака задржава отпорност према имплементирању таквих институција на широј скали. Било да је чврста федерација, или шире, лабаво повезано трговинско подручје, носи име Европска Унија и таксономска је доскочица.

Алтернативе свейском владању

Еволуциони конзервативизам показује да је организовање уско повезаних суверених нација у лабаву и флексибилну структуру јефтинији начин од организовања ригидних унија широких размера. Еволуција политичких форми због тога фа-

воризује Мрежни Комонвелт. Ово је већ демонстрирано судбином предлога као што је онај писца Кларенса Стрејта касних четрдесетих да се оснује *Ајллантска Унија*, трајна федерална унија атлантских демократија. Иако је ова идеја имала потенцијалних предности покренула је и велики број реалних проблема, међу којима су се многи појавили у процесу градње Европске Уније. Скоро све користи предложене Атлантске Уније могле су да буду, и у ствари су касније биле, постигнуте мање радикалним механизмима зато што нису наметнули трошкове, нити су наилазили на отпор којим је федерална унија претила. Многи од ових алтернативних механизма су исте институције које обећавају да буду жиле Мрежног Комонвелта: споразуми слободне трговине, савезничке структуре и кооперативне организације.

Како се приходи од сакупљања пореза (приходи, капитал и опорезивање продаје) смањују, економске државе које су некад извучиле директне бенефиције из њихове широке скале, наћи ће такве бенефиције све недостижнијим. Ипак, добити за организације великих размера опстају. Оне укључују мобилност продуктивних људи преко широких подручја и кооперативно опредељење за сврхе научног и одбрамбеног истраживања. Ове добити се могу јефтиније реализовати кроз аранжмане Мрежног Комонвелта, него одржавањем широке скале економских држава или настојањем да се оформе чисто економске уније. Предлог да се оформи аранжман слободне трговине између НАФТА и ЕУ (недавно дат од стране британског министра финансија Гордона Брауна) је добар уколико може да даје ефекте. Али, морају такође да се остварују нови видови заједничког економског простора како би се олакшала сарадња у софтверу, медијима, финансијским услугама и другим информацијама од високе вредности међу земљама које су информациони суседи. НАФТА, ЕЕА и предложена НАФТА-ЕУ веза, могу у будућности да имају већу вредност као средства повезивања различитих Мрежних Комонвелта, него као потенцијални Комонвелти по себи. Права вокација НАФТА-е може да буде повезивање домовина Шекспира и Сервантеса, пре него да служи као средство одобравања продаје јефтинијег парадаја у америчким супермаркетима.

Уместо проблематичних шема универзалног транснационалног управљања, придружених комонвелта, ефикасније постизање различитијих скромних циљева могло би да буде преовлађујући политички вид међународне организације у XXI веку.

Француски економист Мишел Албер, био је у праву када је повукао црту велике капиталистичке поделе не дуж Атлантика, већ низ енглески Канал, између "Нео-американаца" и "Рајнског модела". Иако је његова подела била између колективистичког корпоратизма континенталне Европе и англоамеричког индивидуализма, она је била и културно утемељена. Амбиција господина Блера да буде "мост између Америке и Европе" је апсурдна. Он је "Американац" који води државу која можда није 51. држава, али је вековима била део старе конфедерације. Та конфедерација је можда била прекинута у 18. веку, али је и после тог прекида из ње извлачила средства за издржавање, размењивала људство, идеје и безбедност.

Британци још увек чине највећу годишњу квоту легалних емиграната у Америци. Око 35.000 Американаца живи у Лондону и 35.000 Британаца живи у Њујорку. Ова два најдинамичнија светска града су сијамски близанци. Њихове економије зависе од истих индустрија финансија и доколице, уздижу се и падају заједно и углавном су независни од својих залеђа. Обе су глобални магнети за људе. Похлепа Њујорка је похлепа Лондона; уметност Лондона је уметност Њујорка.

"Не дешава ми се да укључим радиостаницу, а да не чујем амерички глас. Британија и Америка уживају заједнички избор романописаца, писаца позоришних комада, архитеката и музичара. Док сам учествовао у додели Букерове награде пре три године, схватио сам да је идеја о издвајању аутора рођених у Америци, апсурдна. Енглеска литература је књижевност глобалне дијаспоре. Данашњи најдинамичнији облик уметности, филм, зависи од једног трансатланског базена талената, као и већи део популарне забаве... Континентална Европа, колико год богата била, могла би да буде и на другој планети".

Сејмон Џенкинс, Лондонски Тајмс, 19. новембар 2003.

**НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST**

ИСТРАЖИВАЊА

Јасна Милошевић-Ђорђевић

**СХВАТАЊА НАЦИОНАЛНОГ
ИДЕНТИТЕТА У СРБИЈИ**

173-194

Јирџен Елзесер

ТАЈНЕ СЛУЖБЕ И АЛ-КАИДА

195-202

УДК : 323.153
Примљено:
15. 06. 2005.
Прихваћено:
20. 07. 2005.
Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST
Година I, vol=1
Бр. 1 / 2005.
стр. 173-194

*Јасна Милошевић-Ђорђевић**

ОБЕЛЕЖЈА НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА У СРБИЈИ

Сажетак

Сложени друшћивени појмови су често различито дефинисани и њиховом проучавању се приступа са савошћивим различитим научних дисциплина. У овом раду настојали смо да класификујемо различите теоријске концепције националног идентитета, и да испитамо доминантно савошћиве, користећи квантитативно израживање на репрезентативном узорку грађана Србије. Дакле, покушали смо да откријемо шта значи национални идентитет и које је схватање најприступније код грађана Србије, на шта најчешће мисле кад кажу да припадају одређеној нацији и да су за њу везани.

Резултати указују на непромењени тренд. Најприступнија схватања националног идентитета су примордијалистичка. То значи да су основна обележја националног идентитета језик, порекло, заједничка судбина и историја, лоза, религија, и да се она групишу у једно најважније значење. Поштом, долази друга група значења позната као инструменталистичка (модерна, западна значења), у која спадају заједнички политички интереси, државна и културна обележја.

Кључне речи: Национални идентитет, примордијализам, инструментализам, етничка и национална припадност

Када размишљамо о себи и кад покушавамо да себе дефинишемо као личност, радимо то описујући личне и социјалне идентитете. Нација има своје место у овом процесу дефини-

* *Истраживач Института за политичке студије у Београду, социјални психолог*

сања, међу социјалним, групним идентитетима. Код неких особа је мање значајна, а код неких више. Свако од нас је у појединим ситуацијама осетио национални понос или тугу: на спортским утакмицама, приликом читања литературе, слушања националне музике, приликом дужег одсуства од куће. Припадност нацији одређује наш свакодневни живот у школама и на универзитетима, на послу и у политици, јер представља један од најважнијих конструктора савремене цивилизације. Шта значи припадност нацији, на који начин је она интериоризована (усвојена) од стране грађана, биће предмет овог рада.

Поред свакодневног живота питање нација и националног идентитета заузима значајно место и у многим научним дисциплинама: психологији, социологији, политикологији, антропологији. Интерес за ове теме појачао се после Првог светског рата, када су настале бројне националне државе (Велер, 2001). Од тада се број истраживања на ову тему повећава и све више диференцира, нудећи различите приступе и теоријске концепте. Међутим, иако концепт нације постоји већ дуго, у последње време се са развојем глобализације јављају идеје које доводе у питање опстанак нације у будућности. Водећи аналитичари су непосредно након Другог светског рата предвиђали да ће XX век бити век без нација, век у коме ће се укинути национални идентитети и нације, у којима ће владати мултинационална и мултиетничка друштва, а свет се и политички и економски глобализовати. Реалност је, међутим, показала супротно. Мултиетничност или паннационализам (Милић, 1992; Connor, 1994; Vrubaker, 1996; Шнапер, 1996; Смит, 1998; Cornell, Hartmann, 1998; Илијеску, 2003) као идеал XX века, није у потпуности заживео у реалности ван научних текстова и истраживачких радова. Један од скоријих покушаја стварања надржаве (држава која окупља бројне друге државе) је формирање Европске Уније, која има заједничке институције, монету и у неким аспектима политику, али би такође требало да представља једну синтезу свих националних идентитета. Међутим, чак ни ова релативно успешна политичка творевина није успела да поништи појединачне националне идентитете грађана сваке од држава чланица. Тако се недавно француска нација изјаснила против Устава Наднације, и тиме још једном довела у питање постојање тог заједничког пројекта. Изгледа да нација, национализам или национални идентитет, без обзира како су дефинисани и шта се конкретно под њима подразумева, нису превазиђени феномени. Очигледно је да новији догађаји указују да упркос уједначавању нација процесом глобализације,

настаје процес све већег разликовања нација, све већег броја етничких група које траже и своје политичко и територијално осамостаљење. Постоје различити подаци о броју нација у свету, као и о броју потенцијалних кандидата за самосталне нације. Претпоставља се да има негде око шест хиљада језичких група, и око 250 националних мањина које могу у одређеном историјском тренутку тражити осамостаљање.

Један од првих проблема са којим се сусреће истраживач који би желео да се бави испитивањем нације, је тешкоћа да се овај појам дефинише и разграничи у односу на друге сродне појмове. Како многи аутори правилно примећују, на овом плану постоји права "терминолошка џунгла" (Gross, 1978), "концептуална анархија" (Segal, 2001) или "терминолошки хаос" (Connor, 1994), "термини које употребљавамо ... су оптерећени вредностима и страстима, али ретко их заиста и разјашњавамо" (Шнапер, 1996, стр 31). У различитим теоријама и студијама о националном питању постоји широк спектар појмова и дефиниција. Преплићу се најразличитија одређења и термини међу којима ћемо поменути само неке: нација, раса, етницитет, национална везаност, национални идентитет, национализам, став према нацијама, етноцентризам, патриотизам, па и појмови као што су ауторитарност и патријархалност, који су врло често нејасно разграничени. Међутим, нас у овом раду превасходно занима природа и значење националног идентитета за грађане.

Природа националног идентитета - принуда или избор (примордијализам vs. инструментализам)

Једна од кључних дилема у разматрању овог феномена је - да ли се национални идентитет добија рођењем, или се стиче током одрастања, при чему појединац има могућност избора. Насупрот примордијализму у коме се истиче да је национални идентитет дат рођењем, непроменљив, стоје бројни други приступи (инструментализам, конструктивизам). Сваки озбиљнији приказ националног идентитета полази од ове дилеме, чији су екстреми данас углавном превазиђени (Waters, 1990; Connor 1994; Banks, 1996; Шнапер, 1996; Путиња, Stref-Fenar, 1997; Smit, 1998; Cornell, Hartman, 1998).

Примордијализам полази од начела да је национални идентитет стечен и трајан, непроменљив у току живота. Он је чврста и основна, базична људска категорија, дата рођењем (Cornell, Hartmann, 1998), везује људе прадедовским пореклом

(Путиња, Стреф-Фенар, 1997) и обојен ирационалним, неизрецивим осећањима. Национална осећања нису везана за конкретне и рационалне чињенице, већ су независна од стварних односа и потреба појединаца.

Примордијалистички приступ је настао после првих истраживања у САД везаних за испитивање националног идентитета досељеника (почетком прошлог века). Истраживачи су пратили развој и мењање тј. асимилацију националног идентитета мањинских група у једну већу заједницу (Parsons, према Cornell, Hartmann, 1998). Изучаване су фазе процеса интеграције имиграната (компетиција, конфликт, адаптација и асимилација) (Gans, 1979). Међутим, упркос очекивањима истраживача, ретко долази до њихове потпуне асимилације. Етнички идентитети се одржавају и у трећој или четвртој генерацији имиграната.

Управо су ова истраживања подстакла истраживаче на специфично тумачење националног идентитета као непромењиве и трајне димензије, као унутрашња осећања појединца да припада некој лози. По примордијалистима национални идентитет је фундаменталан из два разлога (Путиња, Стреф-Фенар, 1997.): то су физичке, религијске и друге карактеристике које појединац стиче по рођењу и које га суштински одређују; то је идентитет кроз који се преносе емоције, инстинкти, успомене, на начин на који појединац не може сам да бира.

Као свако екстремно становиште, примордијализам се може критиковати. Основни недостаци примордијалног приступа су:

- а) Има случајева да појединци имају двојни идентитет, тј. наводе два или чак и више националних идентитета. Неко коме је мајка полу Пољакиња и полу Гркиња, а отац Велшанин, може се идентификовати као Грк међу пријатељима, као Пољак на послу, а да се на попису изјашњава као Велшанин (Waters, 1990).
- б) Национални идентитет није за свакога најбитнија, најважнија и пресудна димензија, неко ће га можда и порицати, и декларисати се као становник планете земље, као припадник људске расе. Порекло и припадање некој лози, није увек и за свакога кључно осећање.
- ц) Национални идентитет изграђује се и мења у току живота и зависан је од шире друштвене ситуације. Нису ретки ни случајеви у којима долази до мењања националног идентитета у току живота (човек који је поре-

клом Србин или је рођен у Србији, после дужег боравка нпр. у САД почиње да се декларише као Американац). Неки аутори (Waters, 1990) наводе да се идентитет мења понекад у току живота као резултат променених животних околности и одрастања ("switching ethnicities").

- д) Иза исказа о националном идентитету (Србин, Црногорац, Хрват, Енглеz,) стоји читав спектар најразличитијих значења. Питање је да ли је значење исто за свакога.

На балканским просторима, могло би се рећи, долази до мењања националне припадности услед бурних друштвених дешавања (етнички сукоби који су резултирали ратом). По последњем попису у Србији, дошло је до промена у бројности националних група, тј. одређени број људи променио је свој исказ о националној припадности у односу на претходни попис (пре 12 година), јер има више грађана који се изјашњавају као Срби, а мање грађана који се изјашњавају као Југословени. Чињеница да се неко изјашњавао као Југословен, а сада се изјашњава као Србин или Мађар не иде у прилог примордијалистичком приступу. По попису 2002 године, у Републици Србији живи 82.86% Срба, 1.08% Југословена, 1.82% Бошњака, 3.91% Мађара, 1.44% Рома, и 8.89% осталих (према: *Национална и етничка припадности*, Попис становништва, домаћинства и станова у 2002 години, Републички завод за статистику). По попису из 1991. године у Републици Србији живело је 79.93% Срба, Југословена 4.09%, Мађара 4.39%, Рома 1.21%, Црногораца 1.52%, осталих 8.85% (према: Попису становништва 1991. године, *Национална припадности*).

Нестанак једне државе, у овом случају Југославије, природно је резултирао променом изјашњавања националне припадности грађана. Иако на основу података из пописа не сазнајемо много о националном идентитету, његовом интензитету и значењу, ипак нам и тај податак може говорити о промени у националном изјашњавању, чиме се доводе у питање примордијалистичке поставке.

Као реакција на примордијализам јавља се читав низ теоријских концепата који представљају супротност овом тумачењу националног идентитета. Поменућемо четири таква приступа: инструменталистички, конструктивистички, ситуационистички и функционални приступ.

По *инструменталистичком* схватању национални идентитет је променљив, флуидан и везан за посебне околности.

сти. Људи ће наглашавати националну припадност искључиво у ситуацијама у којима им то може донети неку корист. Национална идентификација није фиксна и непромењива, већ је промењива и флуидна. Са променом ситуације мењаће се и идентификација појединца, или ће се бар променити њен интензитет. Националне групе су интересне, вештачки одржаване и створене искључиво из прагматичних разлога.

Ипак, овај теоријски концепт не искључује ирационалну и емотивну компоненту националног идентитета. У ситуацијама међугрупних конфликта долази до преплитања и комбинавања интересних и афективних процеса код припадника група. Зато национални конфликти и јесу дуготрајни и тешко се превазилазе, јер су испреплетани рационални интереси и афективне везе. Постоји рационална основа, али и замршене ирационалне и примордијалне емоције. Из тога произлази и двострука функционалност националног идентитета (Smit, 1998): економска, територијална, политичка функционалност - која држави обезбеђује ресурсе, територију и радну снагу и која се ослања на рационалне процесе, и интимна унутрашња функционалност, која појединцу обезбеђује самодеофинисање, самопоштовање и перцепцију себе и других.

Тешкоће у објашњавању феномена националног идентитета које се не могу превазићи овим приступом су:

- а) Национални идентитет је постављен ван индивидуе, а ипак понекад представља дубоку, суштинску карактеристику неких људи;
- б) За многе појединце и друштва у целини национални идентитет може бити снажан мобилишући фактор, што се не може објаснити уколико се прихвати само његова инструментална функција;

Компромис у тумачењу супротних концепција је могућ једино уколико се оне не схватају дихотомно, него као континуум на чијем једном крају је примордијалистички екстрем датости и непроменљивости националног идентитета (Horowitz, 2000). На другом крају тог континуума је инструменталистички екстрем, променљивости и флуидности националног идентитета (*birth - choice continuum*).

Управо због тога, савремена истраживања националног идентитета немају у основи једну теорију, нити заступају једну од ове две крајности. Махом су базирана на критикама примордијалистичког приступа, на наглашавању динамичких и релационих односа међу етничким групама, а савремене ет-

ничке или националне групе могу бити дефинисане и постављене на различитим местима дуж овог континуума. Националне групе се разликују по степену у коме допуштају да се идентитет њихових чланова мења, значајно се разликују по флексибилности и по бројним другим карактеристикама. Истим континуумом се може приказати и дилема око интензитета националног идентитета; при том би на једном крају био јак, а на другом слаб идентитет.

Као што је већ наведено, многи новији приступи комбинују поједине аспекте инструменталистичког и примордијалистичког објашњења националног идентитета. Један од њих је и *конструктивистички приступ* (Cornell, Hartmann, 1998). Национални идентитет се изграђује, конструише током живота и ствар је избора појединца, али понекад је представљен дубоким, неизрецивим и непромењивим везама. Национални идентитет има две битне димензије, чији интензитет варира код појединаца. *Обухватност* варира од веома јаке (одређује социјални живот појединца) до веома слабе (не одређује у великој мери социјални живот појединца). Друга димензија је додељивање националног идентитета од стране других. Сама чињеница да нас други виде као припадника одређене националне групе је веома важна. Национални идентитет се не формира у социјалном вакууму, он се изграђује у сталној интеракцији појединца са околином и представља конструкцију обухватности и додељивања.

Још један теоријски приступ који представља супротност примордијалистичком је *ситуационистички приступ*. Он наглашава друштвени значај за дефинисање и интензитет националног идентитета. Постоје одређене друштвене околности које потенцирају развијање националног идентитета код сваког појединца. У политичкој и економској изолацији осиромашења Србије током протекле деценије, налазе се најчешће најважнији и најмоћнији разлози за јачање националног идентитета и његово прерастање у национализам.

У групу теоријских приступа који представљају антипод примордијалистичком приступу су и они који наглашавају *функционалност националног идентитета*. Horowitz сматра да је у суштини етничке везаности јака човекова потреба за блискошћу, емоционалном подршком и помоћи (сличном као у породици, али у овом случају базираној на већој групи. (Horowitz, 2000), дакле има јасну функцију. У суштини идентитета леже различите потребе (Medrano, Gutierrez, 2001; Triandafyllidou, 1998.) и такви идентитети имају различите улоге. Понекад

је суштина идентификације разликовање (себе од припадника других група), а некад сличност (са припадницима исте групе) које човеку даје осећај припадања заједници са сличним људима (Wade, 2001).

Национални идентитет је функционалан за појединца, уколико му се не придаје превелика важност и уколико не угрожава остале идентитете. Јака везаност за сопствену нацију се најчешће схвата као ригидна и негативна, упрошћена и нетачна перцепција, последица конформизма (Васовић, 1996). Када национални идентитет превише ојача, толико да преплави друге идентитете и укине разлике између индивидуа унутар група, можемо говорити о екстремном национализму који је негативан и дисфункционалан (Devereux, 1990). Укидање индивидуалних разлика и порицање властитог идентитета зарад нације, погубно је и за појединца и за друштво у целини, и нема позитивну функцију.

Дакле, основне функције националног идентитета су :

- а) *Политичка функција*: поставља границе међу групама, указује на заједничке интересе и поништава индивидуалне разлике, омогућава контролу
- б) *Јача солидарност индивидуе*: у случајевима недовољно јаким личних идентитета појединца и неоствареног развоја, групни идентитет као што је нација доводи до позитивнијег перципирања самог себе (Хрњица, 1996).
- ц) *Задовољава*: базичну људску потребу да се припада групи (Horowitz, 2000).

Национални идентитет се понекад третира као нешто негативно, али се на том плану уводе и нека нова тумачења. Упоредо са схватањем да су стереотипи неизбежни и често врло позитивни, јер човеку омогућавају лакше сналажење у свету у коме живи (Leyens et al., 1994), говори се и о функционалности националног идентитета, који не мора увек бити негативан. Премда се јака везаност за сопствену нацију најчешће схвата као ригидна и негативна, изгледа да не мора увек бити негативна, поготово у случајевима када није толико јака (Голубовић, 1995).

Међутим, постоје и схватања која разликују функционалност националног идентитета од његовог значења и суштине (Антонић, 2003), што подразумева два различита појма. Национални идентитет има различите функције које се мењају током времена; постоје дакле различите функционалне фазе националног идентитета, али разумевањем функције нацио-

налног идентитета не долазимо и до његове суштине, односно природе. Функционалност националног идентитета пролази кроз различите фазе, а да то не мора да измени суштину и природу овог појма. Дакле, уколико национални идентитет има једну функцију у одређеном тренутку, то не значи да је она непроменљива и да у некој другој ситуацији не може бити различита, али то не говори ништа о његовом значењу.

Неки теоријски приступи не говоре у терминима примордијализам - инструментализам, већ о његовим објективним и субјективним одредницама. Неки аутори наглашавају објективни, а неки субјективни аспект националног идентитета. Тако Смит прави разлику између *зајадно̄* и *незајадно̄* модела нације и националног идентитета (Smit, 1998). Ова два концепта донекле одговарају дуализму примордијализам/инструментализам. Под западним схватањем се подразумева дефинисање нације по територијалном принципу, који укључује постојање политичке заједнице, заједничких политичких институција и једнакост свих грађана. Дакле, територија и формално држављанство одређује националну припадност и самим тим и национални идентитет. Незападно схватање нације, примарност даје субјективним осећањима везаности за лозу и прадедове. Нација се схвата као колективни идентитет који се преноси кроз митове, архетипове, заједничку историју, културу и језик. Објективне дефиниције настоје да у објективним друштвеним и историјским категоријама пронађу одређења нације (језик, државност, религијска припадност, ...). Субјективне дефиниције нације инсистирају на индивидуалној и колективно психолошкој димензији националног идентитета. Смит тако и дефинише нацију: "... именована људска популација, са заједничком историјском територијом, заједничким мотивима и историјским сећањима, заједничком масовном јавном културом, заједничком економијом и заједничким законским правима и дужностима свих припадника" (Smit, 1998, стр. 30). Смит дакле, у својој дефиницији комбинује два схватања нације. Национални идентитет је вишедимензионалан и не може се ослонити на једну димензију, ослања се на друге колективне идентитете, чиме се комбинује са класним, верским или етничким идентитетима.

Покушаћемо да укратко наведемо још неке од најважнијих објективних и субјективних индикатора националног идентитета из бројних теоријских приступа. Једно од објективних одређења нације је језик који наводи Андерсон (Anderson, 1998.). Он у матерњем језику види инхерентно и суштинско обележје националног идентитета. Језици су укорењени ду-

бље од било чега другог у данашњем друштву и представљају окосницу националних идентитета. При том је за национални идентитет важан локални дијалект и начин говора, много више од националног језика. Посматрајући трећу генерацију имиграната (у САД) који су престали да користе и разумеју свој матерњи језик, а ипак им је национални идентитет веома важан, поставља се питање шта поред матерњег језика представља окосницу идентитета. Бенедикт одговор тражи у субјективном аспекту, замишљању да је нација заједница. Замишљању, зато што многи припадници нације никада неће упознати остале чланове те нације. Ипак, појединац верује у њихову непрестану присутност, блискост и извесно заједничко деловање за опште добро.

По неким ауторима, национални идентитет може бити дефинисан континуумом који полази од видљивих до невидљивих индикатора (Hogowitz, 2000), који такође могу одговарати примордијалистичком и инструменталистичком становишту. Видљиви индикатори су знаци дати рођењем и видљиви голим оком као што су: висина, физиономија, боја коже..... и бихејвиорални показатељи: облачење, спољашњи изглед. Невидљиви индикатори произлазе из језика и културе: акценат, граматика, имена, речник. Што су индикатори видљивији, то су поузданији и теже променљиви. Поједини аутори набрајају друге индикаторе: постојање државе, заједничког историјског развоја, религије, језика, духовне и материјалне културе у целини, као обележја етничке заједнице. Од свих наведених обележја религија је најчешће одређење нације, мада се ово одређење у савременом свету показало недовољно дистинктивно.

Кецмановић (Кецмановић, 1996) говори о културном и политичком аспекту у дефинисању нације и националности. Дефиниције које у себи садрже културне аспекте говоре о заједничком језику, обичајима, историји, религији и другим обележјима културе као основним обележјима нације или националности. У политичким дефиницијама истог појма акценат се ставља на територију и друга државна обележја нације.

Вотерс наводи четири кључна фактора за национално опредељење Американаца (Waters, 1990). Нека од њих су објективна, а нека субјективна. То су знање о пореклу, презиме, физички изглед, позиционираност групе. Шибер говори о томе да је нација субјективно, психолошко стање (Шибер, 1988). Она није само субјективни феномен, али у суштини представља осећање припадности, заједништва и систем вредности према сопственој групи. Дакле, примат се у овој дефиницији даје суб-

јективним феноменима. Хрњица разликује национални идентитет као социјални и као психолошки феномен (Хрњица, 1996). Од тога који је аспект доминантан, зависиће и дефиниција националног идентитета.

Наведени теоријски приступи имају упркос шароликости и различитости и извесне сличности. Неоспорне чињенице везане за национални идентитет су:

- а) Динамичка димензија, која се стално конструише и мења;
- б) Не настаје у изолацији, него у међуодносу и интеракцији са другим нацијама;
- ц) Указује не само на сличности припадника једне групе, него и на њихову различитост у односу на друге;
- д) Један од многобројних колективних идентитета у савременом друштву. Од индивидуе и друштва зависи колики ће бити његов значај за појединца;
- е) Не може се свести на једну одредницу, већ је зависна од контекста.

О схваћању нације међу грађанима Србије

У Србији у досадашњим анализама феномена нације, национализма и националног идентитета преовладале су анализе интензитета, распрострањености и утицаја на актуелну политичку сцену, док се заправо тачно не зна шта они значе. Управо зато овај рад покушава да анализира значење, *сиручију* националног идентитета за појединца, испитивање шта он јесте у својој суштини, како га људи схватају и доживљавају (Brubaker, 1996).

Шта обичан човек има на уму када говори о националном идентитету? Шта то за њега конкретно значи?

Схватања националног идентитета су испитивана квантитативним истраживањем на репрезентативном узорку од 1005 грађана Србије, јула 2003. године. У анализи која следи испитивали смо преваходно схватања Срба, али и других. Од 1005 испитаника, укупно 80.2% испитаника (806) је изјавило да је српске националности, а 19.8% је изјавило да је друге националности (преваходно југословенске, црногорске, хрватске, ...).

Из различитих теорија издвојена су различита значења националног идентитета, укупно 23 значења. Међу њима има

преклапања, и нека од њих нису независна. Определили смо се за преклапање различитих значења стога што ће управо факторска анализа показати која се значења статистички групишу. Први начин анализирања добијених података је анализа дистрибуције одговора на питање шта испитаник мисли да је најважније за схватање нације.

Табела 1:

Када би требало да се определите за једну ствар која је најважнија за ваш осећај националне припадности, која би то била? А која је друга по важности?
(Вишеструки одговор, само Срби)

	СРБИ	
	Прво значење	Вишеструки одговор
Рођење на некој територији	10.7	21.4
Лоза	17.1	34.0
Породично порекло	4.0	7.9
Националност мајке	4.7	9.3
Националност оца	8.1	16.2
Осећање	14.9	29.7
Заједничка судбина	3.2	6.3
Заједничка историја	2.8	5.7
Исти језик	3.6	7.2
Исто писмо	1.3	2.5
Иста вера	13.9	27.7
Исти верски и традиционални обичаји	4.2	8.4
Суживот на истој територији	2.0	4.0
Држављанство	3.6	7.2
Заједнички политички интереси	0.6	1.1
Иста државна обележја	0.2	0.4
Заједничка јавна култура	0.4	0.9
Заједничка фолклорна култура	0.3	0.5
Заједнички митови и легенде	0.6	1.1
Исте особине личности	0.8	1.5
Исти однос према другим нацијама	0.8	1.6
Постојање нација којима не припадам	1.1	2.1
Други ме виде као припадника те нације	1.2	2.4
TOTAL	100%	200%

У табели 1. приказани су одговори на питање о томе која су два значења најважнија за национални идентитет, уз бележење редоследа важности. У првој колони се налази процент одговора који показују први одговор на задато питање. Обзиром да је било могуће дати два најважнија одређења нације, друга колона у табели 1. представља проценте који су збирни (и зато је збир 200%). Између ова два начина приказивања података нема разлике. Без обзира да ли се збрајају два одговора које су дали испитаници или не, прва четири обележја су иста. Најважнија обележја нације су примордијалистичка:

1. Лоза
2. Осећање
3. Вера
4. Рођење на одређеној територији

У упитнику је било постављено и питање које се односило на рангирање важности сваког појединачног значења. Дакле, требало је да сваки испитаник после процене два најважнија значења, рангира важност сваког појединачног значења. У табели 2. приказане су средње вредности важности сваког значења, поређене за две групе испитаника, за Србе и за оне који су се другачије изјаснили.

Табела 2:
Разлике у перципирању
субјективног схватања
националног идентитета код Срба
и осталих

Средње вредности	СРБИ	ОСТАЛИ
1. Рођење на некој територији	3.43	3.30
2. Лоза	3.94	3.71
3. Породично порекло	3.67	3.60
4. Националност мајке	3.89	3.74
5. Националност оца	3.96	3.82
6. Осећање	4.10	3.81
7. Заједничка судбина	3.56	3.37
8. Заједничка историја	3.67	3.35**
9. Исти језик	3.82	3.62
10. Исто писмо	3.81	3.32**
11. Иста вера	4.01	3.35**
12. Исти верски и традиционални обичаји	3.89	3.32**

13. Суживот на истој територији	3.55	3.28*
14. Држављанство	3.54	3.10**
15. Заједнички политички интереси	2.86	2.87
16. Иста државна обележја	3.34	2.89**
17. Заједничка јавна култура	3.32	3.08*
18. Заједничка фолклорна култура	3.28	3.16
19. Заједнички митови и легенде	3.20	2.98*
20. Исте особине личности	2.87	2.61**
21. Исти однос према другим нацијама	3.01	3.11
22. Постојање нација којима не припадам	3.09	3.17
23. Други ме виде као припадника те нације	3.12	3.09

Rho korelacija = 0.86, p .001

** Статистички значајна разлика на нивоу .001

* Статистички значајна разлика на нивоу .05

У табели 2. уочавају се неке разлике између две поређене групе. Постоје разлике између рангирања значаја појединих схватања националног идентитета. Пре свега, то су разлике у рангирању следећих значења: заједничка историја, писмо, вера и верски обичаји, држављанство и државна обележја, исте особине личности. Наведене су оне разлике које су значајне на нивоу 0.001, односно имају већу статистичку значајност. Приликом анализирања ових разлика мора се имати на уму хетерогеност података за узорак особа које се нису изјасниле да су српске националности. Питање је да ли би се на овакав начин исказале разлике и да је поређен узорак Срба са хомогеним узроком испитаника неке друге нације. Међутим, упркос разликама које су наведене и које су статистички значајне, постоји висока корелација између ове две групе испитаника у степену рангирања понуђених значења националног идентитета, на шта нам указује веома висок Rho коефицијент корелације. Тако ипак можемо закључити да, без обзира на извесне појединачне статистички значајне разлике у рангирању важности појединих значења националног идентитета, између посматраних група има сличности у степеновању важности свих датих значења националног идентитета, што је потврђено високим Rho коефицијентом корелације.

Постоје студије које су се бавиле значењем националног идентитета на овом нивоу. У неким студијама у Америци је утврђено да је порекло оца у већем броју случајева окосница националне идентификације, а не порекло мајке (у случајевима

ма мешовитих бракова), јер 58% испитаника бира националну припадност по пореклу оца, а 42% по мајчином пореклу. Изгледа да томе између осталог доприноси и преношење презимена (које је важно обележје појединца) преко очеве линије (Waters, 1990). У овом истраживању није се показала значајна разлика између порекла оца и мајке. И једно и друго значење слично је рангирано, мада не спада у прва четири ранга. Можда управо зато што то нису била доминантна обележја схватања националног идентитета међу грађанима.

У Србији, Јањић је испитивао елементе (како их он назива) који људе повезују у нацију, односно етничку заједницу (Јањић, 1996). Он је нашао да ранг листа елемената по којима се грађани Србије опредељују за свој национални идентитет изгледа овако: рођење у датом народу (37.7%), заједничка историја и заједничка традиција (23.1%), заједничка територија (13.7%), заједничка религија (8.9%), заједнички језик (5.7%), заједничка државна политика (2.4%), заједничка култура (1.8%), и привреда и трговина (0.5%). Дакле, и у овом ранијем истраживању испитаници у Србији најпре свој идентитет одређују према примордијалистичким елементима (рођење, историја, традиција, територија, а тек на четвртом месту религија).

У нашем истраживању, вера је нешто важније процењена него раније, мада је на трећем рангу. Постоји сагласност између постојећих података и наших података, обзиром да и у овом истраживању примордијалистички елементи, или обележја доминирају у одређењу националног идентитета. Оно што такође корелира у ова два истраживања је непостојање разлике између различитих нација. И Јањић утврђује да се Срби, Црногорци и Мађари не разликују по схватању нације, али да се од њих разликују Муслимани. Муслиманима је за разлику од наведене групе нешто важнија религија. Аутор истиче негативне аспекте везивања за примордијалистичка обележја. Стари класни и социјални идентитети су избледели и напуштени су (услед урушавања или разарања средње класе и великог осиромашења већине грађана), а нови се нису изградиле. У таквој ситуацији развија се интензивни национални идентитет, који се превасходно везује за етничка обележја, што се негативно перципира од стране многих аутора у том периоду. То је и разумљиво с обзиром да су сукоби и ратови били у току, а да се у националном идентитету проналазио један од основних мобилизаторских фактора за ратне сукобе. Међутим, социјал-

ни контекст се променио и примордијалистичко схватање нације не би требало тако једнозначно негативно тумачити.

Национална идентификација, судећи према подацима из нашег рада, изгледа да и даље спада у групу примордијалистичких односно преполитичких обележја (имајући у виду податке до којих смо дошли 2003. године). У том смислу можемо приметити да није дошло до "развоја" нити до суштинског мењања схватања националног идентитета. Такво схватање националног идентитета потискује значај државе, културе и политике, или је можда управо одраз недостатка структуре и моћи наведених обележја друштва.

Још су неки аутори дошли до сличних података. Петровић је испитивала значај различитих обележја националног идентитета (Петровић, 2002). Испитиван је значај укупно 29 обележја (историја, језик, писмо, наука, народна уметност, ношња, природне лепоте, митови и легенде, народна радиност, спорт, национална кухиња, национална валута, књижевност, музика, музички инструменти, религија, пиће, обичаји, народне игре, цркве и манастири, војска, сликарство, споменици, филм, застава, грб, химна, пољопривреда, вајарство). Иако је узорак испитаника био само из студентске популације, резултати су слични резултатима добијеним и у овом истраживању. Скоро сва обележја добила су високе оцене, а међу најважнијима су историја, језик, религија, цркве, споменици и наука, дакле примордијалистичка обележја.

Мало детаљнији увид у податке које смо добили може се стећи посматрањем резултата факторске анализе. Сва питања у којима је постојала процена степена сваког појединачног значења националног идентитета су анализирана факторском анализом. Коришћена је *Principal Component Analysis*, са *Varimax* моделом ротације. Овом статистичком техником дошли смо до података о груписању појединих значења националног идентитета, након чега смо им дали дескриптивно, теоријско значење.

Овом приликом анализирани су само они испитаници који су се изјаснили као Срби, анализирано је шта је за њих важно када размишљају о сопственом националном идентитету. Прво су издвојена два фактора (табела А3), коришћени критеријум за издвајање фактора је да је сатурација (засићеност) изнад 0.500 да би се издвојио један фактор.

Табела А3:

Сада нас занима колико је свака од овде наведених ствари битна за *ВАШ ЛИЧНИ* доживљај националне припадности.

Прво у којој мери је то што сте рођени на одређеној територији битно за ваш доживљај националне припадности? (СРБИ)

	Први фактор	Други фактор
Рођење на одређеној територији	0.556	0.327
Исто историјско порекло	0.777	0.159
Заједничка фамилија, породица	0.712	0.228
Порекло мајке	0.811	0.140
Порекло оца	0.821	0.132
Осећање припадности	0.813	0.136
Заједничка судбина	0.561	0.502
Заједничка историја	0.676	0.443
Исти језик	0.724	0.349
Писмо	0.732	0.339
Вера	0.791	0.216
Поштовање истих верских и традиционал. обичаја	0.693	0.304
Заједнички суживот	0.494	0.548
Држављанство	0.494	0.545
Заједнички политички интереси	0.123	0.755
Заједничка државна обележја	0.412	0.639
Заједничка јавна култура	0.365	0.665
Заједничка фолклорна култура	0.408	0.648
Заједнички митови и легенде	0.331	0.665
Исте особине личности	0.103	0.765
Исти однос према другим нацијама	0.145	0.811
Свест о постојању нација које су другачије	0.170	0.736
Опажање других да особа припада некој нацији	0.175	0.735

Погледајмо који су се фактори издвојили и да ли се могу објаснити неким од постојећих теоријских конструката.

1. Један фактор се односи на нешто што је по свом значењу најприближније *ПРИМОРДИЈАЛИСТИЧКИМ ТЕОРИЈАМА* или *ОРГАНСКИМ* схватањима нације. Први фактор објашњен је следећим значењима националног идентитета (узели смо све оне исказе и значења чија је засићеност са првим фактором преко 0.500):

- исто историјско порекло
- заједничко породично порекло (заједничка породица, порекло мајке, порекло оца)
- заједничка судбина
- заједничка историја
- заједничко писмо
- исти језик
- вера
- поштовање истих верских и традиционалних обичаја

Сва наведена значења се односе на традицију и конзервативно, такозвано источно схватање нације.

2. Други фактор који се издваја је засићен следећим значењима националног идентитета:

- заједнички политички интереси
- исти однос према другим нацијама
- исте особине личности
- свест о постојању нација које су другачије
- опажање других да особа припада некој нацији
- заједничка јавна и фолклорна култура
- заједнички митови и легенде

Други фактор је засићен објективним мерилима, која се најчешће помињу као западна или модерна схватања националног идентитета. Она се оријентишу око фактичких, постојећих, реалних значења. Искључена су значења о историји и лози, овај фактор засићен је крајње прагматичним схватањем националног идентитета и смештен је у реални државни контекст и време. Културна обележја такође се налазе груписана у овом фактору. Испитаници вероватно културу доживљавају као актуелни аспект нације, који представља једно од државних обележја.

Национални идентитет у Србији под окриљем примордијализма

Основни закључак овог рада могао би се сажети у следећим речима: схватање националног идентитета је међу грађанима Србије доминантно примордијалистичко, органско, а потом инструменталистичко. Све остале компликоване теоријске дистинкције између различитих схватања нације, народа,

националног идентитета су конфузне, непримерене и далеке обичним грађанима. Дакле, и даље је присутно такозвано конзервативно, антимодерно схватање нације, и није дошло до правог редефинисања схватања националног идентитета којим би државна обележја и грађански интерес имали примат над пореклом и осећањем.

Статистички подаци не указују на промену тренда измереног током протеклих 15 година, у схватању нације, високој везаности за нацију, и високом рангирању важности нације у односу на друге друштвене групе. За сада нема редефинисања социјалних идентитета од традиционалних ка модерним, односно померања значења идентитета од порекла, лозе и религије, ка држави и њеним институцијама. Грађани Србије су још увек далеко од модерног схватања из више разлога: једна група разлога се може окарактерисати као друштвена, а друга као персонална.

Међу друштвене разлоге убрјамо превасходно историјски, територијални, образовни и државни дисконтинуитет. Србија није још увек држава која се може окарактерисати као грађанска, односно она која функционише у интересу грађана.

Историјски дисконтинуитет и релативно кратко постојање држава је пре правило него изузетак на овим просторима. Ова чињеница повлачи за собом и тешкоће у конципирању озбиљних друштвених стратегија у систему образовања, као и изостанак вредновања једне нације кроз дужи временски период. Поменимо само период после другог светског рата, у коме се пре свега развијало у категоријама југословенске, а не српске нације. Везаност и позитивне емоције према југословенској нацији још увек су веома јаке, што значи да је то још један од изгубљених социјалних идентитета, који није замењен другим адекватним идентитетом.

Историјски дисконтинуитет одређен је територијалним и државним дисконтинуитетом. У протеклим деценијама често су се мењала државна обележја, па и не само она, већ и имена држава, граница. И данас теку процеси редефинисања државне заједнице односно државе у којој живимо, одлучивања о химни, заставама и осталим важним државним обележјима. Недефинисана државна обележја доводе до конфузије у инструменталистичком поимању националног идентитета као и немогућност везивања за државна обележја, и доминацију примордијалистичких.

Континуитет не постоји ни у националном *образовању и васпитању*, што је наравно повезано и са државним, историјским и територијалним дисконтинуитетом. Нема континуитета у изградњи става према нацији. Уколико се национални идентитет не формира од најранијих дана, онда знање и осећање везано за нацију постане недовољно инкорпорирано у саму личност, а појединац лута у тражењу значења свог националног идентитета, што се посебно одражава код млађих особа. Самим тим схватање нације остаје доминантно примордијалистичко, односно персонално.

Свакако су и *друштвене околности* у последњој деценији (ратни сукоби, медијске расправе о национализму, заступљеност националних интереса у програмима кључних политичких актера у овој земљи) утицале на представу о нацији. Немогуће је јасно разлучити шта је био узрок, а шта последица ратних сукоба на овим просторима, али је чињеница да су се догађаји дешавали под призмом националних интереса дефинисаних од стране политичких елита.

Међу *персоналне разлоге* морамо навести пре свега једну доминантну традиционалну оријентацију коју делом чини и примордијалистичко схватање нације. Такође је присутно још увек неприхватање и супротстављање западним достигнућима, један својеврсни антизападни став и у политичком и у ширем друштвеном смислу, па отуда и неприхватање суштине нације и државе онако како су дефинисане у модерним друштвима.

Jasna Milošević

COMPREHENSION OF NATIONAL IDENTITY IN SERBIA

Summary

Complex notions are often differently defined and their study approached from the angle of various scientific disciplines. In this article we have tried to classify theoretical concepts of national identity and investigate dominant viewpoints, by employing quantitative research based on representative sample of Serbian citizens. Consequently, we attempted to discover understanding of national identity, and the most frequent meaning of it among Serbian citizens, and what they imply when they claim to belong to a concrete nation and are attached to it.

The results obtained point to a stereotyped trend. The prevailing self-perceptions of national identities are primordial. That means that the

basic attributes of national identity are: language, common background, history and destiny, ancestry, religion, all joined into one, most important meaning. After this follows the other group of national selfunderstanding known as instrumental/modern, wetern/which include political interests, citizenship and state, as well as some cultural values.

Литература

- ✘ Антонић, С. (2003): *Нација и идентитет*, у књизи *Нација у струјама прошлости*, Чигоја, Београд, 151-157.
- ✘ Banks, M. (1996): *Ethnicity: Anthropological Constructions*, Routledge, London & New York.
- ✘ Андерсон, Б. (1998): *Нација: замишљена заједница*, Плато, Београд.
- ✘ Brubaker, R. (1996): *Nationalism Reframed*, Cambridge Univerity Press, Cambridge.
- ✘ Connor, W. (1994): *Ethnonationalism*, Princeton Univerity Press, Princeton.
- ✘ Cornell Stephen, Hartmann Douglas (1998): *Ethnicity and Race, Making Identities in a Changing World*, Pine Forge Press, Sage Publications, London.
- ✘ Devereux, G. (1990): *Komplementaristička etnopsihoanaliza*, August Cesarec, Zagreb.
- ✘ Голубовић, З. и др. (1995а): *Друштвени карактер и друштвене промене у светлу националних сукоба*, Институт за филозофију и друштвену теорију, "Филип Вишњић", Београд.
- ✘ Gross, M. (1978): *Interdisciplinarni i genetički pristup izučavanju nacije*, у zborniku: *Pristup izučavanju nacije*, Centar СК SKH за идејно теоријски рад и марксистички центар СК SK Србије, Zagreb-Beograd.
- ✘ Horowitz, D. (2000): *Ethnic Groups in Conflict*, University of California Press, Berkley.
- ✘ Хрњица, С. (1995): *О националном идентитету*, у часопису: *Дијалог*, тема броја Демократски процеси и етнички односи, Фонд Демократски центар, Београд.
- ✘ Илијеску, Ј. (2003): *Интеграција и глобализација*, Румунско виђење, Либертатеа, Панчево.
- ✘ Јањић, Д. (1996): *Етноцентризам и неизвесност стања етничких мањина*, Гледишта, 1-2, Универзитет у Београду, Београд, 21-52.
- ✘ Кесмановић, Д. (1996): *The Mass Psychology of Nationalism*, Plenum Press, New York & London.

- ✘ Leyens, J., Paladino, P., et all (2000): *The Emotional Side of Prejudice: The Attribution of Secondary Emotions to Ingroups and Outgroups*, *Personality and Social Psychology Review*, Vol. 4, No. 2, 186-197.
- ✘ Medrano, J., Gutierrez, P. (2001): *Nested identities: National and European Identity in Spain*, *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 24, No. 5, September, 753-778.
- ✘ Милић, В. (1992): *Социјални лик њолићичког јавног мњења*, у књизи Печулић, М., и др.: *Рађање јавног мњења и њолићичких сјранака*, Институт за политичке студије, Центар за јавно мњење и маркетинг "Медиум", Београд.
- ✘ Петровић, Р. (2002): *Процена важности обележја националног идентитета и особине личности*, Дипломски рад, Универзитет у Нишу, Филозофски факултет, Група за психологију.
- ✘ Путиња Ф., Стреф-Фенар Ж. (1997): *Теорије о етничитету*, Библиотека XX век, Београд.
- ✘ Република Србија, Републички завод за статистику: *Национална и етничка припадност, Попис становништва, домаћинства и домаћинства у 2002. години*, Београд, фебруар 2003.
- ✘ Савезна Република Југославија, Савезни завод за статистику, *Попис становништва 1991. године*, Национална припадност, Београд, 1993. године.
- ✘ Смит, А. (1998): *Национални идентитет*, Библиотека XX век, Београд.
- ✘ Steinberg, S. (1989): *The Ethnic Myth, Race, Ethnicity and Class in America*, Beacon Press Books, Boston.
- ✘ Triandafyllidou, A. (1998): *National Identity and the Other, Ethnic and Racial Studies*, Volume 21, Number 4 July, 593-612.
- ✘ Васовић, Мирјана; Кузмановић, Бора (1996): *Национална идентификација и националистички ставови*, у часопису: *Дијалог*, број 1-2, тема броја Демократски процеси и етнички односи, Фонд Демократски центар, Београд.
- ✘ Велер, Х. (2001): *Национализам*, Светови, Нови Сад.
- ✘ Шибер, Иван (1988): *Психолошки аспекти међународних односа*, Културно-просветни сабор Хрватске, Загреб.
- ✘ Шнапер, Д. (1996): *Заједница грађана*, Издавачка књижевница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад.
- ✘ Wade, P. (2001): *Racial Identity and Nationalism: a Theoretical View from Latin America*, *Ethnic and Racial Studies*, Vol 24, No.5 September, 845-865.
- ✘ Waters, M. (1990): *Ethnic Options*, University of California Press, Berkley.

УДК : 327.5:323.28(497.1)
Примљено:
10. 05. 2005.
Прихваћено:
15. 06. 2005

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST
Година I, vol=1
Бр. 1 / 2005.
стр. 195-202

*Јирџен Елзесер**

ТАЈНЕ СЛУЖБЕ И АЛ КАИДА

Емисари Бин Ладена и Била Клиниџона

Аукај Колинс, ратник цихада с борбеним искуством у Чеченији и амерички држављанин, у августу 1998. из Тиране је у аутомобилу и уз пратњу заменика министра одбране Албаније, прокријумчарен на границу са Косовом у један камп ОВК за обуку. Колинс се понудио илегалној групи као посредник и експерт јер је, због својих ранијих ангажмана у Чеченији, успоставио добре односе са земљама лиферантима као што је Малезија. Људи ОВК били су одушевљени и хтели су да Аукају доделе сопствену јединицу. И министар је био за то. Онда је Аукај морао још само да за то придобије своју личну везу у интернационалном тероризму: једног Арапина са илегалним именом Абу Амин. Али, овај је то одбио: "На крају, рекао је он да, по његовом мишљењу, Косово и ОВК нису вредни крви једног мудахедина (Aukai Collins, s. 291). Тако од Колинсовог светог рата није било ништа и он се поново вратио у Чеченију.

Крајем 1998. године уследио је још један неуспели покушај кријумчарења цихадиста на Косово. Наиме, у Тирани је ухапшен извесни Клод Кадер. Према сопственом исказу, он је од Бин Ладена добио налог да прибави оружје и регрутује 300 бораца за косовски илегални покрет ОВК (*Stuttgarter Nachrichten*, 11. 12. 1998).

До хапшења Кадера већ су, како Јане из *Defense Review* преноси мишљења југословенских функционера и западних дипломата, "прокријумчарени милиони долара за набавку оружја ОВК, преко Босне и Албаније. Новац је прибављен ка-

■■■■■■■■■■

* Публициста и уредник часописа "Konkret", Хамбург

ко од исламских влада тако и од исламских заједница у западној Европи, пре свега у Немачкој... Извори тајних служби тврде да су за сепаратистички покрет заврбовани плаћеници и добровољци и да су им додељене месечне плате од 3000 до 5000 ДМ (*Jane's Defense Review*, 14. 9. 1998). Тај стручни часопис писао је у септембру 1998. о "неколико стотина иранских бораца или муџахедина који упадају из Албаније". Упркос овим информацијама, Вашингтон је месец дана касније избрисао ОВК с листе терористичких организација (*The Scotsman*, 30. 11. 1998). Зашто је Клинтонова влада прогласила ОВК легитимном тачно у тренутку када је њој (ОВК) приступало све више терориста с Блиског и Средњег Истока? На питање је лако одговорити: Уместо да то чине неспособни Бин Ладенови пријатељи типа Аукаја Колинса и Клода Кадера, америчке тајне службе су у међувремену преузеле на себе да усмеравају инфилтрацију ОВК са муџахединима. И управо због тога је могао Клинтон да ту организацију легализује. У Вашингтону се знало да су на Косово инфилтрирани божји ратници под њиховом командом. Тако је опет Пентагонова филијала *Military Professional Resources Inc. (MPRI)* обавила посао са којим ниједна америчка влада установа није хтела да прља руке.

Ова операција MPRI потврђена је од стране три сведока који су у томе учествовали од самог почетка: алжирског муџахедина Абдул Си Хамдија и његова три босанска саборца Хариса К., Фикрета Б. и Резе С. Њих је пронашао немачки новинар Франц-Јозеф Хуч (*Franz Josef Hutsch*) и написао њихову причу за дневник NDR (*NDR - Norddeutscher Rundfunk - Северо-немачки радио*) "*Streitkräfte und Strategien*" (Оружане снаге и стратегије). Следећи опис прати Хучову репортажу.

Абдул Си Хамди је у септембру 1995. учествовао у јеном нападу на средњобосанске градове Доњи Вакуф и Јајце, у коме је масакрирано стотине српских избеглица, - "Гада се Си Хамди заклео да никад више неће обући униформу или чак додирнути пушку".

Ипак је било другачије. Већ у децембру 1996. покуцала су два промотера MPRI на врата Си Хамдија у фундаменталистичком селу Бочиња. Није дуго требало да га убеди. Положили су му 5000 долара на сто и за даље му понудили 1500 долара месечно. Много пара за човека који је у босанском Сибиру једва преживљавао. Празног стомака, Си Хамди је прихватио понуду. Са 15 других босанских муџахедина пребачен је авионом из Сарајева у Турску. Седморица њих морали су да у Болу

код Анкаре најпре уче енглески. Одатле су даље пребачени у Сирт у Источној Турској. "Тамо смо, са рангом официра, обучени за навођење борбених авиона", испричао је Си Хамди и показао репортеру Хучу свој сертификат, којим MPRI потврђује да може наводити ваздушна борбена дејства за подршку копненим трупима. "Ми смо учили, како са копна усмерити пилоте и њихове бомбардере ка циљевима на земљи; тренирали смо како се ласерским пиштољима циљеви светлосно означају да би их погодиле прецизне бомбе", рекао је Си Хамди. Да би обука била што практичнија, бивши босански борци су дејствовали са турском војском при повременим упадима у северни Ирак. Притом су са својим управо стеченим знањем, наводили ваздушне нападе на циљеве преко границе који су стартовали из анадолских база Батман и Ван.

Понекад су се сами помагачи MPRI питали, чему заправо та обука. Свакако не за босанску војску - само су Срби тамо (у Босни) имали застареле МИГ ловце. Муслимани уопште нису имали авијацију. Дакле, због чега су тренирали блиску ваздушну подршку?

Решење загонетке ће ускоро уследити. Између пролећа и лета 1998. Си Хамди је са својим друговима премештен у камп MPRI Љабинот, у близини албанског главног града Тиране, а неколико недеља касније у логор Тропоје-Вучидол на граници са Косовом, који је држао некадашњи албански председник С. Бериша. "Овде смо додељени јединицама ОВК", каже Си Хамди. Присуство америчких сарадника у том логору посведочио је и (немачки), новинар Јоханес фон Донањи (Johannes von Dohnanyi), који је у јулу 1988. био у Тропоји - "Губите се, одбите, запретио је један од њих неком знатитељнику на најбољем америчком дрил- жаргону. Без снимања, упозорио је он, иначе ће *Никон* (камера) страдати. Не, овде нема ништа да се види и разговара. Неколико минута касније ускочили су у кола и безобзирно прокрчили себи пут кроз гомилу... Онда су се изгубили из вида. 'Амерички специјалци' рече задивљено надређени, 'њима се ја не бих замерио' (Johannes und Germana von Dohnanyi, s. 78).

На крају су четири плаћеника добили сателитске телефоне, фреквенције на којима су могли успоставити контакт са пилотима и детаљне карте. "То су биле врло прецизне карте југословенске војске у које су Американци утиснули UTM координате", рекли су сва четворица, комбинација с разлогом - карте југословенске војске су тада биле далеко прецизније од оних

које је имао НАТО. Али, оне су морале бити превучене са УТМ координатним системом па су се тако могли локализовати сви циљеви са 6 до 8 кодова.

Заједно са ОВК четири босанска бригадиста увукла су се у октобру и новембру на Косово. У исто време пристао је југословенски председник Слободан Милошевић на стационарање међународних посматрача у кризној провинцији и на повлачење својих војника у касарне. Тада су се многи људи понадали да би постигнути споразум могао донети мир. Ипак, како ће донети мир, када је Пентагон истовремено довлачио људе на Косово који су били програмирани за рат.

Си Хамди је затим упућен на подручје Пећи, оперативна зона 3. О наредби коју је одбио, Алжирац је рекао: "Прво смо извиђали околину. Понекад смо добијали наређења путем сателитских телефона за извиђање касарни или мерења важних путева. Стварно ништа узбуђујуће." Од марта је постало стварно напетост. Си Хамди је требало да надгледа српске трупе, јавља о њиховој снази и саставу, проверава координате и могућне циљеве за ваздушне нападе.

Такође, Харис, Фикрет и Реза, припремали су у фебруару 1999. ваздушни рат за Косово - један на пролазу Дуља, а друга двојица код Урошевца и Приштине. Прве бомбе на Југославију пале су 24. марта 1999.

На тај начин је 80 до 120 најбољих муцахедина из Босне обучено за официре, а не за обичне војнике и прокријумчарено на Косово, резимира Хуч (Хуч као сведок у Хагу на процесу Милошевићу 12. 10. 2004, *иранскрипци*: <http://www.un.org/icty/transe54/transe54.htm>).

Ошкриће Ал Каиде

Ови примери показују да тајанствена Ал Каида и Бин Ладен нису били главни кривци за убацавање цихадиста на Косово, него у привредном адресару регистрована фирма MPRI и Бил Клинтон.

Шта је заправо Ал Каида? Амерички ловци на терористе нису до краја 1998. уопште користили појам Ал Каида, иако је, према њиховим данашњим подацима, та моћна организација била основана још пре 10 година. "На почетку су CIA аналитичари веровали да је Бин Ладен само један 'Гучи-терорист' - неко ко финансира понеки терористички напад, али не игра већу

оперативну улогу", резимира Берген (Peter Bergen, s.146). У завршном извештају Комисије 9/11 америчког Конгреса се каже: "До 1997. године америчке тајне службе су гледале на Бина Ладена као на финансијера тероризма, а не терористичког вођу". (The 9/11 Commission, Executive Summary..., s. 2).

Интересантан материјал нуди Јозеф Бодански, антитеористички експерт америчког Сената. Он је био први који је објавио књигу о претњи коју би саудијски милионер могао представљати на Запад. Књига Бин Ладен - *The Man Who Declared War on America* (Човек који је објавио рат Америци) објављена је већ у пролеће 1999. Маколико да је наслов књиге узбуђујући, ипак пада у очи а Бодански, на близу 450 страна, *nota bene*, само једном помиње Ал Каиду и то као фундамент финансијског система Бин Ладена: "Тај систем је надограђен на већ постојећу Ал Каида фондацију, једну хуманитарну организацију коју је Бин Ладен развио средином осамдесетих година" (Yossef Bodansky, s. 44). Бодански не види у Ал Каиди центар одлучивања исламског тероризма, него у *Оружаном муслиманском покрету* (*Armed Islamic Movement*, АИМ), јединственог фронта основаног 1991/92 у Картуму од стране суданских Суниита и иранских Шиита.

"Пре 1998. године Ал Каида није предводила веће терористичке операције", констатује се и у Завршном извештају 9/11 (The 9/11 Commission, Executive Summary..., s. 62). Тиме су са највишег места демантоване тврдње да је Ал Каида учествовала у нападу на америчке трупе у Сомалији 1992/93 и у Босни 1992. до 1995. године, као и да је Ал Каида иницијатор првог напада на Светски трговачки центар 1993. или на Кобар-куле у саудијском Дарану 1996. године.

Тек крајем 1998. почела је употреба појма Ал Каида у борби против тероризма. То се могло видети као логична последица разарања америчке амбасаде у Најробију и Дар Ес Саламу, почетком августа те године. Међутим, одговорност за те акције преузео је исламски цихад Египћанина Ајмана ал Завахирија (Ayman al Zawahiri). Упркос томе што су постојала одговарајућа писмена признања, председник Клинтон се није оријентисао на Завахирија, него на Бин Ладена. Неколико дана касније наредио је одмазду крстарећим ракетама које су погодиле логор Бин Ладена у Авганистану и једну фармацеутску фирму тог богатог Саудијца у Судану. Колико је тад била нејасна улога Бин Ладена, показује један наслов *Њујорк Тајмса* (*New York Times*) више од пет месеци касније: *САД се морају на-*

иреѓнујџи у доказивању да су најади извршени по наређењу Бин Ладена (The 9/11 Commission Report, s. 343).

Онај ко чита Клинтонове мемоаре, не може се ослободити утиска да спектакуларно маркирање новог противника више служи спасавању Клинтоновог имиџа него спасавању отаџбине. Била су то времена кад је криза око интимне афере са Моником Луински (Monica Lewinsky) била на врхунцу и претио поступак смењивања са функције. Шта је било боље од једног ослобађајућег ударца?

Колико је било блиско повезано откриће Ал Каиде са афером *Моника* показује хронологија: 6. августа 1998. разорена је амбасада (САД) у Источној Африци, 15. августа морао се Клинтон подвргнути четворочасовном видео-саслушању пред специјалним истражитељем Кенетом Старом (Kenneth Starr). Истог дана он се извинио у обраћању нацији путем телевизије. "Следеће дане сам провео наизменично молећи за опроштај и планирајући напад на Ал Каиду", пише Клинтон у својим мемоарима (Bill Clinton, s. 1217).

Негирати стилизацију Ал Каиде као светског непријатеља бр. 1. не значи, наравно, - да останемо код босанског примера - да је Осама Бин Ладен играо никакву или небитну улогу. Он је финансирао војну обуку цихадиста у камповима у северном Судану и потом помогао њихово даље путовање на Балкан.

Најзад је као велефинансијер успоставио добре контакте са босанско-муслиманским председником Изетбеговићем и албанском владом. Значајна је била његова улога у изградњи кампова за обуку у тим земљама, као наводним хуманитарним организацијама, преко којих је он дотурао новац. Ипак, у свим тим активностима он није био централна фигура, него само један спонзор међу многим другим. Симптоматично је да извештај америчког Конгреса о Босни као "милитантној исламској бази" из јануара 1997. уопште не помиње Бин Ладен и Ал Каиду него Ајмана ал Завахирија. Далеко важнију улогу од Бин Ладена као и Завахирија играли су Иранци: "Иранци су анектирали велике делове босанске безбедносне структуре, која је онда збрињавала њихове сопствене тајне и терористичке акције. То је ишло дотле, да су се терористичке активности планирале заједнички", пише у Извештају америчког Конгреса из јануара 1997. (US Congress).

Исламистичког терора је, наравно, било на Балкану, али је знатно већим делом организован не од Осаме Бин Ладена и

Ал Каиде, него од америчких тајних служби у антагонистичкој кооперацији са Иранцима. У томе је централну улогу играла већ поменути Пентагон-филијала MPRI:

- Кадрови MPRI прихватили су од 1992. у неколико кампова за обуку муџахедине који су долазили у Босну;
- MPRI је организовала опремање Муслимана оружјем за кључну офанзиву 1995. године - кршећи ембарго УН;
- MPRI је, након закључења мира у Дејтону, организовала божје ратнике у новим камповима, делом у Албанији, и обучила их у Турској за официре;
- MPRI је како је већ изложено, пребацила специјалисте за борбе на Косову и касније из Косова у Македонију;
- У најмању руку, у борбама у Македонији 2001. године, MPRI специјалисти и муџахедини су учествовали заједнички (на Косову то није било потребно јер је НАТО све обавио).

**НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST**

ВИЂЕЊА И КОМЕНТАРИ

Тема прва:

**О СОЦИЈАЛНОЈ БЕДИ И БЕСТИДНОСТИ
ИЗАБРАНИКА**

205-207

Тема друга:

МАГЛЕ

207-208

Тема прва:

О СОЦИЈАЛНОЈ БЕДИ И БЕСТИДНОСТИ ИЗАБРАНИКА

Једна самохрана старија госпођа из београдског насеља Церак, на четири дана пре исплате наредне пензије, пронашла је у свом стану укупно 15 динара, колико је било довољно да у оближњој продавници купи једну половину хлеба. За остало није имала, јер је од мале пензије уредно измиривала комуналне обавезе и порез на једнособан стан, а морала се и прехранивати. Наша рођака која је госпођу сусрела на путу са "пазаром" у руци, испричала нам је да је ова одбила да од ње прими пар стотина динара, можда зато што је знала да и њена сусетка није била у много бољем имовном стању од ње. Уме сиротиња да трпи и да чува понос, чак и у највећој беди, види се!

Баш некако у то време министар Лаловић је преко телевизије објашњавао да има пуно разумевања за проблеме пензионера, али да је даље смањивање пензија неизбежно због обавеза наше земље према захтевима међународних финансијских институција. А у Скупштини се одвијала завршна битка око "кључног питања од друштвеног интереса": за колико ће се увећати посланичке плате и остала примања, која су и до тада била неколико пута већа од просечних плата. Уз невиђену једногласност (до једноумља), самосковани предлог за повећање је прихваћен, јер се и министар Динкић, који се првобитно успротивио због могућег "пробијања буџета" накнадно примирио и сагласио. А у првим редовима бораца за повећање посланичке плате нашли су се и посланици из редова такозваних "социјалних странака", радикали, социјалисти, социјалдемократи, као и остали. Један од аргумената у прилог повећању био је и да посланика има само око две и по стотине и да њихова примања не могу нарушити буџетску равнотежу. Тако су се плате посланика, са припадајућим додацима приближиле "границы снова" односно међународним стандардима од око 2.000 евра месечно, што са позамашним примањима чланова разних републичких савета, не достиже ни "тричавих" 5-6 милиона евра годишње.

После успешног самонамицања плата и примања ("и Бог драги у свом раду, прво себи створи браду"), посланици су здушно и великодушно одустали од ранијих захтева за посебне пензије. Никакво чудо, јер просте рачунице говоре да би током четворогодишњег мандата од увећаних плата посланици могли приштедети и донеких 70.000 евра, што би им на вјеки осигурало каматну пензију (поред оне из радног стажа) од око 350 евра месечно. Уместо пензијских привилегија, посланици су приступили одлуци о укидању кворума за скупштинске расправе, што такође није никакво чудо, јер велике плате без довољно слободног времена у коме ће се она натенане распоредити и уложити, и нису прави добитак. Осим тога, тврде скупштинске клупе нису баш удобне за поподневни дремеж после ручка у скупштинском ресторани, а читати новине за време дебата није много пристојно, већ и због укључених камера. И тако су посланици успели да повећаним платама избегну претећим искушењима текуће препродаје мандата, који су се стицајем прилика догодили само изузетно, најчешће у покушају. Зашто да подлежемо притисцима којекаквих тајкуна, кад већ можемо и сами себи бити тајкуни!

Дабоме, посланичка брига о самима себи, наишла је на широк одјек у занемелој јавности, а посебно у ширим функционерским редовима. Тако је, на пример, "прерасподела средстава у корист локалних заједница", по писању штампе, завршила знатним увећањем службеничких и функционерских плата. Грађани су заузврат добили повећање судских и административних такси, због којих многи не могу да остваре ни основна права јер, на пример, вађење личне карте стаје око 50 евра. Ништа страшно опет, јер у општинској и градској администрацији у Србији ради тек нешто око 22.000 запослених. Додуше, предвиђа се смањење тог броја, али чему, ако остали себи одмах повећавају плате?! Намера ММФ и Светске банке, наравно, није била да смањење јавне потрошње превали на грађане и пензионере, али власт жури да себе, а не земљу и народ приближи европским стандардима. Међународни "чимбеници" вероватно нису нашим властима били препрека да изаберу бољи модел приватизације од јевтине тендерске распродаје друштвених добара (напр. ваучерска расподела у Чешкој са успоном средње класе и привреде). Можда би у том случају уместо монетарног преливања из шупљег у празно (осим неких пуних џепова), имали живљу привреду и веће плате свих, а не само посланика. Али, то се није догодило и Србија се изнова поделила на беду већине и бестидност мањине повлашћених.

Затеченом народу после свега што га сналази преостају многе неизвесности и дилеме, али што се тиче следећих избо-

ра, демократија без народа (а све више и против њега), наста-виће да напредује сразмерно привилегијама изабраника. Већ на прошлим изборима изборна партиципација грађана пала је испод половине бирачког тела, а на следећем кораку то може бити и половина од половине! Кад могу скупштине без кворума, могу и избори без бирача. Једино што ће се повећавати и умножавати то су нове странке, фракције и "политичари без граница", који ће нас ваљда у овом "демократском" стању увести и у европске и светске интеграције.

Тема друџа:

МАГЛЕ

Системско утемељење и доследно остваривање одговорности политичара и других носилаца јавних функција, поготово виших, већ одавно је Ахилова пета политичког система у Србији. У дубокој сенци страначких утицаја и нагодби, овај вид одговорности који сачињава кичму демократске правне државе у нашим условима се јавља тек изузетно, најчешће у случају већих унутарпартијских или међустраничких обрачуна и политичких пролома, па и тада без правог расплета. У сивој зони "високе неодговорности" (Милс) нормални заштитни механизми правног поретка још увек не делују, што сведочи о снажним заостацима персонализације и приватизације власти, као главних препрека на путу демократске консолидације и стабилизације друштва. Оптужбе и жалбе које промашени политичари, лишени некадашње "страначке заштите", неуморно одапињу на рачун "јаловог легализма", апели на повратак "изворним идејама демократске револуције" нису ништа друго до покушаји очувања регресивне идеолошке и партијске државе, уместо ефикасне и модерне владавине закона као незаменљивог темеља демократског преображаја и напретка друштва.

С друге стране посматрано, практично изузимање припадника виших редова политичке хијерархије из општеважећих норми о политичкој и правној одговорности је веома опасна појава која изазива кризу државног ауторитета и ширење незакоња и на другим нивоима друштвене организације. Фаронска недодирљивост виших функционера је уочљив сигнал и неодољиво искушење за слично понашање оних на мањим положајима, као и свих других од којих зависи остваривање права и интереса грађана. Ако се хонорати и богатства могу за кратко време стећи уносним "политичким бизнисом" без ика-

квог ризика и одговорности, онда није чудо што су чари политичарења толико замамљиве, да стижу и до самог врха лествице друштвених вредности. И што се зато број партија, фракција и "невладиних и непрофитних" организација из дана у дан повећава, док привреда и животни стандард грађана стагнирају или опадају.

У недавној прошлости било је много примера политичке неодговорности, па и видних злоупотреба виших функционера и политичара који су до данас остали нерасветљени и без икаквих последица. Дует повереника у владином бироу умешан у сумњиве послове око приватизације, уклоњен је са те функције са пуним пленом у рукама и данас благује у статусу пословних људи и власника уносних фирми. Министарки, којој су јавно приписане злоупотребе положаја око фамилијарних кредита и добијања стана, осим наговештаја о покретању одговорности, ни до данас длака с главе није фалила. Афере око гласања туђим посланичким картицама у Скупштини и продаје мандата тајкунским купцима "посланичких душа" нису ни дошле у "призрење" актуелним властима. Крупни и по државу изузетно штетни промашаји и безакоња у време ванредног стања и акције *Сабља* која је довела до хапшења десетине хиљада људи, нису ни издалека испитани и разрешени са становишта законске одговорности оних који су то покренули и спровели. А у тим догађајима било је и пар смртних случајева. Данас неки од неосновано и незаконито хапшених траже и имају изгледа да добију повелике надокнаде за нанете штете и то из државне касе. Свакако, било би нормално и законито да штету плате они који су акцију покренули и водили, а не држава, односно грађани. Остају нерасветљени и многи други случајеви корупције и плачке у јавним предузећима и у процесима приватизације, од којих неки од највећих захтевају државне комисије и ревизије, јер су крупне штете и негативне последице по опште интересе више него очигледни.

Због чега држава и њене надлежне институције нису реговали и данас ћуте око ових догађаја праћених незаконитостима и злоупотребама, остаје и даље нејасно. Да ли је ту реч о "узајамном пакту о ненападању" међу повлашћеним, страху од отварања "Пандорине кутије", немоћи и несигурности институција или нечем другом, остаје да се види У међувремену, Србија ће и даље бити под бременим неиспитаних јавних кривица које се шире и умножавају. А у тим условима ће се у њој и даље дизати магле усред лета, а перспективе и видици остати мутни и непрозирни.

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

ИНТЕРВЈУ

ГЕНЕРАЛ КРИСТИЈАН КЕНО

211-218

УДК : 355.02:327
Примљено:
10. 05. 2005.
Прихваћено:
15. 06. 2005.

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST
Година I, vol=1
Бр. 1 / 2005.
стр. 211-218

ГЕНЕРАЛ КРИСТИЈАН КЕНО

- *Са војног и стиратежијског становишта, може ли се рећи да су се Американци заглибили у Ираку и да је све теже да се из њега извуку?*

КЕНО: То улази у општији контекст, интервенцију једне оружане силе која је, под мандатом или без мандата ОУН, у страниј земљи. Генерално, оне су дочекиване коректно, као "ослободиоци", али оружани планови могу тек за кратко да зауставе ток ствари. То јест, да насиље сведу на меру којом се може управљати, како би се из тога на крају дошло до преговарачког, политичког решења. А лично искуство које имам показује да је рок који могу да понуде оружане снаге период од неких шест месеци. Ако се после тога заиста ништа не деси, оружане снаге постају окупационе снаге. А англосаксонско присуство у Ираку је сада у тој позицији. Дакле, проблем Ирака је сложен и америчке снаге су суочене са двама акцијама. Једно је чисто терористичка акција, јер су сви исламисти света закључили како је Ирак место америчке рањивости. Дакле, они су стизали из неких земаља како би убијали Американце али се у то меша оно што ја зovem акт чисто ирачког отпора,

* *Генерал Француске армије Кристијан Кено школовао се на чувеној војној академији Сен Сир (Saint Cyr), а по том је завршио Рајну школу 1972. године. До почетка деведесетих година био је на високим штабним дужностима и командним положајима у Француској армији, укључујући и командовање француским падобранским јединицама у Чаду и Либану, почетком осамдесетих.*

Од 1991. до 1995. је најпре генерал-пуковник, по том и генерал Армије. У том периоду је лични шеф штаба Председника Републике, задужен да прати рајн на путу Југославије. У једном пренутику нашао се у Београду, где је С. Милошевићу уручио поруку Ж. Ширака везану за положај једног француског бајалона стационираног у Панчеву. Од 1995. до 2000. обављао је функције генералног директора неколико основних организација крувне индустрије које већином садају у војне снабдеваче.

*Од 2000. је председавајући врло ушцајног Одбора за студије националне одбране и директор водећег војног месечника, **Национална одбрана**.*

Ово је сажећа верзија разговора вођеног у Паризу, крајем децембра 2004. године

који уопште узев има сунитску базу, пошто су сунити ти који су имали власт од стварања Ирака. И они знају веома добро како у систему који желе да успоставе Американци постоји оно "демократско". Сунити неће имати већину и њу ће чинити шиити ако буде коректних избора.

- *А како сџоји сџвар с џиџањем џриродних ресурса, џо јесџ нафџе, као разлоџом уласка Амерџканаџа, џиџа је са сџраџеџиџским џродором на Блиски Исџок? Све очџгледниџе џосџаје уџраво џо, а друџа амерџчка обџашњења су џомало у друџом џлану.*

КЕНО: Истина је да енергетски ресурси играју важну улогу. То је чинилац изван политичких мотива, један од значајнијих фактора, због чињенице да је садашња амерџчка администраџија веома умешана у амерџчке нафтне интересе. То је, такође, везано за чињеницу да је анализа коју су обавили Американци после терористичког напада у септембру 2001, показала како је једна од земаља на чијем се тлу тај напад зачео била и Саудијска Арабија. Но, из економско-политичких разлога било је незамисливо да Сједињене Државе запоседну Саудијску Арабију, као што су то учинили са Авганистаном, који није ни постојао. Дакле, то је плод једне помало индиректне стратегије. Контролисањем ирачких нафтних извора указује се Саудијцима да они немају монопол на нафтне ресурсе и да и они морају да среде своју кућу у односу на исламисте, како би Американци наставили да их подржавају. Јер, нема безбедности и опстанка саудијског режима без амерџчке помоћи.

- *Видео сам анализе Вашеџ часоџиса о револуџији у војним џословима и џеџикоћама у Евроџи, Француској и друџде, да се џраџи високи рџџам Амерџканаџа у овој обласџи. Амерџканици имају 600 милијарди долара џодишњеџ војноџ буџеџа и мноџо новца за исџраџивања. Нема месџа оџџџмизму, кад је реч о џом џехнолошком јазу, јер разлика џосџаје све већа. Шџа би се у оквиру НАТО-а на џом џлану реално моџло урадиџи?*

КЕНО: Желим једноставно да кажем да је то за мене лажни проблем. Имате Сједињене Државе које су светска суперсила и које воде политику спречавања сваке друге регионалне, или друге силе да постане такмац, политички, војни и економски у свету. Они увећавају војна средства да неко не би могао да стекне супрематију изнад њих. Проблем Француза и Европљана није тај. Европа је регионална сила, њој је потребан одбрамбени и безбедносни апарат који јој омогућаје да очува

своју независност. Дакле, европски систем одбране мора свакако да буде савремен. Али, то не треба да буде један хомотетички модел у односу на амерички. Знам да постоји изван број индустрија у Европи и у Француској који следе шему по којој уз више одбране, има и више истраживања и развоја. Штавише, то покреће и индустрију. Али, политичке одлуке треба да буду засноване на прилагођавању средстава политици коју ми дефинишемо у Европи. А та политика нема ничег заједничког са политиком америчке супрематије. Постоји и аргумент људи који говоре: да, али ако ми себе не поставимо високо, нећемо моћи да сарађујемо са Американцима. То није истина, чак и у садашњем часу, ако с једне стране погледате НАТО и америчке снаге, оне имају потешкоћа да у интерсервису сарађују међусобно, пошто немају исте системе. Неке америчке снаге не могу да сарађују са снагама НАТО-а, зато што нису из истог система. Дакле, процењујем да је ту један лажни проблем. Уколико имамо заједничке стратегијске интересе са Американцима, ми можемо да изврсно сарађујемо преузимајући извесне области или одговорности. Погледајте шта су учинили Енглези са Американцима. Они сарађују у Ираку, чак и ако нису на истој стратегијској равни, али сарађују у једном региону, или у једној зони, за коју преузимају одговорност. То је увек могуће.

Французи одлично сарађују са Американцима у Авганистану у случају специјалних снага. Имате исту ствар са сарадњом на мору између француских и америчких поморских снага у Индијском океану. Постоји изван број заједничких норми које омогућују да се комуницира, чак и ако немамо потпуно исте системе. Укратко, мислим да наши интереси нису да "трчимо" за Американцима на технолошком плану. Наравно, ми морамо да искористимо њихово искуство. Постоје системи који могу да буду интегрисана командовања, који су занимљиви. Али, ми не треба да копирамо амерички модел, јер немамо исте амбиције ни исте стратегијске интересе у свету.

- *Управо то је дружи проблем; јер Американци на челу НАТО-а (технолошки, војно, финансијски) захтевају све време да се буде у шрици, али и да се имају исти стандарди.*

КЕНО: Истина је да је у нашем интересу да имамо стандардне процедуре међу снагама које су доведене до сарадње. То се у овом часу и дешава. Имамо стандардне процедуре у којима су Французи потпуно прилагођени НАТО-у. Но, постоје и

границе. Треба упоредити цену, трајање инвестирања у односу на стратегијски интерес који из тога може да се извуче. И постоје границе које по мом мишљењу не треба прећи.

- *Француска је знајно већа од земље из које долазим, али и ви сће знајно мањи од Американаца. Очијно је да је француска војна тхнологија у неким доменима за поштовање, када се пореди са њима. Мислим на ваше сателитне, на извесне обласне снимања Земље. Рецијне ми у којим све обласима Французи немају чежа да се сјиде у односу на Американце и друге на највишем тхнолошком нивоу.*

КЕНО: Проблем је у способности да политичка власт очува аутономију одлучивања, на француском и европском нивоу. То јест, да можемо независно да проверавамо шта се дешава на било ком месту на свету, да не зависимо од америчких фотосателита који могу да се манипулишу или тумаче ради сопствених циљева. Значи, ово је најпре потребно стога да се располаже независном информацијом која омогућује да изградите сопствену процену. У тој области недавно смо лансирали један сателит који треба да омогући аутономне процене ситуације. То је веома важно. На исти начин треба да имамо један комуникациони систем који омогућује командовање трупима и комуникације путем сателита. Француски напор у области космоса је важан и има подједнако опитни ефект на европској равни. Желео бих да наведем један пример. Чини ми се да је велика европска стратегијска победа што је лансиран систем *Galileo*, упркос свим противљењима и замкама које су поставили Американци како овај систем не би прорадио. И то не занима само Европљане, пошто су Кинези, који подједнако желе стратегијску аутономију, постали партнери. Улажу 250 милиона долара у програм *Galileo*.

- *Постоји и један домен који, захваљујући екији генерала Де Гола, ојсћаје до наших дана и који вас чини војно слободним, на свейској лествици. То је домен ајномског наоружања.*

КЕНО: У нуклеарном домену имате прву етапу која циља на стратегијску независност која је садржана у нуклеарном. То је била етапа коју је лансирао генерал Де Гол и његови претходници. То је започето нешто пре њега. И имате другу етапу која обухвата и космички домен, сада можда чак и нешто важнији од нуклеарног домена, како ја видим. Нуклеарна област остаје врло важна јер омогућује аутономију, али то циља

више на односе државе са државом. Такође, нуклеарне бомбе ничему не служе у борби против тероризма.

- *Како француска војна мисао размишља око асиметричних рајдова. Многи говоре да је ово век асиметричних рајдова?*

КЕНО: Треба ипак релативизовати ствари. Тероризам је увек постојао. Сад је постао изузетно актуелан, јер су, по први пут, Сједињене Државе биле значајно погођене. Али тероризам је увек постојао. Сматрам да неће моћи да се у потпуности искорени тероризам. Треба га довести на ниво на коме може да се њим управља. Ако погледамо на ефекте тероризма, он је психолошки врло значајан. Ипак, на техничком и практичном плану, не може да се доведе у питање једна цивилизација, или једна држава. Тероризам сада, у најбољим годинама, односи око 5.000 жртава годишње. То је врло значајан број, али је истовремено у свету било 500.000 мртвих због оружаних етничких сукоба, чега све не. Имате милион мртвих у саобраћајним несрећама. И два милиона мртвих годишње у несрећама на раду. Дакле, не кажем да то није важно, али кажем како ипак треба да се релативизују ствари. А већина у садашњем тероризму, говорим о оном који је највише у медијима, јесте тероризам исламског порекла. Треба обрађивати последице, што Американци и чине, али са мог становишта, треба обрађивати узроке. А истински улог јесте да се избегне да муслимански свет зависи од интегритичког исламизма, или склизне у њега, јер свеукупни муслимански свет то није, што је очито кад читате *Куран*. То значи, да ова претња долази првенствено из сиромаштва муслиманских земаља и света у развоју. И из чињенице да је у многим муслиманским земљама власт концентрисана у рукама олигархија. Да и не помињемо демократију тамо, немате истински дијалог. Улог је најпре у економском развијању средње класе у свакој од муслиманских земаља. А од тренутка кад створите развијену средњу класу, имате и приступ неком облику демократије. Сада нема демократије у муслиманским земљама, пошто нема средње класе. Понављам, улог је, чини ми се, најпре економски, као и помоћ која треба да се пружи, како би се избегло да сиромаштво баца људе у руке радикалних исламиста који су то добро схватили и развили социјалне системе локалне испомоћи који су прилично добро начињени. Постоји изрека једног познаваоца проблема, који је рекао: "Ако се исуши бара, преостали проблем ће бити у томе да више неће бити комараца". Идеја је управо то, а улог врло важан.

У том домену имате један европски улог који је у току, а то је интегрисање Турске у Европску унију. Ја сам иначе присталица, зато што је то пример који ће моћи да покаже муслиманском свету да ми нисмо нека хришћанска тврђава, или нешто попут тога. И да се покаже како има муслиманских земаља који могу да се интегришу у међународну заједницу, поштујући правила међународне заједнице, а при том чувајући своју веру, баш као што су и Пољаци остали хришћани, итд. То је онај истински улог.

- *Желео бих да се врати́мо на француско нуклеарно питање. Ја сматрам да се назиру проблеми који су раније били нејо́знали. Постоји право да се пријисне на ду́ме које и даље припада Француској, али у Евројском усјаву постоји један члан, који каже: "Унији је да́та правна персоналносћ". Пошом постоји и члан који исјиче да је евројско право изнад националног права. Шта ће то даћи на крају?*

КЕНО: То је истински проблем, наспрам 25 европских земаља. Питање је донекле преурањено, јер је потребно да се европски идентитет потврди, да буде чвршћи и да успемо да дефинишемо какви су истински европски стратегијски интереси преко којих нећемо прећи. Почев од тренутка кад будемо сачинили ту анализу и када буде европског идентитета и стратегијских интереса, моћи ћемо да се позабавимо нуклеарним проблемом. Он је релативно једноставан, али и релативно сложен. Имате две нуклеарне европске силе. Француску, која је потпуно аутономна и Велику Британију, која је аутономна за одбрану Велике Британије, али која зависи од Сједињених Држава да би се користила другде. Сматрам да оно што ће на крају моћи да буде понуђено јесте усклађеност и француско-енглеска анализа као основа за нуклеарна средства на располагању Европској заједници. На техничком плану то не представља проблеме. Поставља се проблем политичке одлуке. Но и то може да се постави тек када буде једне истинске политичке моћи која одлучује у области спољних послова и одбране на европској разини, што још није случај. По мом мишљењу, то ће захтевати барем још једну генерацију. Елем, ја кажем да проблем није актуелан, обзиром да су јавна мњења супротстављена, као у Немачкој, итд. Али, мислим да ће време учинити своје. И да ту нема хитности, пошто Европа у овом часу никако није под претњом војног освајања, или нуклеарног напада Русије. То не спречава да се о томе промишља и види како ће се касније чинити. Али, имамо времена!

- *Чак и да је ово поштовање једне генерације, Француска је она која ће дати поклон читавој Европи?*

КЕНО: То није поклон Европи, пошто је Француска део Европе. И Француска ће постојати и очуваће свој француски идентитет само ако чини део Европе. То дакле није поклон, то је удруживање средстава и могућности које постоје.

- *Имам поштовање о Балкану. Пре годину дана боровио сам у вашој бази у Јужној Митровици. Мој први ушисак је да се тамо, ујркос чињеници да у то место тешко може да се продре јер у бази постоје бејтонски блокови митар и по висине, јасно осећа страх од тероризма. Видео сам тамо да није реч о шерену који се ширења пријатељски, ујркос политичким одлукама. Тамо постоји страх од тероризма и зна се да и даље има остатака симбиозера Ал Каиде у Македонији, на Косову, у Босни. Да ли је то ризик и за Европу?*

КЕНО: Мислим да Балкан има задатак да се интегрише у Европску унију. Но, у томе је проблем једне или две генерације. Зато што је грађански рат у бившој Југославији оставио огромне трагове. Ја не мислим да су политичари који су на власти у овом часу кадри да превазиђу своје трауматизме. Ту ће бити потребна једна или две генерације пре но што се све смири. На Косову се добро види како постоји извешан број људи који желе да Срби оду. А Срби који остају исказују извесну храброст што остају унутра. Политичари који су тренутно избрани на Косову, а ни они у Београду, по мом мишљењу, не поседују спокојност и великодушност да би се уздигли изнад стања ствари. Кад се погледа Босна и Херцеговина у којој је оружје утихнуло од 1995. ни тамо ситуација није задовољавајућа на економском и политичком плану. Ви још увек имате огромну мафију и шверц, тамо је било таквих рана и таквих трауматизама да ће бити потребна једна, ако не и две генерације да се постојеће стање превазиђе.

- *Наша армија, по свему судећи, мора да се реформише. Тај процес је у току, и он је дужорочан.*

КЕНО: Не само Армија, већ и политичка класа. Најпре политичка класа која реформе налаже Армији. Ја вам говорим слободно, пошто сам одлазио у Србију, добро познајем људе. Био сам у тим пословима током читавог рата. Неопходна је, заиста, једна реформа менталитета политичара у Србији, као и свих администрација. То још није остварено и нисам сигуран да су људи који су били актери рата у најбољим позицијама да се-

бе доведу у питање. Ако хоћете, улог је за српске руководиоце једноставан: да прихвате да се трансформишу, да прихвате норме које су дефинисали Европљани, као што су оне намењене Турској, Румунији, Бугарској. И у том тренутку они имају легитимни приступ Европској унији, зато што територијално чине Европу. Неки могу да расправљају о Турској, али се апсолутно не може расправљати о Србији и Балкану. Или ће они то учинити, или ће остати на маргини.

- *Следећи евројске стандарде будућих армија, која величина и какав профил српске армије би могао бити прихваћен и благодонаклоно примљен у будућности?*

КЕНО: Она треба да буде мања, мора да има стриктно војне мисије, а не да у било ком смислу контролише становништво, кад се не би разликовала од паравојних милиција, чак оних које се баве проблематичним пословима. Дакле, у стварности предстоји истинско рашчишћавање.

- *Поменули сте Ваше присуство на нашем јилу јоком райова у Југославији. Можете ли да ми кажете нешто што ће ми помоћи да Вас боље представим нашој јавности?*

КЕНО: Ја сам био шеф штаба Председника Републике. У више наврата ишао сам у Србију, ишао сам и у Босну. То није у мојој званичној биографији, али сам се на нивоу Председништва бавио читавом Југославијом.

- *Преговарали сте са Милошевићевим људима?*

КЕНО: Да, срео сам Милошевића, али нисмо преговарали са Милошевићем. Ја сам изложио француско гледиште тадашњем шефу Генералштаба у Београду, зато што смо у то време имали француски батаљон стациониран у Панчеву, у предграђу Београда. То је било у часу када је ситуација постала затегнутија и ја сам указао да српска армија не би требало да дира у наш батаљон. Шеф Генералштаба ми је дао своју реч и уистину је одржао.

*Разговор водио:
Зоран Пејровић-Пироћанац*

**НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST**

РЕЦЕНЗИЈЕ И ПРИКАЗИ

Милош Кнежевић

РАСКРИВАЊЕ ПРИСУТНЕ ПРОШЛОСТИ 221-225

Јелена Срећковић

Волфганг Петрич и Роберт Пихлер:
ДУГИ ПУТ У РАТ 226-230

Винко Ђурић

ДЕСЕТ ГОДИНА ЧАСОПИСА СРПСКА
ПОЛИТИЧКА МИСАО 231-234

РЕЦЕНЗИЈЕ И ПРИКАЗИ

Милош Кнежевић

РАСКРИВАЊЕ ПРИСУТНЕ ПРОШЛОСТИ

Милан Матић,
Четврто доба.

(Необична хроника борејског пропадања са триптихом на полутврдој подлози), Институт за политичке студије - Центар за национална истраживања, Београд.

Милан Матић, један од неколицине бардова домаће теоријске политикологије, напи-

сао је необичну књигу, толико необичну да је ваља узети у руке и прочитати. У земљи у којој се из најневероватнијих побуда пише на стотине романа годишње, романи попут Матићевог су одиста ретки. Није реч о неком полузаборављеном политичару који је обзнанио своје окајавајуће и испуљујуће успомене - тога има и превише - него о врхунском политикологу који је своје богато животно и, зашто не рећи, научно и истраживачко искуство преточио у квалитетну литературу. Матић је пошао обрнутим и тежим путем, уместо педантног тумачења тобож непобитних историјских чињеница, он их је доброно уздрмао и протресао да би их, истовремено књижевно обликовао. Матић је начинио користан полукорак; уместо апсолутизовања књижевне фикције он је поетички снажно релативизовао историјску факцију. За такав подухват били су неопходни колико помало искошени вишедеценијски утисци страшног посматрача и тумача политике, толико наталожено и суверено знање о целини историјских збивања. Роман *Четврто доба* не би могао да напише млад и неискусан човек, необавештен и

невичан разумевању свих противречности овдашње прошлости.

Матићев роман се у целини бави извитопереном политичком историјом, он је њом натопљен. Утолико је, рецимо, смештен у књижевно/политички међупростор. У политику се из књижевности може ући на велика или мала врата, и то се догађа, као што се у књижевност може доспети из политике, што је ређи случај, а и врата су углавном мала и тесна. По свему судећи, следећи своје притајене жеље, књижевници лакше постају политичари, него што се политичари искрено одају књижевности. За обрнути процес, да политичар постане признати књижевник, као да постоје знатније креативне баријере, а осим тога ни књижевност не одаје моћ коју испољава политика. Ипак, политика и књижевност су у неизбежном односу који резултира како политизацијом књижевности, тако и литераризацијом политике. У књижевности, уосталом, постоји прадавна усредсређеност на политику која је у новијим ауторитарним временима исходила у посебни жанр политичке и дисидентске књижевности. У књижевности су се, наиме, рађале алтернативе репресивним облицима политичког живота. Политички плурализам и књижевно тржиште су нагло и очеки-

вано докинули дисидентску књижевност, али су иритирајући мотиви рђаве политике опстали и у новој "транзиционој литератури". Тако је и један део савремене књижевне продукције остао посвећен реминисценцијама на ауторитарна раздобља прошлости.

Роман Милана Матића *Чевршио доба* је донекле изокренут, али раскривачки продоран поглед преко рамена на злехудо српско/југословенско двадесето столеће. Као оправдање аутору нека буде забележено да сваки поглед унатраг захтева "кривљење врата" и закретање главе и тела ка ономе што јесте и што би тек могла да буде прошлост. Аутора као да нису задовољиле властите студије политичких појава прошлог века, очигледно му је био потребан искорак изван миљеа инфицираних идеологизованим чињеницама. Зато се Милан Матић у прекретничким и прелазним временима скоро изнуђено препустио машти и написао имагинативну, панорамску књигу о овдашњим приликама и наравима, у нашем и туђем контексту. Испало је, дабоме (аутор је то знао), да је стварност луђа од сваке маште. Одатле, у приказу мноштва догађаја и ликова једновековног јужнословенског каламбура, са саосећајне дистанце промичу капљице горке ироније над леденицама без-

призивних судова о природи српског политичког живота.

Милан Матић се у великој алегорији позабавио онима који су, како каже "оставши без лика потражили маске". Из странице у страницу аутор врши семантичка пресвлачења учесника грубе балканске игре. Духовито преименовани познати ликови карневалски тумарају кроз текст, најчешће са именима која непогрешиво одговарају њиховим стварним карактерима. Тако, на Аристофанов начин, из реда у ред промичу стварна бића са измишљеним именима: Понтија - Јосипа Броза Тита, Мерона - Слободана Милошевића, Пандоре - Мирјане Марковић, Роршахова - Михаила Горбачова, Кинта - Била Клинтона, Блендера - Ричарда Холбурка, Педра - Петра Стамболића, Козме - Драже Марковића, Даде - Драже Михајловића, Асијана - Стаљина, Туртила - Черчила и многих других. Понеки од Матићевих узгредних портрета својевремено значајних политичких личности достојни су есејистичких мињона Слободана Јовановића, Милоша Црњанског или Мирослава Крлеже (псеудоним *Крајшл*). У том смислу, у роману је Милан Матић дао маха индивидуалним карактеризацијама политичких актера које, иначе, толико недостају прилично запуштеној, заправо закржљалој домаћој

политичкој психологији. Стога је Матићев роман и првокласно антрополошко штиво.

Дискретним пародијским помацама Матић гурка у страну заморну патетику свершавајуће и "пресудне" српске (борејске) и трибалске (југословенске) историје, те вечитих наилазака на судбоносне "спаситеље" "раскрснице" и "једине путеве", разголићујући уједно моралну беду грамзивих и властохлепних порива, толико својствених горем делу српске политичке традиције. Указујући на бесловесност ситничарске нарцисоидности, бескрупулозне егоизме, опскурно странчарење, бесконачна мешетарења, заплотњаштва, сваковрсне опачине, кривотворења и бестидне лагарије, све у свему, дуго и непрекидно завитлавање народа, аутор на раблеовски начин гради утисак митоманске цикличности овдашње разисторичне политике. Раблеовог Гаргантуу у Матићевом штиву замењује серија заверолошки клонираних Гаргамела. Уздизања и падови, никако не смирени силасци, него већма очајничка суновраћивања то су, по Матићевим речима и нашим грбачама, преовлађујуће форме политичког кретања у новијој српској историји. И пад је лет, као што је и пузање какво-такво гигање. Позорница Матићевог романа је одатле пренапучена себи ва-

жним тривијалним фигурама ("разбарушеним безначајностима"), зломислећим и грозоморним актерима који грајају и дрече, који се гурају, трву и туку, баш као у Домановићевим причама, Нушићевим комадима или комедијама Александра Поповића и Душана Ковачевића. И све, на изглед, бива нормално, толико узнемирујуће нормално, али само у гротески у којој се у тамној гами оцртава бесмисао проћерданог двадесетог века.

Где се одвија радња "новоборејске" то јест српске хронике? У борхесовском - зашто не рећи у ековском или павићевском духу - Милан Матић је справио виртуелну географију Балкана и проклето балканизованог света као места борејског (з)бивања. Све је ту, а као да није ту, него негде далеко. Тако, заправо, жели Матић жовијални приповедач. Колико је само истине у томе да је Европа - Ентропа, Хермунд - Немачка, Хунтурија - Мађарска, Прекоморје или Силенa - Америка, Мореја - Енглеска, Балкан - Катена, Југославија - Трибалија, Србија - Бореја, Монтана - Црна Гора, Алба - Београд, Дедиње - Тетино, Косово - Светопоље, Русија - Нова Матра, СССР - Пурпуристан, Хрватска - Арвитан, Словенија - Трамунт, и тако даље и тако ближе ...

Где и у чему проналази, ако уопште дословно и тражи пра-

вила и суштину српске политике, Милан Матић? Може ли се рећи да је то етнопсихичка мешавина балканске притворности, пркоса и мегаломаније, у ствари, необузdana наплава шћепанмалске митозборне ирационалности која, с времена на време попут цунамија, погађа изморени, измождени и проређени народ!? Ако може, онда су два свакако најречитија примера у Матићевој раблеовској нарацији; време титоизма и милошевићево раздобље који се сливају у данашњицу. У роману је по много чему видљиво да су та толико слична а опет толико различита времена, до данас задржала узрочни и фрустрирајући утицај.

Милан Матић не само да хуморним таласима разбија камичке у бубрезима историје, него допричава неиспричане приче, истовремено намигујући језику у коме се прича утемељује. Аутор у речима искрено ужива, а уживање у раскошним могућностима властитог језика, у збрзаним и оскудним временима је све ређа појава. Наравно, потребно је имати (на)меру читкости, али у Матићевом списатељском подухвату опасности од барокног закрчења речима нема, јер је читав роман интониран приповедачком техником старих летописа и тајних историја које не само да дозвољавају него и претпостављају

смишљено архаизовано размеравање догађаја.

Да је Милан Матић мајстор језика, показао је у својим претходним књигама *Мий и њолиџика*, *Либерализам*, *њоулизам и демократија*, *Српска њолиџичка њтрадиција*, *О српском њолиџичком обрацу* и др. И пре настанка романа, у својим високо вреднованим политиколошким радовима Матић је примењивао леп и прочишћен језик по угледу на најбоље узорне тзв. београдског стила. Романом *Четврто доба* Матић је, заправо, указао да је познавање и употреба речи и појмова српског језика дар који се не сме занемаривати. Матићева склоност ка онеобичајеној језичкој експресији, творењу нових речи и кованица на трагу је иновативне праксе чији су најизразитији представници били Сима Милутиновић Сарајлија, Ђорђе Марковић Кодер, Јован Јовановић Змај, Лаза Костић, Станислав Винавер, београдски надреалисти, Васко Попа и др.

О Матићевој склоности да се поигра са речима и њиховим значењима сведочи на стотине примера у књизи. Књига је, наиме, засићена неологизмима па је, илустрације ради, довољно истаћи само по неки пример: *унейосџојџиџи*, *разџромиџиџи*, *њросџојџобожни*, *бисџираџ*, *њурџурид*, *скоџаџ*, *Енџироџа*, *њрсџоџаџ*,

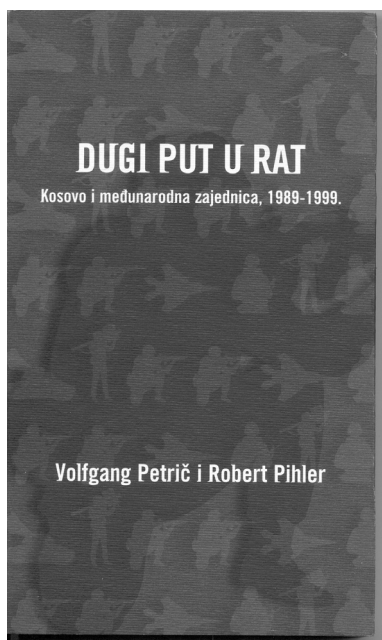
власџојџоџоџа, *њосуџраџиџиџа*, *блиџансџиво*, *дуџосродџник*, *народовоџлаџ*, *средњодоџбџник...*

Стиче се утисак да, поведен звучном експресијом реченице или пасуса, Милан Матић, каткад, скоро не приметно склизне у конструкцију нове речи или кованице. У највећем броју случајева аутор постиже ефектан учинак. За очекивање је отуда да ће бар један број Матићевих изумљених речи кад-тад ући у језичку употребу.

Роман *Четврто доба* је захтевно штиво које уједно ставља на пробу и похваљује ерудицију читалаца. Необавештени жељни забаве суочиће се ауторовом енигматичношћу и алузивним низовима, гомилом псеудонима, персифлажама и другим помоћним средствима реторике и стила. Можда ће читалац, свикнут на брзину опричавања, краткоћу, једноставност и проходност текста, на моменте бити успорен па и закочен неразазнавањем стварносног слоја. Аутор је, међутим, и ту могућност предвидео и "расковником" тј. индексом имена и надимака, помогао заинтересованом читаоцу у тачној идентификацији људи, догађаја и места збивања.

Напоследку, у Матићевој причи о "нама" читалац не бива радознао само око фабуле, онога шта нам се догађа и што нам се све исподогађало, него

и око тога како то аутор саопштава. Стил одаје ауторову књижевну "кривицу", а Матићев литерарни првенац указује на аутора чија је главна "кривица" што раније није обелоданио свој књижевни дар.

Јелена Срећковић

ДУГИ ПУТ У РАТ

Волфганг Петрич и Роберт Пихлер: Дуџи пут у рат. Косово и међународна заједница, 1989-1999. Самиздај Б92

Наслов оригинала: Der Lange Weg in den Krieg. Kosovo und die Internationale Gemeinschaft 1989-1999.

Доктор Волфганг Петрич од септембра 1997. године до јула 1999. године налазио се на положају амбасадора Аустрије у Београду, а у октобру 1998. године именован је за специјалног изасланика ЕУ за Косово. Од фебруара до марта 1999. године обављао је функцију посредника ЕУ у мировним преговорима о Косову и Метохији у Рамбујеу и Паризу. Дакле, Петрич као активан актер фокусира своју пажњу на релативно кратак временски период догађаја, од фебруара 1998. и марта 1999. године, који непосредно "претходе" НАТО рату против Србије. У књизи су приказани разни међународни актери, али веома мало њихове стратегије, циљеви и мотиви, односно сама суштина и последице тог рата.

Порекло конфликтног односа Срба и Албанаца у књизи се приписује историјским конструкцијама XIX века. Које су то конструкције и њихов шири политички оквир не прецизира се, а акценат се даје међусобним нападима и репресивним методама карактеристичним, по ауторима, за младе националне државе. Историјски контекст разматра се тек од 1912. године, па се говори о освајању територије коју традиционално насељава албанско становништво које је у том тренутку, наводно, и "већинско". Међутим, познато је да

је упркос сеобама, исламизацији и арбанашењу, српски народ у XVIII веку успео да се одржи као већина укупног становништва Косова и Метохије. Током читавог XIX века настављено је исељавање Срба са Косова и Метохије, све до 1912. године, али су они у тренутку ослобођења још увек чинили око половину становништва тих крајева. Српској страни се притом приписује националистичко становиште и идеализовање простора као језгра српског идентитета. Да ли намерно или случајно, не залази се у дубља разматрања, па тако не остаје разјашњено читаоцу да је историјски и са аспекта државности посматрано, Косово и Метохија српска територија, у којој албанско становништво још и није постало већинско. У одломку о Титовој Југославији указује се да ће се Албанци надаље називати Косоварима. Тако да се намеће питање да ли се онда сматра да су само Албанци становници Косова и Метохије у очима аутора, с обзиром да се припадници других народности не обухватају тим именом. И, каква је однос према не тако малобројној "мањини" становништва. О оснивању, деловању и финансирању паралелних политичких и социјалних структура после укидања "аутономије" говори се као о фактору који је омогућавао

неку форму поретка и стабилности, јер Албанци готово нису имали алтернативу. После декларације о независности Словеније и Хрватске у јуну 1991. године и политичко руководство косовских Албанаца је одлучило да захтева националну независност, што је становништво потврдило на референдуму. Није ли ауторима такав курс познат од раније?

Друго поглавље књиге разматра политику међународне заједнице поводом питања Косова. На конференцији о Југославији одржаној у Лондону 1992. године, на основу става Бадинтерове комисије, аутономним покрајинама није дато право државности. Ту се аутори позивају на Устав из 1974. године који је покрајину готово изједначавао са републикама, како би се изнела пристрасност, па чак и неправедност лондонских одлука. У даљем тексту се чак наводи како је Косово испуњавало све формалне услове за образовање међународно признате државе, па се у том смислу именује као "властита територија", без икакве чињенице којом би се такво именовање оправдало. На крају се изводи закључак да је став конференције у Лондону указао на правац политике међународне заједнице по питању Косова која се током наредних година неће битније изменити. По из-

бијању рата у Хрватској и Босни и Херцеговини, догађаји на Косову и Метохији су померени на споредну сцену међународне дипломатије. Западни естаблишмент се до почетка "насилних сукоба" задовољавао неодлучним захтевима Београда за поновним успостављањем аутономије унутар Србије.

Почетак оружаних сукоба на Косову и Метохији аутори везују за фебруар 1996. године, када су у више косовских градова бачене бомбе на српске избегличке кампове из Хрватске. Одговорност за те нападе преузела је организација *Национални покрет за ослобођење Косова*, а истовремено је на себе такође бомбашким нападима и регрутацијама скренула пажњу *Ослободилачка војска Косова*. На ванредној седници сталног савета ОЕБС-а одржаној 11. марта 1998. године предочено је да се за будући пријем СР Југославије морају дозволити дугорочне мисије на Косову, у Санџаку и Војводини. Савет безбедности УН је дебату о Косову прекинуо без резултата, пошто су се Русија и Кина изјасниле да се не слажу са међународним уплитањем у конфликт. Генерални секретар НАТО-а Солана је, ипак, заменику министра одбране Албаније Тети изјавио, да је прерано размишљати о војним мерама ради решења кон-

фликта. НАТО је у виђењу ситуације на Косову истакао своје "леgitимно интересовање за развој" пошто резултати текуће кризе угрожавају стабилност у целом региону чиме је наговестио своју будућу улогу. Резолуција 1160 донета 31. марта 1998. године у Њујорку поред става да се решење косовског проблема може наћи само на основама територијалног интегритета СР Југославије уз сагласност са ставовима ОЕБС-а и Повеље Уједињених нација, на крају истиче да би "изостанак конструктивног напретка у мировним напорима на Косову водио ка разматрању даљих мера". Неколико дана после министарског састанка у Луксембургу 28. маја, објављено је да су све "могућности отворене" и да се припремају "даље војне опције". Аутори ту изјаву доводе у везу са спречавањем понављања босанске драме (напади цивила, етничка чишћења). Директну опомену Београду требало је да упути маневар НАТО-а под називом "Одлучни соко" који се изводио изнад Албаније и Македоније. Савет безбедности је 23. септембра 1998. године донео Резолуцију 1199 позивајући се на извештај КДОМ, Контакт групе, итд., где се истиче прекомерна примена силе српских снага безбедности и Југословенске армије. Већ дан након доношења резолу-

ције НАТО је донео *Activation Warning* (ACTWRN) који је предвидео могућност ограничене интервенције ваздушних снага против Југославије, коју Резолуција УН-а није захтевала у случају неиспуњења услова. У тексту се каже: "У том тренутку НАТО је на извештан начин преузео команду. Војни стручњаци НАТО-а разрадили су различите стратегије за различите захтеве". Недвосмислено се намеће питање: није ли све даље било у њиховим рукама и који је уопште значај даљих преговора?

По питању става Русије аутори, с правом, цитирајући Левитина, износе да је руску политику према Југославији карактерисала неконзистенција и недостатак јасних геополитичких стратегија. Важан чинилац у рачуници западне алијансе играла је у то време улога економске зависности Русије од њених кредита. Одлучност у намери да се изведе војни напад требало је да покаже и претварање ACT-WARN у ACTORD (*Activation-Order*). Споразум Холбрук-Милошевић поред 11 политичких принципа садржи и Милошевићев пристанак да се отвори небо Југославије за НАТО. Одмах настаје и споразум између команданта НАТО-а за Европу генерала Веслија Кларка са начелником Генералштаба југословенске војске Момчилом Пе-

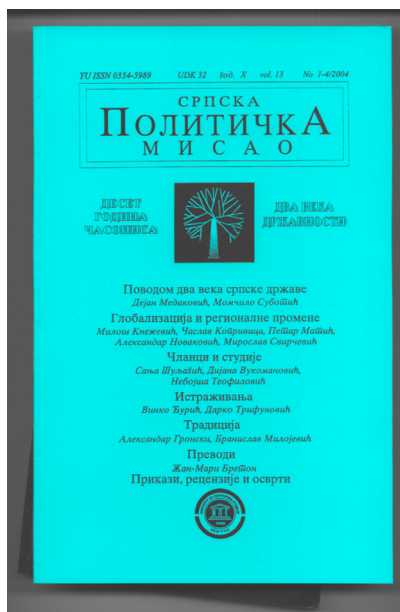
ришићем о ваздушној контроли коју ће обављати НАТО. Следи и споразум, већ следећег дана, о Косовској верификационој мисији. Кључно за Милошевићев договор са Холбруком била је контрола ОВК и заустављање њеног напредовања. Пошто је то потврдио и шеф КДОМ Шон Бирмес, Милошевић је пристао да повуче своје јединице. Аутори признају да КВМ и надзор НАТО-а нису могли (или нису хтели) да обезбеде спровођење споразума, што се оправдава тиме да су били ненаоружани. У објашњавању албанске неодмерености говори се о прогону становника српских села услед оснажења ОВК, које је по њеном признању стигло од САД. Број прогнаних се наравно, не износи, док се у појединим разматрањима аутори позивају на документацију УН и УН-ХЦР о расељеним и прогнаним лицима на Косову која им очито погодује. Уместо поузданих чињеница образлаже се да је укључивање ОВК као најекстремније и политички најугицајније групе било неопходно за преговарачки процес. Неуспех "шатл" дипломатије Петрича и Хила и проблем који настаје услед тога што албанска паравојска ствара себи капитал из повлачења српско/југословенских страна се описује врло кратко и недокументовано. Затим

следе контроверзе око "масакра" у Рачку. Закључак форензичара је да се из перспективе судске медицине не може донети закључак о масакру, пошто он није научно-аналитички појам, али ће аутори и даље наставити да га користе сматрајући ваљда извештај ирелевантним. Аутори износе став да је у политичким анализама случај Рачак погрешно стилизован у симбол оправдања ваздушног рата против Југославије, а онје, у ствари, био "кап која је прелила чашу", због чега су политичке снаге међународне заједнице снажно форсирале захтев да се решење постигне применом силе.

Петрич доста детаљно излаже преговоре у Рамбујеу и Паризу, поткрепљујући их неким писаним документима. Хронолошки се истичу акције међународних званичника, попут Олбрајтове, Фишера, Петрича, Холбрука, Иванова. На распрострањено мишљење у јавности, да су преговори у Рамбујеу за САД представљали само изговор да се спроведе НАТО интервенција, Петрич одговара да опција за Косово није била независност, већ супстанцијална аутономија. Тврдњу да ће се после трогодишње прелазне фазе омогућити референдум који ће одлучити о независности образлажу тиме да се у нацрту уговора јасно предвиђа да до

евентуалне промене статуса може доћи само уз споразум обе стране, што се види из поглавља 8, члан I/3 Споразума. Пошто је већ у Дејтону утврђено право да се саобраћајнице у Југославији користе за транспорт, не види се разлог оспоравања Анекса 8. који се налази у поглављу 7. Нацрта уговора из Рамбујеа. Ипак, следи НАТО рат против Југославије који, није предмет ове књиге, али Петрич у својим личним примедбама на крају не пропушта да изнесе да је Ахтисаријев предлог о окончању рата, о коме се практично није могло преговарати после 78 дана бомбардовања, прихваћен. Тиме је практично реализован и циљ НАТО-а.

На крају ове дескриптивно срочене књиге која је уједно писана на основу документарних фрагмената у којима су многе битне историјске чињенице заобиђене или изостале, може се поставити и питање њене објективности. А уз то и питање којој врсти читалаца је таква књига намењена и у ком циљу је објављена и преведена за читалачку публику у Србији.

Винко Ђурић

ДЕСЕТ ГОДИНА ЧАСОПИСА СРПСКА ПОЛИТИЧКА МИСАО

Ових дана навршава се прва деценија откако је, у оквиру Института за политичке студије у Београду, започело објављивање часописа *Српска њолитичка мисао*. Ова значајна периодична публикација у области друштвених наука покренута је у времену које је уследило драматичном слому блоковске поделе света и урушавању социјалистичких система Источне Европе, када су се у средишту мисаоних

преокупација и политичких трагања нашли проблеми и путеви даљих демократских промена, ослобођених крутих политичких стега и подела. На крају миленијума, та питања су у земљама транзиције, па и Србији која се нашла у ратном вихору и распаду Југославије, добила прворазредни, егзистенцијални мисао за будућност земље и народа.

Већ у Уводнику првог броја *Српске њолитичке мисли* који се пред читаоцима нашао 1994. године, младо и амбициозно уредништво је програм новог часописа усмерило ка теоријским и истраживачким доприносима преображају постојећег друштвеног и политичког система и то у нови облик демократски организованог савременог друштва, које би било алтернатива великим искушењима и недаћама са којима се Србија суочила крајем XX века, а које су своје корене вукле из много дужих историјских процеса, посебно из раздобља "прве" и "друге" Југославије. Поред тога, часопис је тежио да на својим страницама обелодањује оне напредне тековине модерне друштвене мисли у свету, чије би утемељење у нашој средини омогућило брже кретање друштва унапред, ка цивилизацијским и демократским трансформацијама.

После десет година од изласка првог броја, са сигурно-

шћу се може констатовати да су критичке и стваралачке интенције које су биле назначене у програмским пројекцијама *Српске њолиџичке мисли*, највећим делом и испуњене. На близу 3.500 страница, око 140 аутора из земље и света приложило је 242 расправе, које су у жижу, научне анализе поставиле најактуелнија и најзначајнија питања и проблеме демократске модернизације и развоја у нашој земљи и свету, али и оне регресивне тенденције и процесе, који су се, отворено или прикривено, супротстављале демократији и цивилизацијском напретку, фаворизујући интересе отуђених политичких и привредних елита или привилегованих водећих земаља света. Чак и по цену злоупотребе силе и изазивања ратова и страдања читавих народа. Вредно је забележити да су часопису *Српска њолиџичка мисао* своје студије приложили и бројни, истакнути научни истраживачи и мислиоци из других земаља као што су Ноам Чомски, Едвард Херман, Јирген Хабермас, Раџа Томас, Жан Мариле Бретон, Марија Годорова, А. Л. Шемјакин и други. Међу ауторима је и на десетине домаћих и иностраних чланова академија наука. Међу основним темама које су обрађене на страницама *Српске њолиџичке мисли* на овом месту помињемо само неколико: "Старе

и нове парадигме у политичкој теорији", "Облици личне власти у Србији", "Србија и Европа", "Дилеме демократије", "Нови светски поредак и дилеме глобализације", "Изазови демократске стабилизације у Србији". У жељи да најуспешније садржаје часописа стави на увид светској јавности, редакција је свој број 1-2 за 1996. годину, одштампала у целини на енглеском језику.

Током десет година свог деловања у нашој и међународној јавности, часопис *Српска њолиџичка мисао* је успешно истрајавао у настојању да буде отворен за различите идеје, приступе и концепције, под јединим условом да понуђени прилози одговарају мерилима озбиљног и научно утемељеног, објективног теоријског и истраживачког рада, без идеолошких предрасуда и острашћености. Трудећи се да афирмише изворна теоријска и критичка промишљања о нашем друштву и процесима у другим земљама у свету, часопис је отворио своје странице и за десетине младих аутора, који су своје прве успешне радове објавили управо у *Српској њолиџичкој мисли*. Тематски оквири часописа су при том били довољно широки за различита подручја друштвених наука, али су ипак превагнули они садржаји који су обухватили политичку

проблематику, с посебним нагласцима на критичке анализе политичког система. У таквом контексту се научна анализа различитих форми и друштвених упоришта ауторитарне политике у нашој земљи и свету, логиком стварности и саме процесуалности друштвене збиље, до ових дана наставила критичким анализама друштвених и политичких проблема насталих у процесима глобализације и транзиције у нашој земљи и свету. Нарочиту пажњу часопис посвећује мучним лутањима и деформацијама у друштву и политици који се настављају и после октобарске смене власти у Србији у јесен 2000. године. По свему о чему се читаоци могу осведочити на страницама нових бројева *Српске њолићичке мисли*, произлази да су епицентри данашње продужене кризе и социјалне агоније у Србији, управо у политичкој сфери, односно у отуђености и неодговорности страначких и политичких вођстава, њиховој недораслости изазовима времена. Са тим основним кругом кризног стања у Србији, треба повезати и регресивно деловање "политичких предузетника" и користољубивих "интелектуалаца", који су у својој укупности главне "социјалне фигуре" оних себичних, парцијалних интереса, који данас разједају социјално

и политичко ткиво Србије умртвљујући "чуло" за националне и демократске јавне интересе и одводећи друштво ка све дубљем политичком и друштвеном суноврату.

Честитајући *Српској њолићичкој мисли* десет година плодног рада, желимо јој да и надаље истрајава у доприносима критичкој мисли и тиме демократским преображајима и бољој будућности наше земље и свих других људи и народа у свету.

Програмски задаци и оријентација часописа Национални интерес

Имајући у виду чињеницу да су на почетку XXI века државни и национални темељи Србије угрожени изнутра и споља; да у друштву као и у великом делу политичког вођства нема довољно свести и сазнања о стварном геополитичком положају и унутрашњем стању земље; да недостају стратегије и програми националног и државног развоја као и довољно познавање могућности и путева њиховог остваривања, да су неопходна свестрана научна и стручна истраживања и студије који би могли помоћи у формулисању стратегијских приоритета у заштити, очувању и остваривању националних и државних интереса; да је неопходно потпуније организовање и ангажовање научних и стручних снага у земљи и свету заинтересованих за унапређење и продубљивање спознаја у овој области, часопис *Национални интерес* своје научно, стручно и јавно деловање усмерава на најважнија питања националних и државних интереса Србије и то на:

1. систематско и темељно праћење, проучавање и научно тумачење појава, процеса и тенденција на унутрашњем и међународном плану од значаја за заштиту, остваривање и унапређење државних интереса Србије и националних интереса српског народа;
2. јачање свести, споразума и сагласности у народу, а посебно у редовима интелигенције, политичког вођства и угледних личности о најважнијим националним и државним интересима Србије и српског народа, уз подстицање заједничких активности и сарадње ради њиховог успешнијег остваривања и промоције;
3. успостављање, изградњу и ефикасно функционисање модерне демократске и правне државе на српском државном простору и њено уставно утемељење и уређење, ради потпуније друштвене стабилности и ефикасније реализације националних интереса српског народа;

4. неговање демократске политичке културе и духа толеранције у друштву и јавном животу уз пуно поштовање права, обавеза и достојанства сваке личности, без ускогрудости, шовинизма и дискриминације, како би Србија као слободна и демократска земља подигла свој углед и постала привлачна за своје грађане, припаднике мањина, Србе изван матичних граница и припаднике свих других народа;
5. веће и свестраније обавештавање и упознавање домаћих политичара, јавних личности, научне и стручне јавности и медија, као и одговарајућих кругова у Европи и свету о стању и положају српског народа, проблемима развоја, као и националним и државним приоритетима Србије и њиховом остваривању;
6. питања територијалне реинтеграције и целовитости српске државе и проблеме реституције штета нанетих Србији и припадницима српског народа током minulih ратова, уз поштовање подједнаких права других држава или припадника других народа, у складу са међународним нормама и стандардима;
7. модалитете повезивања српске матице са припадницима српске дијаспоре, као и са утицајним и угледним институцијама и личностима у Европи и свету, ради заједничког деловања на реализацији легитимних права и интереса Србије и српског народа;
8. питања равноправног положаја Србије у међународним односима и њеног укључивања у европске и светске интеграције и организације;
9. развијање научне и стручне основе за формулисање националних стратегија и приоритетних програма од општедруштвеног, привредног, политичког, социјалног, правног и културног значаја;
10. очување и промоцију духовног и културног наслеђа и јединства српског народа у матици, суседству и свету, као и културних добара, тековина и темељних обележја српског националног идентитета, уз његово обогаћивање напредним садржајима и вредностима савременог света;
11. унапређење система образовања, школског система, просвећености омладине и кадрова, као и савремених стручних знања;

12. развијање и остваривање ефикасније и праведније социјалне заштите и социјалне сигурности угрожених грађана, ефикаснијим мерама државе и широм применом начела солидарности.

У остваривању ових програмских задатака часопис *Национални интерес* очекује сарадњу свих заинтересованих научних, стручних и јавних радника, којима се обраћа позивом на сарадњу.

ТЕЗЕ за програмску оријентацију часописа "Национални интерес"

УПУТСТВО ЗА ПРЕДАЈУ РУКОПИСА

Рукописи се шаљу на адресу редакције у два штампана примерка, са дискетом, CD-ом, или на E-mail=sni@eunet.yu. На засебној одвојеној страни дати резиме од око 200 речи на једном светском језику, као и листу кључних термина за индекс. Рукописе, по могућности, треба послати и на диску (PC- формат). При писању рукописа, аутори треба да поштују редакцијска правила о писању и опреми радова за *Национални инџерес* као и опште научно опредељење и тематски фокус часописа. Рукописи се бирају за публикацију тако што сви пролазе процес тзв. *безимене рецензије* - при читању и оцењивању радова рецензенти не знају имена аутора рукописа. Кад предају рукописе за публикацију у *Национални инџерес*, аутори се обавезују да исте радове не шаљу на адресе других часописа. Редакција се труди да рукописе обрађује и шаље на рецензију одмах по приспећу и да у најкраћем могућем року ауторе обавести о коначној одлуци. Рукописи се не враћају. Објављени радови се хонораришу према могућности издавача.

ИЗВОДИ ИЗ РЕДАКЦИЈСКИХ ПРАВИЛА О ПИСАЊУ ЗА Национални инџерес

Рукопис се пише у двоструком прореду тако да на једној страници буде 26-30 редова (1800 словних знакова или 300 речи). Ширина свих маргина је 2,5 цм. Максимални обим текста је два ауторска табака.

Страна имена у тексту могу се писати у оригиналу или транскрибовати на српски језик, с тим што је при првом навођењу пожељно у загради ставити име у оригиналу.

Фусноте користити како за пропратне напомене и објашњења, тако и за обележавање цитата или позивања на нечије дело. Обликују се у складу са стандардом који је прислала САНУ.

Приликом позивања на књигу следећим редоследом се наводе: иницијал имена и презиме аутора, наслов дела, издавач, место и година издања, а ако се наводе одређене речи или позива на одређено место у књизи и број стране. При томе се делови фусноте одвајају зарезом. Наслов дела се подвлачи или штампа промењеним слогом, а ако се унутар њега налази текст под наводницима, они се мењају у полунаводнике. При поновном позивању на исто дело довољно је ставити име аутора, наслов и број стране, или пак напомену "нав. дело", "ibid.", "op. cit." и број стране. Уколико се више пута узастопно позива на исто дело, довољно је ставити само напомену "исто", "ibid", "нав. дело" или слично и број стране. На пример:

- а) Н. Макијавели, *Владалац*, Рад, Београд, 1968, стр. 54
- б) Н. Макијавели, нав. дело, стр. 62
- в) Исто, стр. 40

Приликом позивања на текст у књизи његов наслов се ставља под наводнике, а даљи библиографски подаци се наводе у складу са претходно наведеним стандардом. На пример:

* М. Стојковић, "Утврђивање елемената (не)постојања 'новог светског поретка'", зборник *Нови свејски поредак и политишка одбране СР Југославије*, Војни издавачки завод, Београд, 1993, стр. 112

Приликом навођења текстова објављених у новинама и часописима библиографски подаци о публикацијама се наводе по нешто измењеном стандарду. Уколико је текст објављен у новинама, после имена аутора, наслова текста и назива новина, наводи се њихов број (факултативно), датум и број странице. На пример:

* Д. Рибникар, "Бела кућа забранила трговину САД и Авганистана", *Политика*, 30785, 08. 06. 1999, стр. 9

Приликом навођења текстова објављених у часопису најпожељнији је следећи стандард: име аутора, наслов текста, назив часописа, место издавања (факултативно - само ако постоји више часописа са истим називом), годиште обележено римским бројем (факултативно), година излажења, број и број странице. При томе се наслов текста ставља под наводнике, назив часописа подвлачи или штампа промењеним слогом, а вишечлани називи часописа се могу скраћивати ако је назив опште познат или више пута навођен (*Српски књижевни гласник - СКГ*, *Српска политичка мисао - СПМ* и сл.) На пример:

* А. Кери, "Експанзија пропаганде седамдесетих година", *Српска политичка мисао*, 1997, 3-4, стр. 168

NATIONAL INTEREST

MAGAZINE FOR NATIONAL AND STATE ISSUES

ЧАСОПИС ЗА НАЦИОНАЛНА И ДРЖАВНА ПИТАЊА

Национални интерес

ISSN 1452-2152

9 771452 215007